

Dar knihov. 90.

A 5572

Česká mluvnice

pro školy střední a ústavy učitelské.

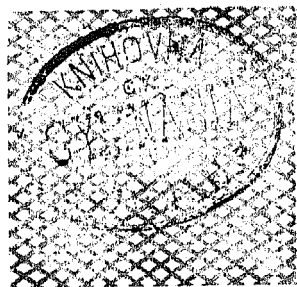
Díl II.

Nauka o větě čili skladba.

Napsal

Dr. EMANUEL KOVÁŘ,
docent při vysokém učením pražském.

~~~~~  
Cena 75 kr., váz. 95 kr.  
~~~~~


V PRAZE.

NAKLADATEL I. L. KOBER KNIHKUPECTVÍ.
1890.

grt

Handwritten scribbles at the top of the page.

P

ÚSTŘEDNÍ KNIHOVNA NEDĚLCOVSKÉ FAMILTY PRAHA	
Seřazené podle	01037/2
Inv. č. j.	201916

Věta právě tak není soud, jako
souvětí není syllogismus.

Fr. Kern.

Mnoho bych měl říci v předmluvě ke své skladbě. Ale protože doufám brzy vydati „Základy skladby“, kde obšírněji vyložím i směry ve výkladech a v bádání syntaktickém i náhledy své vlastní, omezím předmluvu svou.

Základem této skladby byla ovšem výtečná skladba Bartošova, jejíž jen přílišná důkladnost jest příčinou, že nepožívá tolik lásky, kolik úcty. Mimo ni ovšem i přednášky pana prof. dra J. Gebauera, i pěkná Vymazalova „Nauka o větě“ a jiné knihy byly mi pramenem a vzorem. Všelikdes přidal jsem se ke směru Kernovu, někde mi dobře posloužily práce Delbrückovy.

Srdečně děkuji pánům prof. Janu Kaňkovi a prof. dr. Janu Novákovi, že při svých vlastních pracích ochotně přijali korekturu i druhého dílu mé mluvnice.

V Praze, dne 30. března 1890.

Em. Kovář.

U v e d e n í.

1. Člověk cítí, myslí, touží po všelícems, tu nabývá přesvědčení, onde pochybuje, jinde se táže. A to vše dovede mluvou vyjádřiti. Ale není třeba, aby svůj vnitřní, duševní stav jen mluvou projevoval. Již okolnosti mnoho vyjadřují a bývá potřebí k jeho označení jen malého doplňku. Člověk v své mluvě také této výhody užívá.

Jde o to, aby řeč má za daných okolností měla úplný smysl čili aby za daných okolností úplně označovala jistý můj duševní stav (jistou situaci), zkrátka aby za daných okolností *tvorila celek*.

Tento celek nazýváme celkem větným (*větný*, srov. odvětví t. j. odpověditi). *)

Větné celky mohou býti velice různé. Řeknu-li „*bratr píše*“, úplně jsem projevil, co vidím a co právě poutá mou pozornost. Vyhlednu-li z okna a zvolám: „*sníh!*“ — také jsem úplně označil, co právě jsem chtěl. Vzdychne-li nemocný „*ach!*“ zcela jest označena jeho bolest. Táže-li se otec syna: „byl jsi v kostele?“ a syn odpoví: *ano*, má toto *ano* po dané otázce zcela jasný a úplný smysl.

2. Nejjednodušší větné celky jsou *čítoslovce*: *ach*, *hej*, *oho*, *hop*, *pst*, *bác*, *atd*. Ovšem lze *pocít* vyjádřiti také složitěji, na př. pro Bůh! běda mně! na zdar!

Výpověď vyjadřují také často jediným slovem — ovšem postačí toto vyjádření jen za přiměřených okolností. Na příklad: *zřídka*, *možná*, *nesmysl*, *pravda*, *dešť* — *prší*, *sníh* — *sněží*, *ohně* — *hoří*, *doma*, *nikoliv* *atd*. Zvláště po otázkách máme hojnost příkladův jednoduchých celků větných: *Kdo je to?* — *otec*. *Kde jest otec?* — *doma*. *Co dělá bratr?* — *píše*. *Koho jsi potkal?* — *souseda*. *Přijdete sem tedy zítra!* — *poněkud služebník*.

*) Místo názvu „*větný celek*“ mohli bychom říkati též „*věta* ve smyslu širším“, ale abychom se vyhnuli dvojsmyslu při užívání slova „*věta*“, učiníme tak.

Přání (rozkaz, záповěď a pod.) vyjadřuje se nejjednodušší slovy, jako: milost! v pravo! smeknout! ku předu! pomoc! bratře! Chvála Bohu! Zajisté všechny vokativy, i když se k nim nedruží žádné sloveso v rozkazovacím způsobu, mají význam imperativní.

3. Větným celkem označují posluchači jakýsi stav (situaci). Obrátím na něco jeho pozornost a naznačím mu, co si má o tom mysliti. Nač obracím pozornost posluchačovu, jest *podmět* (*subjekt*) větného celku; co si má posluchač o podmětu mysliti, jest jeho *výrok* (*praedikat*).

Příklady. *Vzvolání*: já nešťastný! *Výpověď*: učedník — mučedník. Mnoho nepřátel, mnoho cti. Mladost radost. Čistota půl zdraví. Zahálka matka hříchův. Bez ochoty zlé roboty. Mladý lhář, starý zloděj. Sliby chyby. Všude dobře, doma nejlépe. Dnes mně, zítra tobě. Na návisi kroků zvuk, na okénko fuk, fuk, fuk. My o vlku a vlk za humny. *Rozkaz*: žert stranou! oko za oko!

Někdy jsou okolnosti takové, že vyslovím-li podmět, ví již posluchač, co si o něm mysliti; na př. oheň! sněh! — pane! (s přiměřeným posunkem). Jindy není třeba podmět označovati, nýbrž jen přísudek, na př. nesmysl, ano, ne (platí o tom, co se právě řeklo), ponížený služebník (totiž: já), smeknout!

Někdy je vlastně celá situace podmětem a tu mohou jen označiti, co si posluchač má o ní mysleti; označují přísudek, který žádného zvláštního podmětu nemá; na př. hoří!

Při *podmětě* a *výroku* ve větných celcích, jaké jsme dosud měli, nesmíme mysliti na jejich *mluvnický tvar*, nýbrž na jejich *význam v celku*. Nehledíme na ně se stanoviska mluvnického (grammatického), nýbrž se stanoviska dušeslovného (psychologického). Proto v rozkaze: *ven s ním!* jest *ven* přísudkem a *s ním* podmětem. Ve výpovědi: *mně je zima* jest *mně* podmětem a *je zima* přísudkem.

4. Jestliže řeč má nejen tvoří větný celek, ale jest tak uspořádána, že výrok (anebo jádro výroku) je vysloven *slovesem určitého způsobu*, nazýváme větný celek *větou*.

Věta je větný celek s větným tvarem.

Větný tvar říká se výroku a jest to určitý způsob slovesa.

Kam vítr, tam pláště a *kam věje vítr, tam leští pláště* mají stejný význam; obojí výpověď tvoří *větný celek*. Ale první nemá větného tvaru, proto jest pouze větným celkem, nikoliv větou; druhá výpověď jest nejen větným celkem, ale i *větou*, neboť má mimo význam i *tvar* věty.

Výrok větného celku může býti vyjádřen i slovesem, ale proto přece nemusí býti větou, není-li sloveso způsobu určitého, na př. *já míti peníze*, . . .

V mluvě dětské i v jazyce divochů bývají jen větné celky, nikoliv věty. K větě jest třeba i určitého tvaru, který je možný jen, a) jestliže jest ho

schopen *jazyk*; b) jestliže jest ho schopen *mluvčí*. Mluvčímu jest potřeba rozumové vyspělosti, jazyku dlouhého vývoje, který zase jest podmíněn dlouhým vývojem národa opět po stránce rozumové. Věta jest výkvět větného celku, ale tím se užívání větných celků bez tvaru větného zcela nezavrhuje. Právě jejich úsečný tvar má v sobě jakousi svěžest a sílu, jaké věta nemá.

Slova mají ve větných celcích vůbec též tvar a vzájemný poměr jejich mezi sebou jest stejný jako ve větách. Proto, jestliže se o větě poučíme, tím již nabudeme poučení též o větných celcích vůbec.

5. *Nauka o větě* nazývá se *skladba (syntaxis)*. Jedná

1. o *druzích vět a úkonech (funkcích) větných (vět osloví)*;
2. o *významu slovních tříd a slovních tvarů ve větě*.

Část' prvá.

V ě t o s l o v í.

A. Základní úkony věty.

6. Základní úkony (funkce) ve větě jsou: úkon *podmětu* a úkon *výroku*.

Úkon *podmětu* má ona část věty, o které větou něco vypo-
ovídáme, které něco poručíme, na niž obracíme posluchačovu po-
zornost.

Úkon *výroku* má ona část věty, kterou něco o podmětu vy-
povídáme. Větou: *otec pracuje* vypoovídáme o *otci*, že *pracuje*. *Otec*
jest podmětem, *pracuje* výrokem věty. Větou: *bratr jest vojákem*
vypoovídáme o *bratrovi*, že *jest vojákem*. *Bratr* jest podmětem, *jest*
vojákem výrokem věty.

Ať jest věta sebe delší, vždy lze ji rozložiti na dvě základní
části. *Příklady*:

<i>Podmět</i>	<i>Výrok</i>
Pravda	jest rosa nebeská.
Pilný hospodář	činí obratnou čeládku.
Bůh	dal i člověku prohrěšilému účastnu býti své dobroty.
Země česká	okolní země převyšuje mužností lidí, kteří z ní pošli.
Kdo neřádit pokolení lidské szírajících neznamená,	nemá proti čemu horliti, nad čím se trápití.

I. O podmětu.

7. *Podmět* jest slovné vyjádření toho, o kom neb o čem něco
propovídáme, naě nebo na koho pozornost posluchačovu obracíme.

Slovo *podmět* je překlad latinského slova *subiectum* (subiicere podmetnouti, podvrhnouti). Slovo *subiectum* utvořeno bylo na základě vět jako: lev jest ssavec; růže jest rostlina; a pod. Přísudky v těchto větách mají širší rozsah než podměty, tyto jsou jen částní přísudků, jsou jim podřizeny, podvrženy. Srovnej: *ssavec* zahrnuje v sobě lva, medvěda, opici atd., *rostlina* zahrnuje v sobě růži, dub, lípu, vrbu, pomměnkou, atd.

Protože věta jest větný celek mluvnicky upravený, má i podmět určitý tvar, totiž nominativ ve větách vypovídacích, vokativ ve větách povzbuzovacích a tázacích. Na příklad: *Pták* letí. *Bratr* jest vojákem. *Hochu*, pojď sem! Pros za nás, *svatý Václave!* Jak se máš, *můj milý pane?* Kam pojedáš, *bratře milý,* v tuto pozdní na noc chvíli? *Člověče,* přičiň se a Pán Bůh ti požehná.

Podmětem jest obyčejně buď *podstatné jméno* nebo *zájmeno* v *nominativě* nebo *vokativě*. Podmětem ve větě vypovídací může býti sice každé slovo, ale každému *jest vtisknut ráz podstatného jména a nominativu*.

Příklady. *Pták* zpívá. *Lakomý* se nesmiluje. *Každý* sobě nejbližší. *Ty* churavíš. *Vy* jste veseli. *To* není dobře. *Pět* jest číslovka. *A* jest spojka. *Věz* jest imperativ. *Mluviti* jest stříbro, *mlčeti* jest zlato. *Pět a tři* jest osm.

Jen zdánlivě jest podmět věty vypovídací někdy v jiném pádě než v nominativě. Ve větě: *blahoslavení jsou čistého srdce* jest skutečný podmět jen opsán a genitivní podmět má ráz nominativu (= lidé čistého srdce). Zvláště dobře to poznáváme, přeložíme-li si takovou větu do některého jazyka, který má člen (na př. do němčiny).

8. Podmět se někdy nevyjadřuje:

1) Je-li podmětem zájmeno osobní — leč když toho žádá důraz. Poznávám podmět již po tvaru slovesa (po jeho osobě). Na př. Jsem churav. Píšeš. Pracujeme. Byli na dvoře. — Ne *já*, ale *ty* jsi to řekl. To jsi učinil *ty*.

2) Je-li podmětem neurčitá osoba ať již jednotného nebo množného čísla (každý, někdo, nikdo, všichni); na př. Bolest přestala, jak by utal. Vybíhali na náves.

V těchto větách podmět se pozná ze smyslu věty.

3) Je-li podmět patrný z okolností (zvláště z předchozí otázky); na př. Co dělá otec? — píše. Čichá-li někdo k růži a řekne: krásně voní, ví každý, co jest podmětem.

9. Některé věty mají více podmětů: na příklad: *Otec a matka* šli do kostela. *Já a Otec* jedno jsme. *Pět a šest* jest jedenáct. *František, Karel a Jan* šli do lesa. *Oheň a voda* dobří jsou slu-

hové, ale zlí pánové. *Laskavý pohled a laskavé slovo i divoké zvíře k sobě přivábí. Moudrý a blázen ve spaní jednoduší jsou.*

Rozoznáváme věty o jednom, dvou a více podmětech.

Věta může naopak býti bez podmětu — *věta bezpodmětá*; na př. hořt, zebe mne, není vody.

Podmět může býti vyjádřen jedním nebo více slovy. Na příklad: *Pilný žák prospívá. Nenažde-li Matějova pila, najde Josefova širočina. Dva křesací kameny jiskry dělají. Ranné ptáče dál doskáče. Stvořitel světa vše moudře zařídil. Já s bratrem zůstali jsme doma.*

10. Podmět o jediném slově nazýváme *holý* nebo *jednoduchý*, podmět o více slovech nazýváme *rozvinutý*.

V podmětě rozvinutém je vždy jisté slovo jádrem — podmět v užším smyslu; na př. *Stvořitel světa vše moudře zařídil. Dva křesací kameny jiskry dělají. Pilný žák prospívá.*

II. O výroku.

11. Výrok jest slovné vyjádření toho, co vypořádáme o podmětě, co označujeme posluchači, aby si myslil.

Latinský název *praedicatum* značí *výpověď*.

Výrok, anebo aspoň jádro výroku lze vyjádřiti ve větě jen slovesem určitého způsobu. Věta právě jen tím větou jest, že výrok její jest vyjádřen slovesem určitého způsobu.

Výrok lze vyjádřiti jedním nebo více slovy. Jádrem jeho jest však určitý způsob slovesa. Na příklad: *Bratr píše. Sedím. Spi!* — *Ani kuře darmo nhrabe. Častá krůpěj kámen prorazí. Nikdo učený s nebe nespall. Chudoba cti netratí. Ruka ruku myje. Lež má krátké nohy. Život jest krátký. Zdvorilost jest krásná ctnost. Bratr jest truhlářem. Otec jest po nemoci. Čas jsou peníze. Vládnoti každému se zavděčíš. Zlata rez se nechytá. Nezabolí jazyk od dobrého slova.*

12. Výrok o jednom slově nazýváme *holý* nebo *jednoduchý*, výrok o více slovech nazýváme *rozvinutý*.

Slovesa nemají stejné moci vypořadací. Někdy jedině pouhým slovesem vypořadíme vše, co si o podmětě myslíme, jindy je potřeba ke slovesu ještě dodatků. Některá slovesa však mají takový význam, že mohou někdy postačiti, abychom jimi svou myšlenku vyjádřili. Na př. *pták zpívá*; jindy: *pták hezky zpívá. Otec píše*; jindy: *otec píše dlouhý list.*

Tato slovesa nazýváme *slovesa srostitá* (*verba concreta*).

Některá však slovesa mají obsah tak vybledlý, že jest jim dodatků nevyhnutelně potřeba. Na př. Můžete — odejíti. Dítě nesmělo — plakati. Neumím — psáti. Račte — si sednouti.

Tato slovesa nazýváme *slovesa odtažitá* (verba abstracta).

13. Ze všech odtažitých sloves nejdůležitější jest *býti*. Toto sloveso má dvojný význam:

a) znamená jsoucnost (lat. *existere*, odtud *verbum existentiae*); na př. Bůh jest, byl a bude. Jest zima. Bude vojna. Budiž světlo! Pobudeme a více nebudeme. Co bývalo, není. Blázen řekl v srdci svém: není Boha.

b) představuje jen základní tvar výroku, skutečně vypovídá se o podmětu to, co vyjadřuje další dodatek; na př. Zkušenost je dobrý učitel. Přemysl byl moudrý myslí. Šťěstí je vrtkavé. Hoch byl v nebezpečí. Bůh je bez počátku. Tlachati není cepem máchati. Pomsta jest Hospodinova.

Jméno, které doplňuje sloveso *býti* ve výroku, jest tu v nominativě (já jsem *bratr*, ty jsi tak *hodný*), tu v instrumentále (*bratr je vojáčkem*), tu v genitivě (jste *malé víry*, jsem *dobré myslí*), tu v pádě s předložkou (Bůh jest *bez počátku*, žák je *ve škole*). Nominativem se označuje *trvalý stav* podmětu, instrumentalem stav *nahodilý*; na př. pes je zvíře, pes bude prospěšný; jsi mravný, budeš vojáčkem. Vždy však se přesného rozdílu nešetří.

Jádro výroku nazýváme výrokem v užším smyslu. Tento může býti dvojný: a) po stránce tvarové je to vždy sloveso určitého způsobu; b) po stránce významové buď samo sloveso (srostité), buď jeho dodatek (u sloves odtažitých). Dodatek slovesa *býti* nazýváme *přísudek*.

14. Mimo sloveso *býti* potřebují ještě tato slovesa nutně dodatku:

a) Slovesa *zvratná* nutně mají za dodatek *zvratné zájmeno*; na př. směji se, raduji se, všímám si, dívím se atd.

b) slovesa: *mohu, chci, ráčím, mám, smím, umím, počnu, přestanu, jmu se* a j. v. potřebují doplniti svůj význam infinitivem jiného slovesa; na př. *mohu pracovati, chci odejíti, račte nahlédnouti, smím píti, umím malovati, počnu psáti, jmu se mluvíti*, atd.

c) Slovesa: *stanu se, zůstanu, nazývám se*, a pod. potřebují dodatku *jmenného*; na př. *stanu se kupcem, zůstanu ti přítelem, nazývá se Jan*, atd.

15. Někdy má věta více výroků, ale není tu třeba mysliti na krácení nebo stahování více vět v jedno; na př. Bázlivý pes více štěká než kouše. Nemoc přijíždí na koni a odchází pěšky. Přemysli dobře, začni rychle, konej pilně! Dvakrát měř, jednou řež!

B. Rozvíjení věty.

16. Jsou-li *obě* základní části věty *holé*, je-li totiž i podmět vyjádřen jediným slovem i výrok jediným, nazýváme i větu *holou*.

Příklady. Pták zpívá. Čteš. Hovoříme. Stromy kvetou. Sníh padá.

Je-li jen některá základní část věty rozvinuta (nebo obě), nazývá se i celá věta *rozvinutá*.

Rozvinut může být *podmět*, rozvinut může být *výrok*, mohou však i obě základní části věty být rozvinuty.

Příklady:

a) Rozvinut jest *podmět*.

Věta holá.

Soudek — nezvučí.

Sud — duní.

Nůsek — podráývá.

Pytel — nestojí.

Věta rozvinutá.

Plný soudek — nezvučí.

Prázdný sud — duní.

Špičatý nůsek — podráývá.

Prázdný pytel — nestojí.

b) Rozvinut jest *výrok*.

Věta holá.

Tkadlec — začíná.

Moudrost — miluje.

Lež — má.

Lež — nesluší.

Zvířata — dychají.

Bůh — nevyplácí.

Poctivost — trvá.

Věta rozvinutá.

Tkadlec — od kazu začíná.

Moudrost — miluje tvrdé lože.

Lež — má krátké nohy.

Lež — nesluší ani mladým, ani starým.

Zvířata — dychají buď plicemi, buď žabrami, buď průdušnicemi.

Bůh — nevyplácí každou sobotu.

Poctivost — trvá na věčnost.

c) Rozvinuty jsou *obě základní části věty*.

Věta holá.

Slovo — nespálí.

Slovo — ukrocuje.

Zkušenost — jest.

Sud — ozývá.

Věta rozvinutá.

Dobré slovo — huby nespálí.

Pokorné slovo — hněv ukrocuje.

Cizí zkušenost — jest dobrý učitel.

Prázdný sud — se nejvíce ozývá.

Zvláště vytknutí sluší, že i věty, jako: Dítě — se raduje. Štěstí — je vrtkavé. Ty — jsi boháčem. Četl jsem; atd. sluší pokládati za rozvinuté, neboť výrok jejich se skládá z více slov. Rozvinuty jsou i věty, které mají více podmětů nebo výroků; na př. Otec i matka odešli. Nechtěl jsem a musil jsem.

17. Rozvřtení základních částí vět může se díti dvojným způsobem: a) buď jednotlivými slovy; b) buď celými větami (větám opsáním).

Příklady:

Věta holá: Žák prospívá.

Věta rozvinutá: a) *slovy:* Pilný žák — dobře prospívá.

b) *větou:* Žák, který se pilně učí, — dobře prospívá.

Věta holá: Kristus předpověděl.

Věta rozvinutá: a) *slovy:* Kristus — předpověděl své z mrtvých vstání.

b) *větou:* Kristus — předpověděl, že vstane z mrtvých.

Srovnejte i tyto příklady:

a) Struna praskne — struna příliš natažená praskne. Pták chválí — každý pták chválí své hnízdo. Tělo jest — tělo lidské jest nástroj předivný. b) Nůž nerzaví — nůž, kterým se pořád krájí, nerzaví. Pes kouše — pes, který nejvíce štěká, kouše nejméně. Jak nabije, tak vystřelí. Vězte, že nepřišel jsem rušit, ale naplnit! Jest-li že poroučíš Bohu křivdu svou, On tě pomstí.

Ano i celý podmět větou může býti vyjádřen; na př. Kdo se chce zalíbiti každému, nezalíbí se žádnému. Komu štěstí touží, po ničem netouží. Co se vleče, neuteče. Kdo chce mnoho znáti, nesmí mnoho spáti.

18. Máme tedy a) *věty holé*; b) *věty rozvinuté*. *Věta rozvinutá* může býti tak sestrojena, že její části rozvíjející jsou *jednotlivá slova* a takou nazýváme větou *jednoduchou*; nebo některá (nebo i více) část rozvíjející jest sama zase větou a pak celou větu nazýváme *složenou*.

Jest tedy:

1) *věta holá*;

2) *věta rozvinutá* a) *jednoduchá* (jednotlivé části věty jsou slova);
b) *složená* (některá nebo i více částí věty jsou zase věty).

Rozumí se samo sebou, že věta holá nemůže býti nikdy složená. Holá věta má s jednoduchou rozvinutou společnou vlastnost, že skládá se pouze ze slov. Proto dělí se věty i takto:

A) Věta skládá se jen ze slov — *věta jednoduchá*:

1) *holá*;

2) *rozvinutá*.

B) Věta skládá se z více vět — *věta složená*.

První rozdělení je *genetické*, druhé *praktické*.

C. Rozvinutá věta jednoduchá.

19. Rozvíjení věty děje se proto, že jednotlivá slova nestačí, aby úplně vyjádřila naše myšlení. Jde tu ovšem jen o ta slova, která mají plný význam, nikoliv o slova, která mají úkon jen formální (předložky, spojky, citoslovce — zájmena).

Slova, jichž význam potřebuje rozvinutí, jsou slovy *řidicími*, slova sloužící k rozvíjení jejich jsou *podřizena*.

Jde tedy o to, jak se rozvíjí sloveso, podstatné jméno, přídavné jméno, příslovce a číslovka.

20. *Sloveso* se rozvíjí tím, že *a)* buď se doplňuje jeho význam (vnitřní podstata); na př. ruka *rukou* myje; třeseš *stromem*; okusil *vína*; zaslouhuje *chválu*; čas přináší *růže* a pod.; *b)* buď se určují vnější okolnosti významu; na př. mysl projde *všudy*; *venku* jako *růže* a *doma* holá nouze; *někdy* prší a *někdy* slunce svítí; kdo *lehce* věří, *snadno* pochybí; ani kuře *darma* nehrabe; nemoc *na koni* přijíždí a *pěšky* odchází; umřel *dávno*, co dával *darma*; dlužník *vesele* béře, *ale* *smutně* vrací.

Sloveso rozvíjením se tedy buď *doplňuje*, buď *určuje*. Část doplňující slove *doplňek*, část určující slove *přísllovečné určení*.

21. *Podstatné jméno* rozvíjí se také jednak doplněním významu, na př. umývání *rukou*, výroba *zbraní*; nebo jeho určením, na př. cesta *lesem*, *rychlý* kůň, *krásný* zpěv. Leč jeho rozvíjecí část má jediný jen název — *přívlastek*.

22. *Přídavné jméno* rozvíjí se zase jednak doplněním významu, na př. *chtivý* peněz, nebo jeho určením, na př. *velmi* rychlý kůň, *na polo* mrtvý.

23. *Příslovce* rozvíjí se jen přísllovečným určením, na př. *dobře* — *velmi* dobře, *tuz* krásně, *nad míru* vysoko.

24. *Číslovky* mají tu ráz podstatných jmen (třetina, pětka, půlka), tu přídavných (první, druhý, dvojnásobný, trojí), tu zájmen (všechn) a podle toho se rozvíjejí. Jen *základní číslovky*, jež mají ráz jmen podstatných, doplňují se zase jen základními se spojkou *a*, na př. *pět* a *šest* je *jedenáct*; nebo se určují číslovkami násobnými, na př. *dvakrát* *pět* je *deset*.

Rozvíjecí části věty jsou tedy *doplňek*, *přísllovečné určení* a *přívlastek*.

I. O doplňku.

25. *Doplňk* jest slovné vyjádření toho, čím se podstatně doplňuje význam slovesa nebo přídavného jména. Bez něho jest význam slovesa nebo přídavného jména v jednotlivých určitých větách kusý.

Doplňk jest vyjádřen jménem podstatným nebo přídavným, zájmenem nebo infinitivem.

26. Doplňk doplňuje význam:

1) *Sloves podmětných*; je-li doplňkem *podstatné jméno*, bývá v *instrumentálu* nebo v *akkusativu* s *předložkou za*; na př. Narodil se *člověkem*. Sloužil *za pacholka*; je-li doplňkem *přídavné jméno*, jest v *nominativě*; na př. Sedíš *smuten*. Ležíš *nemocen*. Chodíš *bos*.

Poznámka. K slovesům podmětným náleží i *býti*, o němž viz v §. 13.

2) *Sloves doplňkových* čili *předmětných*; doplňk je buď podstatné jméno nebo zájmeno a je v tom pádě, kterého žádá sloveso; po slovesech přechodných je v akkusativě a slove *předmět* (lat. *objectum*); na př. Pod šupinou hledej *jádro!* Pán Bůh dává *požehnání*. Naši muži *jmění a život svůj* vlasti kladou na oltář. Vojsko dobylo *města Prachatic*. Chceme *štedrého večera*. Nový klobouk *bratrovi* sluší. Již se podobám *prachu a popelu*. Položili se *táborem*. Pohrdám *tebou*. Věřím *v Boha*. Bažím *po slávě*.

Doplňkem *zvratných sloves* jsou ovšem *zvratná zájmena*; na př. divím *se*, chlubím *se*, hraji *si*, libuji *si* a pod.

U některých sloves je doplňk v infinitivě; na př. umím *psáti*, nedovede *mlčeti*, smíš *odejti* a pod. Srov. §. 14.

Některá slovesa mají *dvoji doplňk*; na př. Posíláme *otci list*. Žebrák *žebráku mošny* závidí. Mám *tě za přítele*.

3. *Přídavných jmen* význam se také doplňkem doplňuje. Doplňk je podstatné jméno nebo zájmeno a je zase v tom pádě, kterého žádá přídavné jméno; na př. Truhlice jest plna *dukátů*. Syn bývá podoben *otci svému*.

Poznámka. Doplnění významu jména podstatného (umývání nohou, stvořitel světa) přičítá se k přívlastku.

27. Doplňk zase může býti *holý* (jest vyjádřen jediným slovem) nebo *rozvinutý* (jest vyjádřen více slovy). Může býti zastoupen i celou větou.

Vytknouti sluší, že předložky *za* zvláštní slova nelze pokládati; jsou vlastně předponami, jak vyplývá již z jejich přízvuku (u většiny).

Při rozvíjení jde ovšem o to, čím jest vyjádřeno jádro doplňku.

1) Je-li jádro doplňku vyjádřeno *jménem podstatným*, může se státi další rozvití jen *přívlastkem*; na př. *Mému bratrovi sluší nové šaty. Bažím po veliké slávě. Žebrák druhému žebráku mošny závidí. Velebím stvořitele světa.*

2) Je-li jádro doplňku vyjádřeno *jménem přídavným*, může toto míti zase další *doplňek* nebo *přísluvečné určení*; Jsem nevinen *smrti* spravedlivého. Nebyli jsme *žálostivi slávy*. — Chodí *zcela* bos. Jsi *velmi* smuten.

3) Je-li jádro doplňku vyjádřeno *infinitivem*, má tento další *doplňek* nebo *přísluvečné určení*; na př. Dovedu napsati *úlohu*. Mohu se *tomu* naučiti. — Nemáš *vždy* mlčeti.

Je-li doplňkem infinitiv *býti*, má tento další doplňek v instrumentále; na př. Nelze mi býti *veselým*. Nedej jiskře *ohněm* býti! Je-li však též další doplňek vyjádřen přídavným jménem neurčitým, jest toto v dativě; na př. Každému sluší *skromnu* býti. Nelze mi býti *veselu*.

28. Někdy máme dva doplňky souřadné; na př. Bůh stvořil *nebe* a *zemi*. Viděl jsem *otce* i *matku*. Děkujeme *rodičům* i *učitelům* za své vychování. — Ode *dvou* doplňků souřadných sluší rozeznávati *dvoji* doplňek (posílám *otci* list a pod.).

II. O přívlastku.

29. *Přívlastek* (lat. attributum, řec. epitheton) jest slovní vyjádření toho, čím se doplňuje neb určuje význam podstatného jména, ať se to děje čímkoliv.

Vyjadřujeme jej:

a) nejčastěji přídavným jménem a slovy rázu přídavných jmen (přechodníkem, přičestím, číslovkou a zájmenem); na př. dobrý otec, hromová rána, strýcův dům, matčina radost, bouřící řeka, unavený chodec, moje kniha, to dítě, každý člověk, první žák, dvojnásobné dvéře, dva učedníci, atd.

b) podstatným jménem a to:

1. *souřadný* přívlastek je v témže pádě, jako hlavní jméno; na př. král Václav, gen. krále Václava, dat. králi Václavu, atd. — Jestliže tento přívlastek má zase další přívlastek, který by se mohl opsati celou větou, slove *přístavek* (lat. appositio); srov. král Václav, král Václav čtvrtý, slavný král Václav — ale Václav, král český (= Václav, který byl králem českým).

2. *podřadný* přívlastek podstatného jména se vyjadřuje z pravidla genitivem nebo pády předložkovými, řídčeji instrumentálem, nejméně dativem; na př. milovník květin, syn člověka, účel výpravy, osvětlení plynem, cesta lesem, návrat z Palestiny, věnec z dubového listí, pomoc proti nepříteli, trh na dobytek, víra bez skutků, služba modlám.

c) zřídka příslovcem; na př. Leda umění (= ledažaké umění);

d) zřídka infinitivem; na př. Obyčej ráno vstávati. Chut učiti se.

e) příměrem uvedeným spojkou *jako*; na př. Chlap jako hora. Rosička jako maková zrníčka.

Poznámka. Číslovky základní od *pěti* výše jsou vlastně jména podstatná, kteráž mají při sobě přívlastek jiného jména v genitivu; na př. *pět peněz*, srov. *hojnost peněz*. Podobně neurčité a druhové číslovky: *něco peněz*, *patero chlebě*.

Dokud se v těchto číslovkách cítil význam substantiv, odpovídalo mluvnické vyjádření dušeslovnému pojmání. Mluvnické vyjádření zůstalo, ale dušeslovné pojmání jest dues jiné; nám je v *pět chlebě* jádrem slovo *chlebě* a *pět* jeho přívlastkem, právě jako ve *tři chleby* jest *tři* přívlastkem jména *chleby*. Musíme tedy říci: v *pět chlebě* jest mluvnický (grammaticky) jádrem *pět* a přívlastkem *chlebě*, tak bývalo kdysi i dušeslovně (psychologicky); nyní dušeslovně (psychologicky) jest jádrem *chlebě* a jeho přívlastkem *pět*. V pádech nepřímých, jako: *po pěti chleběch* (místo: *po pěti chlebě*) ustoupilo jazykové vyjádření dušeslovnému pojmání.

30. Přívlastek může býti *holý* (jest vyjádřen jediným slovem) nebo *rozvinutý* (jest vyjádřen více slovy*). Může býti zastoupen i celou větou. Při dalším rozvíjení jde ovšem o to, čím je vyjádřeno jádro přívlastku.

1) Je-li jádro přívlastku vyjádřeno podstatným jménem, může toto míti *další přívlastek*; na př. Praha, *hlavní město Čech*. Stvořitel *celého světa*.

2) Je-li jádrem přívlastku přídavné jméno, může toto míti *další doplněk* nebo *příslowecné určení*; na př. Muž *žálostivý slávy*. Muž *vysoce* postavený. Muž *o vlast* zasloužilý.

3) Je-li jádrem přívlastku infinitiv, může tento míti *další doplněk* nebo *příslowecné určení*; na př. Vášeň kupovati *starožitnosti*. Obyčej *ráno* vstávati.

31. Někdy máme dva i více přívlastků souřadných; na př. *Mladý a zdravý kůň*.

*) Jen předložky nejsou nám zvláštním slovem.

Někdy máme *dvouj* přívlastek; na př. Spisovný jazyk český. V takových případech tvoří podstatné jméno s jedním přívlastkem užší pojem, který jest omezen dalším přívlastkem; na př. Spisovný český jazyk = spisovný (český jazyk) = spisovná čeština; český spisovný jazyk = český (spisovný jazyk); při slovosledu „český jazyk spisovný“ rozhoduje přízvuk, jak sluší tuto řadu pojímati.

Poznámka. Přívlastkem má se doplniti nebo určití pojem substantiva. V mluvě, zvláště básnické, užívá se však i přívlastků, které pojmu toho již nedoplňují, ani neurčují, které již z pojmu toho vyplývají; užívá se jich však ku výzdobě mluvy a proto zovou se přívlastky *zdobnými* (epitheton ornans); na př. bílý den, lita saň, jasné slunce, bílý měsíc, atd.

III. O příslovečném určení.

32. *Príslovečné určení* (lat. *adverbiale*) jest slovné vyjádření toho, čím se určuje podle okolností (se strany zevní) význam slovesa, přídavného jména nebo příslovce, také číslovky základní.

Príslovečné určení se vyjadřuje buď příslovcem (žák *pišně* píše, barva je *krásně* zelená, to jsi učinil *velmi* dobře) nebo podstatným jménem buď v pádě prostém buď v předložkovém (jdu *lesem*, chodím *po lese*) nebo přechodníkem slovesa (*vstáváje lehaje* myslím na Boha); u základních číslovek číslovkou násobnou (*pětkrát* tři je patnáct).

33. *Príslovečná určení* dělíme:

1. Príslovečná určení *místa* na otázky: *kde? kam? odkud? kudy?*

Vyjadřujeme je:

a) příslovcem; na př. zde, sem, tam, tu, tudy, nikde, někde.

b) jménem v instrumentálu nebo v pádě předložkovém; na př. lesem, městem, po lese, přes řeku, na poli, atd.

Příklady. Ranní ptáče *dál* doskáče. Jak se *do lesa* volá, tak se *z lesa* ozývá. Poutníci šli *svou cestou*. Mysl projde *všudy*. Co se *doma* uvaří, ať se *doma* sní! *Kudy* jde jehlička, *tudy* i nitka. *Kde* je kázeň, *tam* je bázeň. Před Bohem *nikde* se ukryti nemůžeme. Nedojde-li tvůj čin *zde na tomto světě* uznání, nereptej. *Daleko široko* bylo hluboké ticho. *Proti proudu* těžko plouti. *Při peci* jsou dobré věci.

Poznámka. Príslovce *zde, sem* a přídavné *zdejší* sluší *jedině* místu, na kterém mluví právě jest.

2. Príslovečná určení *času* na otázky: *kdy? jak dlouho? dokud? od které doby? na jak dlouho?*

Vyjadřujeme je:

- a) příslovci; na př. nyní, tu, tehdy, včera, dávno, dlouho, vždy.
- b) jménem v genitivě, akkusativě nebo instrumentále anebo v pádě předložkovém; na př. jarního času, tři dny (ležel v hrobě), dnem i nocí (pracoval), po celý čas, do rána, na rok, atd.
- c) přechodníkem slovesa; na př. vstávaje lehaje na to myslím.

Příklady. Lakomec není nikdy šťasten. Někdy přší, někdy slunce svítí. Ruka Páně není dosud zkrácena. Časem štěstí samo do rukou leze. Napřed se mlátí, potom se platí. Vtipu je třeba časem, rozumu vždycky. Kdo mne loni bil, ten mně letos není mil. Kam ho večer postaví, tam ho ráno najde. Za mladu jest se učití. Odejel na měsíc. Jarního času bývají povodně. To pověděv odešel. Přestupný rok připadá ob čtyři léta. Nechval due při východu slunce!

Poznámka. Příslovce nyní užívá se jen v přítomnosti, příslovce dlouho nesluší plésti s dávno.

3. Příslopečná určení jakosti na otázku jak? a způsobu.

Vyjadřujeme je

- a) příslovci; na př. hezky, pěkně; — zajisté, snad, nijak, sotva;
- b) jménem v instrumentálu nebo v pádu předložkovém; na př. krokem (šli), s hanbou (odešli), bez práce (nejsou koláče).
- c) příměrem se spojkou jako; na př. byl jak opařený; krásný jako Apollo.

Příklady. Co kdo dobře umí, tím se rád baví. Lito bývá přítele, ale ne jako sebe. Mladého raka starý trestal, že leze naopak; neukázal mu lépe jak, i lezou podnes oba tak. Kdo lehce věří, snadno pochybí. Kdo rychle dává, dvakrát dává. Nemoc na koni přijíždí a pěšky odchází. Lhář jinak myslí a jinak mluví. S poctivostí nejdál dojdeš. Jeli klusem, šli jsme krokem. Žertem pravdu prohoditi neškodí. Štěstí o berle se vleče a neštěstí lítá na křídlech. Vede sobě po panskou.

4. Příslopečná určení kolikosti (máry) na otázky: kolik? kolikrát? po čem? zač?

Vyjadřujeme je

- a) příslovci; na př. příliš, velmi, často, mnoho, jednou, po třetí a pod.
- b) podstatným jménem v akkusativě, v pádě předložkovém,

zřídka v genitivě; na př. kapku je to lepší, zeď dva metry vysoká, po krejcaru (prodává), dvakrát za rok, do třetice, do syta, s náprstek, pídi zdělí;

- e) průměrem uvedeným spojkami *než, až*; na př. jest lepší než ty; křičeli až hrůza.

Příklady. Co je *příliš*, to je *mnoho*. Žeň bývá *jednou* za rok. Boháč *lacněji* kupuje *než* chudý. Která kráva *nejvíce* řičí, *nejméně* mléka dává. *Do třetice* je všeho dobrého. Jez *do syta* a *dělej do potu!* Není *nad domov*. *S pít* je chlapk a *s loket* brada.

5. Příslowečná určení *příčiny* (přvodu, účelu, prostředku, překážky).

Vyjadřujeme je

- a) jmenem v instrumentálu nebo v pádě předložkovém; na př. hladem a žitní (umírá), pro zlato (slzy tekou), hrůzou (se mi vlasy ježily), na jahody (šel), pro vodu, čelem (zeď chtěl prorazití), ohněm (ohně neuhasíš);

- b) přechodníkem slovesa; na př. nemohouce déle čekati odešli.

Příklady. *Zdvořilostí* nezhrěšíš. Zima *zimou* přejde. Jak se *zhydliš jednou radou*, nesmyješ se *žádnou vodou*. Starého vrabce *plecami* neošidíš. *Cizím volem* chleba se nedooreš. *Kůň k tahu*, *pták k letu* a *člověk ku práci* stvoření jsou. Neučíme se *pro školu*, ale *pro život*. *Podlé skutkův jejich* poznáte je. Ptáka poznáš *po peří*, vlka *po srsti* a člověka *po řeči, kroji a chodu*. To Bůh slíbil *skrze své proroky*.

6. Příslowečná určení *okolností*.

Příklady. *Kromě Boha* není boha. Žižka byl slepý *na obě oči*. Kdo *s námi* pracoval, bude *s námi* jísti. *Bez práce* nejsou koláče. Král jel *mimo Žitavu*. Člověka lapají *za jazyk*. Neodpověděl ani *k jednomu slovu*. Pobyl vesel *s přátely svými*. *Bez tebe* se obejdu.

34. Příslowečné určení určuje význam:

1. *Sloves*; na př. šel *svou cestou* a *vesele* zpíval.
2. *Přídavných jmen*; na př. *velmi* bohatý, *přes rok* nemocen.
3. *Příslovců*; na př. *velmi* dobře, *o mnoho* hůře.
4. *Číslovek základních význam* se určuje číslovkami násobnými; na př. *třikrát* dva je šest.

Poznámka. Příslowečným určením určuje se i význam podstatných jmen (cesta lesem, práce na poli, cesta kolem světa, trápení za živa, honba na medvěda), ale toto určení se přičítá k přívlastku.

35. Příslowečné určení zase může být *holé* (jest vyjádřeno

jediným slovem*) nebo *rozvinuté* (jest vyjádřeno více slovy). Může býti zastoupeno i celou větou. Při rozvíjení jde ovšem o to, čím jest vyjádřeno jádro příslovečného určení.

1. Je-li jádro příslovečného určení *jménem podstatným*, může se státi další rozvíjení jen *přívlastkem*; na př. *Jdi touto cestou. Jarního času bývají povodně. Nechval dne při východu slunce.*

2. Je-li jádro příslovečného určení *příslovce*, může toto míti další *příslovečné určení*; na př. *Již loni. Velmi po pansku. Časně ráno.*

3. Je-li jádro příslovečného určení *přechodník*, může tento míti *doplňek* nebo další *příslovečné určení*; na př. *Pokloniv se všem odešel. Rychle se ukloniv odešel.*

Někdy máme také *více* příslovečných určení; na př. *Odbyl ho zkrátka a dobře. Po lese, po stráni soumrak se uklání.*

D. Spojování slov ve větné celky.

36. Někdy je větný celek (ať je větou nebo není) vyjádřen jediným slovem; na př. *Jdi! Hoří. — Snh. Smeknout!*

Je-li vyjádřen více slovy, musí býti postaráno o to, aby dohromady tvořila upravený celek.

K tomu pomáhá:

1. smysl; 2. přízvuk a tempo; 3. slovosled; 4. pomocná slůvka; 5. ohýbání slov (flexe) a to *a*) označením vztahu, *b*) označením shody.

37. 1. *Smysl* (contextus) zajisté pomáhá spojití slova v jednotný celek. Ale smysl sám byl by často nejasný, kdyby nebylo jiných ještě pojidel; tak bývá ve výpovědích dvojsmyslných; na př. *Vichr veliký dub vyvrátil.* („Veliký“ může náležeti ke slovu „dub“ nebo ke slovu „vichr“, ale náleží ke slovu „dub“ podle obyčejného slovosledu.)

38. 2. *Přízvuk* (lat. accentus) a *tempo*. Každou slabiku vyslovujeme jistou silou dechu a jistou výškou hlasu. Nevyslovujeme všech slabik stejnou silou dechu a stejnou výškou hlasu. Jsou odstíny, nicméně mezi různými silami dechu a různými výškami hlasu jest jakási úroveň. Vyniknutí nad tuto úroveň slove přízvuk.

Přízvuk jest dvoji: *a*) vyniknutí některé slabiky nad úroveň mocnější silou dechu (mocnějším hlasem) slove *přízvuk výdechový* (expiratorní, též dynamický); *b*) vyniknutí některé slabiky výškou hlasu nad úroveň slove *přízvuk tónický* (melódický).

*) Předložek opět nepokládáme za slova.

I převaha mocnějšího hlasu nad úroveň i převaha vyššího hlasu nad úroveň může mít celou řadu odstínů a proto rozeznávají sluch celou řadu přízvukův obojího druhu.

V každém víceslabičném slově vyniká některá slabika nad ostatní hlasem mocnějším — má *slovný přízvuk výdechový*; a některá hlasem vyšším — má *slovný přízvuk tónický*. V češtině hlavní přízvuk výdechový má vždy první slabika, a mluvíme-li prostě o českém přízvuku, myslíme vždy na přízvuk výdechový. Přízvuk tónický z pravidla nejvyšší je na první slabice a klesá, v otázkách však stoupává a bývá nejvyšší na slabice poslední; na př. *zabloudila?*

Ve větě může mít zase některé slovo (totiž jeho první slabika) *hlavní přízvuk výdechový* a mimo to může v ní být několik přízvuků vedlejších. A může mít některé slovo (totiž některá jeho slabika) *hlavní přízvuk tónický* (z pravidla výška hlasu od počátku ke konci věty klesá, v otázce stoupá).

O výdechovém přízvuku jest v češtině toto první hlavní pravidlo: Člen podřízený má silnější přízvuk než člen řídící; na př. *Pozorný a pilný žák. Jdi napřed! Cizí zkušenost.*

I má:

1. výrok silnější přízvuk než podmět; na př. *Pták lítá.*

Vino páchne.

2. přívlastek silnější než jeho substantivum; na př. *Zlatý orel. Stvořitel světa.*

3. doplněk a příslovečné určení silnější než slovo řídící; na př. *Nouzi třetí. Věští obchod. Spáti sladce. Jíti lesem.*

Druhé hlavní pravidlo zní: Jestliže v řadě slov k sobě náležejících jedno má přízvuk silnější, přízvuk ostatních tím klesá; na př. ve větě: *bída učí rozumu* má výrok *učí rozumu* silnější přízvuk než podmět *bída*; ale protože ve výroku doplněk *rozumu* má silnější přízvuk než sloveso, klesá přízvuk jeho a je slabší než podmětu. Věta zní: *Bída učí rozumu.*

Ve větách máme pak ovšem různé odstíny: *Nemocný potřebuje lékaře. Spokojený na svém přestává. Dělník je hoden mzdy. Vino sudem páchne. Železo jest kov nejužitečnější.*

Od hlavních pravidel vyskytují se odchylky: a) V otázkách sesiluje se slovo, o které hlavně jde; na př. *Ty-li jsi ten, který přijít má, či-li jiného čekati máme?* b) V záporných větách mívá hlavní přízvuk sloveso; na př. *Nikdo není doma. Nedbalý žák neumí dlouho čísti.* c) V různých výpovědech jde (jak ze smyslu jejich vysvítá) často hlavně o určité slovo a toto mívá hlavní přízvuk.

Nejvíce tak bývá při odporech; na př. **Strach** má veliké oči. **Rytíř** jeden spáchav hroznou zradu mečem skončiti dnes život má. **Starce** máme ctíti, mladíky učiti, moudrých se tázati, bláznům pokoj dáti. *Mladí ležáci, staří žebráci.* Mluvíti je stříbro, mlčeti je zlato. **Dva** mnoho zmohou, **jeden** nic.

Tempo je rozmanitost rychlostí, kterou se slova ve větě pronášejí. Zajisté i přílišná rychlost i přílišná zdlouhavost překáží jasnosti smyslu. Každému slovu a každé slabice sluší popřátí náležitěho času. V celku lze říci, že důležitější slova vyslovují se zdlouhavěji.

39. 3. Slovosled pomáhá jednotnosti celku tím, že členové smyslem k sobě náležející nejsou od sebe vzdáleny a čím újeji spolu souvisí, tím jsou si blíže; na př. Pilnost mládeže v dospělejším věku ponese chutné ovoce. Dobré děti působí rodičům radost. Všude vidíme stopy mocnosti Boží.

Slovosled souvisí s přízvukem. Porušení obyčejného slovosledu mělo by za následek často nejasnost smyslu, kdyby přízvuk nepomáhal. Slovosled ponechává nejdůležitějšímu slovu takového místa, kde přízvuk nejlépe vynikne a nejlíběji působí. Obojí dohromady je důležitým základem souladu (harmonie) mluvy.

40. 4. Pomocná slovíčka, totiž *předložky* a *spojky* jistě pomáhají spojovati slova v celky; na př. Pět a šest je jedenáct. Je silnější než bratr. Jest zdravý jako buk. Třeše se jak osyka. Není nad domov. Všichni my poň Bohem chodíme. Člověka za jazyk chytají.

41. 5. Ohýbání (flexe) právě slouží k označování poměru jednotlivých slov k sobě; na př. Žebrák žebráku mošny závidí. Vlk přinesl vlčeti ovci. Kapkou medu více much chytíš, nežli džberem octa. — (Každý tvar jména, každý tvar slovesa značí poměr jeho k ostatní části věty.)

Někdy však flexe částí podřízené nenaznačuje nám poměru podřízenosti, ale shoduje se se slovy řídicím buď v čísle, buď i (u jmen) v rodě a pádě; na př. Ošemetník na obou ramenou nosí. Dnové pláče pomínuli. Hříšné slasti vedou k propasti. Starého vrabce plevami neošidíš. Jak se zhyzdíš jednou vadou, nesmyješ se žádnou vodou.

Ohýbáním (flexí) tedy *a)* označují se poměry slov k sobě; *b)* dosahuje se shody skladebné.

a) O významu ohýbání (flexe) pro značení vztahů slov k sobě jedná zvláště nauka o významu slov a tvarů.

b) Shoda jest 1. mezi podmětem a výrokem; 2. mezi substantivem a jeho adjektivním (nebo zájmeným) přívlástkem.

a) Shoda výroku s podmětem.

42. A) Výrok řídí se *osobou* a *číslem* podmětu; na př. My čteme, vy píšete, oni běhají. Já pracuji a vy si hovíte. Ovoce dozrává. Větrové přestali, moře se utišilo.

Je-li výrokovým slovesem *býti*, shoduje se přísudek (není-li jménem s předložkou) i *v rodě*, a protože bývá z pravidla v nominativu, tedy i *v pádě*; na př. Větrové přestali (jsou), moře se utišilo (jest). Ctnost je věčná. Zpustly stodoly, zbořeny jsou obilnice, vyschlo obilí. Tygr je dravec. Krok byl kníže český, Libuše byla kněžna česká. Bratr jest učitelem, sestra učitelkou.

43. Od hlavního pravidla jsou odchylky:

1. Vy jste nebyl při tom. Buďte tak laskav, buďte tak laskava. — Výrokové adjektivum zůstává v jednotném čísle, když komu vykáme. Ve starší řeči říkalo se však pravidelně, jako dosud dialekticky: Příteli můj milý; přál bych Vám, byste se dobře měli a zdraví byli. Matičko milá, také-li jste zdraví? — Ano ve východ. nářečích užívá se i o třetí osobě množného čísla, mluví-li se o ní s úctou: Tatíček jsou nemocni. Matička zdraví byli.

2. Jeho milost se podivil. — Výrok řídí se tu přirozeným rodem podmětu.

3. Lid jeho čtyři veliké koráby pobrali (anebo pobral). Nikdo nejsme bez chyby. Ztratil jsem nůž; který jste ho našli? — Hromadná jména a zájmena: každý, nikdo, který, mají-li někdy význam hromadný, mívají výrok v množném čísle.

4. Substantivný přísudek nemusí se shodovati s podmětem v čísle a rodě: Řci, ať kamení toto chlebové jsou. Chytrost nejsou žádné čáry. Lidé dobří jsou klenot. Athény byly ozdobou Řecka. — Výrokové sloveso *býti* je v množném čísle, i když je podmět v jednotném, je-li zase výrok v množném.

44. B) Je-li ve větě více podmětů:

1. o *osobách* má platnost pravidlo *přednosti* (první osoba má přednost před druhou, druhá před třetí); na př. Já a otec jedno jsme. Ty a bratr tvůj mluďte ke skále této. Vy i oni zůstanete.

2. o *čísle* a *rodě* jest pamatovati: a) Výrok se spravuje v čísle i rodě podmětem nejbližším; na př. Duše i tělo zdravo bylo. — (Tak jmenovitě při neživotných). — b) Nebo se výrok vyjadřuje množným číslem a v rodě jest pravidlo přednosti (mužský před ženským, ženský před středním); na př. Páni i paní zdraví byli. Matka i dítě zdravý byly.

Poznámka. Otec s matkou odešli. Josue s lidem israelským suchýma nohama přešli přes Jordán. — Druhý podmět je vyjádřen instrumentálem s předložkou *s*, *se*, výrok je v množném čísle.

b) *Shoda přívlastku s jménem řídicím.*

45. A) *Přívlastek vyjádřený adjektivem nebo číslovkou, zájmenem, jimiž jest zastoupeno adjektivum, shoduje se se svým jménem řídicím v rodě, čísle i pádě; na př. Rychlý kůň, vysoká tráva, dobré dítě, pilní žáci, pilné žacky, vysoká okna; hleďte království Božho! Proti své krvi bojuje, kdo svůj národ nemiluje. Z tykve nebude nádoba a z vrtkavé mysli přítel. Oba obeslal ke dni určenému. Zle té kaši, co na cizí mléko čeká. Umřela ta slepička, co snášela zlatá vajíčka. Jako rostliny jedovaté samy zápachem svým se prozrazují, tak lidé zlí nevědomě chyby své odhalují. Tři dny ležel v hrobě.*

Poznámka 1. Je-li přívlastkem určitá číslovka od pěti počítajíc výše, jest neshoda v pádě v nominativě a akkusativě. Substantivum je totiž v genitivě (pět chlebů, sedm řek, sto vojáků). Více viz

Poznámka 2. Při jménech *půl* a *čtvrt* neřídí se přívlastek těmito jmény ale závislým na nich *genitivem*; na př. Dobré půl hodiny. Dobrého čtvrt sudu vína.

Poznámka 3. Jestliže více přívlastků téhož jména značí též více osob nebo věcí, vyjadřuje se substantivum množným, přívlastky jednotným číslem; na př. Králové český a francouzský. — Ale: Vladislav, král český a uherský.

Naopak přívlastek (i substantivný souřadný a přístavek) vyjadřují se množným číslem, náležejí-li k několika jménům; na př. Na den svatých Petra a Pavla. Václav a Otakar, Přemyslovci. Vltava a Labe, hlavní řeky české.

46. B) *Souřadný přívlastek substantivný shoduje se v pádě, ale ne vždy v čísle a rodě; na př. Je to šelma člověk. V městě Litoměřicích. V časopise „Světozoru“.*

Poznámka 1. Když se ku jménu obecnému přikládá jméno vlastní, může se to učiniti přičiněním výrazů *řečený, jménem* (jméno vlastní je pak v *nominativě*) anebo větou vztaznou; na př. Na tom místě stojí ves, jménem Vlastislav, blízko brahu, který slove Skalka. Ivan, řečený Hrozný. Boleslav, přijímím Ukrutný.

Poznámka 2. Uvádí-li přístavek vlastnost nestálou, přičiňuje se k svému jménu přechodníkem *jsa, jsouc, jsouce*; na př. Sv. Jeroným, malým pacholetem ještě *jsa*, do Říma běžel. *Jsouce* synové jedné matky milujte se vespolek. *Jsa* tvým přítelem, jinak Ti poradím.

47. C) *Podřadný přívlastek substantivný je v náležitém pádě prostém nebo předložkovém a nejčastěji v genitivě.*

Poznámka. Místo genitivu mívá někdy pád jména řídicího; na př. Utopil by ho na lžici vodě (= na lžici vody). Slíbil mu to rukou dáním (= dáním ruky). Vstal před sluncem východem (= před východem slunce).

E. O druzích jednoduchých (holých i rozvinutých) vět.

48. 1. Pes vrčí. Voda jest nápoj. Umění jest dlouhé. Můžete se! — Přšf. Je vám dobře. Ať nateče vody!

V prvních čtyřech větách se výrokem označuje, co si mluvčí o podmětě myslí nebo co mu chce. V dalších třech větách není však podmět; podmětem je povšechná situace, již nelze označiti. Věty ty jsou tedy bez podmětu.

Máme tedy věty: *a) podmětné; b) bezpodměté.*

49. 2. Bojíš se Boha. — Boj se Boha! — Bojíš se Boha?

První větou něco vypovídám, druhou k něčemu povzbuzuji, třetí se na něco táži.

Věty se dělí na *a) vypovídací; b) povzbuzovací; c) tážací.*

50. 3. Větou vypovídací mohu pronésti: *a) svůj soud (Otec pracuje. Žák není pilný. — Skromně pronášf se soud kondicionalem: Nemyslí bych); b) svou pochybnost (Sotva přijde); c) připuštění možnosti (Snad přijde. Snad by věděl); d) zvolání (Ten si dal. To zahřmělo. Že se nestydíš!).*

Zvláštní druhy vypovídacích vět řídí se významem a tvarem výrokového slovesa.

51. 4. V povzbuzování jest obsaženo: *a) přání (Kéž se Bůh smiluje!); b) prosba (Pane, smiluj se nad námi!); c) rada (Pokus se o to!); d) povzbuzení (Vylezme nahoru! Zahřejme si!); e) dovolení (Jdi si! Voda ho vzala!); f) rozkaz (Uč se! Napíšete psaní!); nebo g) výstraha (Nedělej to!); h) odmítnutí (Nesmíš odejít!); i) zákaz (Neodcházej!).*

52. 5. Věty tážací jsou u nás zvláštní odrůdou vět vypovídacích. Jako odrůda vět povzbuzovacích jsou řídké; na př. Nepůjdeš?! Co mám činiti? (Srov. lat. quid facio? a quid faciam?).

Věty tážací jsou buď slovné nebo větné.

a) Slovními se táži po platnosti některého slova ve větě a uvozují se tážacími zájmeny nebo příslovci; na př. Kdo to řekl? Kam spěcháte?

b) Větnými se tážeme po platnosti celé věty (může se na ně odpověděti *ano* nebo *ne*); na př. Jedl bys? Pojedeš domů? Jest tento bratr tvůj?

Věty tážací větné se označují:

1. přízvukem tónickým na konci věty a výdechovým na slově, které zvláště sluší vytknouti; na př. *Tak* nemoudří jste?

2. tázaacími slovíci: *-li, -liž, zda, zdaž, zdali, či, což*; na př. Kvetou-li v zimě stromy? Zda my to napravíme? Což si nemůžeš dáti pokoje?
3. částicí *že* (otázka napovídá odpověď opačnou); na př. Vy že o tom nevíte? Že tam byli?

Poznámka. K slovné otázce odpovídá se slovem, na něž se větou táže; na př. Kdo je doma? — Otec. Kde jsi byl? — V kostele. Kdy odjedeš? — Zítřka.

K otázce větné se odpovídá částicemi (ano, arcí, arcí že, ovšem, zajisté, ba; ne, nikoli, nikterak, to — to! substantivem: pravda), větami zvláštními (tak jest, tot se ví, to se rozumí, ani řeči) nebo slovesem otázky (Neviděl jsi mého bratra? — Neviděl. Jedl bys? — Jedl bych.).

Otázka může býti vícečlenná; na př. Je doma otec nebo matka? — Otec je doma. Matka je doma. Oba jsou doma. Půjdeš k nám nebo domů? — Nepůjdu ani k vám ani domů, ale do úřadu.

Zvláštním druhem vícečlenných otázek jsou *rozlučovací* (disjunktivné), které obsahují dva členy vespolek sebe vymezující. Odpověď jeden nezbytně potakuje, druhý popírá. Uvádějí se: první částicí *-li*, druhý částicemi *či, čili, čili nic, či ne*; na př. Půjdeš-li či nic? Jsi duch dobrý či zlý? Jsi-li náš či z nepřátel našich?

53. 6. Každá věta může býti buď *kladná* (tvrdicí) nebo *záporná* (popírající); na př. Spím — nespím. Jdi — nechod! Kéž bys šel — kéž bys nechodil!

O větách bezpodmětých.

54. Výrokem označují, co si posluchač má mysliti o podmětě. Podmětem označují to, co je nositelem nebo původcem výroku.

Ve větách, jako: hoří! — zablesklo se! — přibýlo ho na váze — jest podmětem povšechná situace. Nevím, co určitého mohlo by býti podmětem jejich. Věty takové slovou *bezpodměté*.

Věty bezpodměté jsou:

1. Kde výrokem jest *sloveso jsoucnosti*. Nutný *doplňk* jest v *akkusativě*, při záporu v *genitivě*; na př. Bylo tam hromadu dříví. Zůstalo kopu vajec. Nebylo času ani peněz. Komu není rady, tomu není pomoci.

2. Výrokem je sloveso *býti* s nutným doplňkem slovesa v *infinitivě*. Celý výraz má význam *možnosti* nebo *nutnosti*; na př. Jest mi odejítí. Bylo je viděti.

3. Výrokem je sloveso *ubývati, přibývati* a pod. s *genitivem* doplňku; na př. V stáří ubývá rozumu i paměti. Přibýlo vody. Zbylo vína. Nateklo vody. Napadlo sněhu.

Poznámka. Při těchto slovesech místo má vazba bezpodmětá, mňěno-li ubývání nebo přibývání celku o nějakou neurčitou část; jest-li míněn celek všecek, nastupuje vazba podmětá; srov. na př. vody přibýlo, ubylo — dva dělníci ubyli, jeden přibyl.

4. Výrokem je činný rod *slovesa neosobného*; na př. Prší. Zahřmelo. Bolelo mě. O hrdlo jim běželo. Šlo jim o život. Selhalo mi. Dobře mi slušelo.

5. Výrokem je *sloveso zvrátané*; na př. Praví se. Povídá se. Zdálo se mi. Zachtělo se mi. — Dušeslovný podmět bývá tu tedy v dativě.

6. Výrokem je *sloveso rodu trpného*; na př. Bude na tebe pamatováno. Bylo bojováno celý den.

7. Výrokem je sloveso *býti* s nutným příslovným určením, které bývá vyjádřeno *nominativem jména*; na př. Bylo škoda času. Bylo mi hanba. Bylo mi líto. Jest mu blaze. Bylo tma. Veta bylo po tobě. Bylo radost patřiti na krásnou úrodu.

8. Při číselných výrazech základních počtu určitého od pěti počínajíc i neurčitého a při pádech předložkových počtu přibližného a podílného; na př. Čtyři sta jich zbylo. Ubylo jich desetina. Polovici jich umřelo. Jelo do dvou set rytířů. Po pěti jich sedělo.

Poznámka. Věty bezpodměté nám představují dosti prvotný, nízký stupeň vývoje věty. Jejich tvar odpovídal někdy i duševnímu pojímání. Tvar zůstal, ale pojímání se změnilo. Naše myšlení vyvíjí se nyní ve tvaru věty podměté a všude po větě žádá podmětu a to podmětu v nominativě. Proto bývá rozpor mezi pojímáním a tvarem věty, jako: Jest mi zima. Bylo hromadu dříví. Vody přibýlo. Zde jsou mluvnické doplňky dušeslovnými podmínkami.

Časem starý, ustálený tvar věty ustupuje novému pojímání a říká se: Bylo hromada dříví a byla hromada dříví. Přibýla voda.

F. Věta složená.

55. Řeč neměla druhdy jiných vět mimo jednoduché. Říkalo se na příklad:

Byl jsem oklamán; nevěřím.

První věta (Byl jsem oklamán) má smysl samostatný; také druhá věta má smysl sama o sobě. Vyřknu-li obě věty vedle sebe jako celek, vyjádřím jimi novou myšlenku. Tuto myšlenku mohu vyjádřiti také tímto způsobem:

Protože jsem byl oklamán, nevěřím.

Tento celek záleží také ze dvou článků, ze dvou vět, ale obě věty nejsou více samostatné. Věta první: „Protože jsem byl oklamán“

nemá smyslu sama o sobě; druhá věta zůstala tak, jak byla původně a podržela smysl samostatný: *nevěřím*.

Celek, který vzniká spojením několika vět, slove *věta složená* čili *souvětí*.

Samostatné věty v souvětí (jako: *nevěřím*) slovou *věty hlavní*. Nesamostatným větám v souvětí říkáme *věty vedlejší* anebo *zdvíslé*.

Věta složená ze samých hlavních vět slove *souvětí souřadné*. Souřadné skládání vět slove po řecku *parataxe*.

Věta složená z vět hlavních a vedlejších nazývá se *souvětí podřadné*. Podřadné skládání vět slove po řecku *hypotaxe*.

I. O souvětí souřadném.

56. Souvětí souřadné záleží ze samostatných (hlavních) vět, spojených v jednotný celek.

Podle významu jsou k sobě tyto věty:

1. v poměru *sounáležitosti*. Věty přímo spolu nesouvisí, ale jsou částmi vyšší jednotky; na př. Kraj lesa viděl Jiřík od jedle k jedli rozpnutou pavučinu; prostřed pavučiny seděl pavouk. Lékař léčí, Bůh uzdravuje.

2. v poměru *podřadnosti*. Věty samy spolu smyslem souvisí; na př. Neposmívej se starému; sám budeš stár. Pod lesem u cesty hořel keř; zapálili jej pasáci. Chval cizinu, ale zůstávej doma.

57. *Podle spojení* jest souřadné souvětí:

1. buď *bez spojení* (pravidlem u vět sounáležitých); na př. Moudrému napověz, hloupému dolož. Pravdu sobě huďme, dobří spolu budue. Umělost světlo, neumělost tma. Červené růže trhala, věneček sobě dělala. Ne horoucnost povalečná zjedná duchu potravu; práce tichá a společná získá vlasti oslavu. Čas raní, čas hojí. Počkej, hned tě dohoním; půjdeme spolu.

2. buď *spojené*:

a) *ukazovacím zájmenem* nebo *ukazovacím příslovcem*; na př. Pod keřem byl mravenčí kopec, jiskry na něj padaly. Tkadlec utká plátno, bělič je vyblíl a švadlena z něho našije košil. Byl jeden král a ten měl tři syny. Kde Bůh hospodaří, tam se dobře daří.

b) *spojkami souřadnými*.

a) Spojkami slučovacími a rozlučovacími: *a, i, také, též, též i*; dvojími spojkami: *i — i, ani — ani, netoliko — ale i, jednak — jednak, tu — tu, brzy — brzy,*

dilem — dilem. Spojkami rozlučovacími: *nebo, anebo, nebo — nebo, buď — buď, buď — anebo.*

Vyrvz buřiče, a přestane svár. Vy naprosto nic nejste a dílo Vaše tolikéž nic nenf. Sejde snh, sejde i stopa. Anebo tuto sedte, anebo v kostel vejděte. Oni netoliko nepravostí neubhali, alebrž jich ani za hřechy nepokládali. Loď jednak nahoru, jednak dolů se zmuťá. Ovoce buď se syrové jí, anebo se suší.

Také příslovce svazují věty: Napřed se mlátí, potom se platí.

β) Spojkami odporovacími a vylučnými: *a, ale, leč, než, nýbrž, pak, však, přece, vždyť, jinak — jen, jen že, jenom, toliko, leč, leda, kromě že.* — *Ale* klade se ve větě vždy na prvému místě.

Ústa plna, a oči hladovy. Chval cizinu, ale zůstávej doma. Smrti každý čeká, přece se jí léká. Buď jak buď, vždyť nějak bude. Povolně mluvití budu, vy pak poslouchajte. Chraň se netoliko hřechu, ale i příležitosti k němu se varuj! Ráda kočka ryby jí, než do vody se jí nechce. Polekej, Bože, jenom nezalub! Nic neodpověděl, kromě že hlavou pokynul.

γ) Spojkami přičinnými a výslednými: *nebo (neboť), sice, zajisté, proto, pročez, tedy, tudý (tudíž).* — Příklonná částice *-ť* mívá význam spojky přičinné; se siluje se někdy spojkou *zajisté*.

Spor to velmi důležitý; jdeť o život a o smrt. Není nad něho šťastnějšího tvora na světě; nepohřešujet zajisté praničeho. Hleď si chleba vydělati, sic ho musíš vyžebřati. Varujte se lakomství; neboť penězi nemůžete prodloužití života svého. Zdraví jest největší dar Boží; pročez si ho co nejvíce šetřme!

Poznámka. Mají-li dvě souřadné věty téhož souvětí společně některé slovo v témž úkonu, užívá se často místo nich věty o dvou podmětech, dvou výrocích, dvou doplácích, a pod. Na příklad: místo vět: „Bůh dal, Bůh vzal“ může se říci jediná o dvou výrocích: Bůh dal a vzal. Jazyk si libuje někdy ve dvou větách, někdy v jediné. Jedinou máme na př. Přísloví jde z rozumu a rozum za příslovím. Sytý vlk se upokojí, lakomec nikdy. Vzduch je potravou všem lidem, všem živočichům. Ohlížel se v pravo i v levo. Prosiš mošny od žebráka a holi od ovčáka. Penize jedněm panují, druhým slouží. Ten toho, onen onoho zastával.

II. O souvětí podřadném.

58. Souvětí podřadné záleží z věty hlavní a z věty vedlejší (závislé).

Věty vedlejší rozdělujeme:

1. podle toho, kterou část větovou zastupují, na věty: *podmětné, doplňkové (předmětné, přísudkové), přívlastkové a příslovcové*.

2. podle toho, který druh slov zastupují, na věty: *substantivní, adjektivní, adverbialní*.

3. podle toho, jak se formálně označují, na věty: *vztažné (zájmenné a příslovcové) a spojkové*.

4. podle významu, jež vyjadřují, na věty: *vyjadřovací, přičinné, připouštěcí, podmínečné, atd.* Dopodrobna nelze ani všech druhů vypočísti.

V souvětí: *Žena pocítila na těle, že by uzdravena byla*, věta *že by uzdravena byla* jest věta vedlejší: 1. doplňková (co žena pocítila?); 2. substantivní (= uzdravení); 3. spojková (pojí se k hlavní větě spojkou *že*); 4. vyjadřovací (vyjadřuje pocit ženin).

V souvětí: *Kdyby nebylo oráče, nebylo by boháče* je vedlejší věta *Kdyby nebylo oráče* 1. příslovcová (kdy nebylo by boháče?); 2. adverbialní (= za oráčova nebytí); 3. spojková (spojka *kdy*); 4. podmínečná (vyjadřuje podmínku, aby mohlo býti boháče).

Jiné věty: *Jak si usteleš, tak si lehneš. Nůž, kterým se pořád krájí, nerezaví. Poznali, co jest válka. Přijde i ta doba, že nám nepřekazí zloba. Běda tomu dvoru, kde tele rozkazuje volu. Nemoc přestala, jak by utal. Není možná, abychom se všem zachovali. Kdo tluče, tomu se otevře. Kdo chce jádro jísti, musí ořech rozlousknouti. Pokud chodíš, potud se hodíš. Kde je kázeň, tam je bázeň.*

a) Věty podmětné.

59. Po větách podmětných tážeme se slovy *kdo? co?* Jsou podmětem věty hlavní.

Větou podmětnou:

1. buď se *opisuje* nějaká *osoba* nebo *věc*; takové se uvozují vztažnými zájmeny — *podmětné věty vztažné (relativní)*; na př. Často pod večer pláče, kdo se smál z rána. Co ve svátek bylo předeno, neduží. Kdo Bohu slouží, dobrého má hospodáře. Kdo se Boha nebojí, ten se lidí nestydí. Koho chrání Bůh svým štítem, nezahyne v boji litém. Kdo se chlubí, čest svou hubí. Kdo zlé svědomí má, hada za řadry chová. Co se vleče, neutěče. Komu Pán Bůh pomáhá, ten vše přemáhá. Nebude, kdo by jich potěšil. Kterí jiné vedou, dokonalejší jsou. Nespí každý, kdo přivřeně oči má.

2. buď se *vyjadřuje* nějaký *děj*; takové se uvozují spojkou *že*, je-li hlavní věta kladná; spojkou *aby*, je-li hlavní věta záporná

nebo smyslu záporného — *podmětné věty spojkové*; na př. *Žáka těší, že byl od učitele pochválen*. Známo jest, že mladí čápové pro staré potravu hledají. Není možná, abychom se všem zachovali. Odstup to od nás, abychom utíkatí měli.

Poznámka. *Abych, abys, aby* atd. je složeno ze sloves *bych, bys, by* atd., a spojky *a*. Slovesa *bych, bys, atd.* jsou nyní kondicionálem, ale bývala indikativem aoristu. Užíje-li se místo *aby* pouhého *by*, jest vedlejší věta vlastně bez formálního označení. Podle původu jest tvar těchto vět tvar věty hlavní; na př. *Nepodobno jest, by to pravda bylo*. Ovšem kleslo sloveso *bych, bys, by* atd. ve významu svém nyní již skoro jen na kondicionální částici.

Spojka *že* vznikla ze zájmena **ježe = to*; dokud mělo *že* svůj původní význam, měly vedlejší věty jím uvedené význam i tvar hlavních vět; na př. *Žáka těší, že byl od učitele pochválen = Žáka těší to: „byl od učitele pochválen“*.

b) *Věty doplňkové.*

60. Po větách doplňkových tážeme se právě tak, jako po doplňku jednoduché věty: *koho? čeho? komu? čemu? koho? co? o kom? o čem? kým? čím?* atd.

Vedlejší věty, po nichž se tážeme slovy *koho? co?* slovou *předmětné*.

Doplňuje-li vedlejší věta výrokové sloveso *býti* čili zastupuje-li přísudek, slove *přísulková*.

Poznámka. Jako v jednoduché větě nevíme často, máme-li některou rozvíjecí část pokládati za doplněk nebo spíše za příslovecné určení, tak býváme v pochybnostech i s doplňkovými větami; na př. *Tím řeka není horší, že z ní psi piji*.

61. Větou doplňkovou:

1. *opisujeme nějakou osobu nebo věc a uvozujeme ji zájmenem vztažným — vztažné (relativné) věty doplňkové*; na př. *Co je nemilo tobě, nečiní jinému*. *Nehas, co tě nepálí*. *Co dnes promeškáš, zítra nedohoniš*. *Nemá, kdo by ho potěšil*. *Zlý neví, čím se dobrý obchodí*. *I pes pomní, kdo ho krmí*. *Komu Pán Bůh nedal, tomu kovář neukuje*. *Komu se nelení, tomu se zelení*. *Hleď pomáhati vždy těm, kteří tvé pomoci potřebují* („těm“ je přívlastek doplňkové věty). *Kdo chce kam, pomozme mu tam*. *Čemu zvykneš v mladosti, neodvykneš v starosti*. *Za čím jdeš, to najdeš*. *Kdo tě napomíná, měj ho za přítele*. *Pověz mi, kdo jsi*. *Mluv každý, co by jej ctílo*. *Nač ve dne myslíme, o tom se nám v noci zdá*. *Co pronikneš, tím vynikneš*. *Čím srdce přeplněno, tím ústa přetékají*. *Moudrý rád obeuje s tím, kdo je rozumný*. *Děti nemají zahrávati s tím, co by snadno vznítiti se mohlo*.

Sem náležejí i věty *přísudkové*; na př. Já jsem, který jsem. Bůh jest zajisté ten, který srdce lidská v rukou svých má. Já jsem ten, jež zhlazují zlosti tvé a na hříchy tvé nevzpomenu.

2. *vyjadřujeme* nějaký *děj* a spojujeme větu doplňkovou s hlavní spojkou *že*; na př. Nyní uznávám, že nám zlé věci nastávají. Žena pocítila na těle, že by uzdravena byla. Zarmoutil se velmi z toho, že jeho posla hanebně odbyli. Když se král dověděl, že si přišli hrdinové pro zlaté rouno, rozhněval se velice. Diogenes učil, že je člověk tím šťastnější, čím méně potřebuje. Strýc nám slíbil, že nás navštíví. Lovci čekali, že se jim jelen na dostřel přiblíží. Žák se vmlouval, že byl nemocen. Plavci se těšili, že se šťastně dostali na pevninu.

Místo *že* užíváme i jiných spojek:

a) *jak, kterak*; na př. Vidíme, jak Bůh vše moudře zařídil. Slyšeli jste o tom, *kterak* na nás doráželi. Hádali na ně, jako by oni ten oheň založili. Nedostatky ukazují, jak málo lidé potřebují.

b) *a se zájmeny osobními*; na př. Uzříš, a já se Bohu modlím. Již vidím, a ty na smrt jdeš. Nalezl chudasa, an (= a on) zimou mře. Nalezneš ji, ana (= a ona) v malém domku bydlí. — Tvarů *an, ano* užívá se i absolutně, totiž pro všechny rody a čísla; na př. Viděl jsem, an k němu všickni přistoupili. Vidím, ano mě tento člověk přemáhá.

c) *a s kondicionálem* (abych, abys, atd.) po hlavních větách záporných a po takových, které vyjadřují pochybnost, domněnku, nejistotu; na př. Není slýcháno, aby ovce vlky dávaly, a slepice lišky hubily. Nemohl jsem se zdržeti, abych mu pravdy neřekl. Nepamatují, aby led tak tlustý najednou se hnul.

Poznámka. Zapíratí, odpíratí, přítí se, že ne — nezapíratí, neodpíratí, nepřítí se, aby ne. Pochybovatí, aby — nepochybovatí, že.

d) *když*; na př. Bůh neslyší, když pes na hvězdy laje.

3. *vyjadřujeme* doplňkovými větami *snahu* a spojujeme je s hlavní větou spojkou *a* s kondicionálem (*abych, abys, aby* atd.); na př. Snažte se, abyste bez poskvrniny a bez úhony před Bohem nalezení byli. Při každé věci hleď, abys došel konce. Lakomec touží jenom po tom, aby mnoho peněz získal.

4. *vyjadřujeme* doplňkovými větami *obavu*, aby se něco nestalo. Tvar doplňkové věty jest a) *aby ne* (tuším, že se tak nestane); b) *že* (tuším, že se tak stane); na př. Bojím se, aby tebe nezahubili. Chraňte se, abyste neupadli v pokušení. Bojím se, že zvítězí nepřátelé. Bojím se, že nic dobrého nebude.

O nepřímé řeči, nepřímých větách povzbuzovacích a nepřímých otázkách.

62. Opakuji-li něco slova tak, jak byla pronesena, uvádím je přímo. Přímou uvedená řeč slove *řeč přímá* (oratio recta); na př. Aristoteles pravil: „Přítel jest jedna duše ve dvou tělech.“

Vypravuji-li něco řeč ve způsobě věty vedlejší, uvedl jsem ji nepřímou — *řeč nepřímá* (oratio obliqua); na př. Aristoteles pravil, že přítel jest jedna duše ve dvou tělech. — *Nepřímá řeč jest jen zvláštním druhem doplňkových, určitěji předmětných vě.*

Řeč přímá, má-li tvar věty, může býti buď větou vypořádací, nebo povzbuzovací, nebo tázací. Podle toho i řeč nepřímá může obsahovati buď nějakou výpověď, buď povzbuzení, buď otázku.

1. *Nepřímá výpověď* uvádí se spojkou *že*; na př. Šalomoun pravil, že počátek moudrosti jest bázeň Boží.

2. *Nepřímé povzbuzení* (rozkaz, záповěď) uvádí se spojkami *a* s kondicionálem (*abych, abys, aby*, atd.) nebo *at*; na př. Král rozkázal, aby ten den nebojovali. Při dobývání Troje navrhl jakýsi Řek, aby Řekové zhotovili dřevěného koně. Napomenul ho, aby již přestal mluvíti. Pros anděla svého, ať tě ostříhá na cestách tvých. Zdržoval ho, aby nechtěl tak daleko.

3. *Nepřímé otázky* jsou buď *slovné* nebo *větné*. *Slovné* se uvozují tázacími zájmeny a příslovci, *větné* tázacími spojkami; na př. Nic se nevěděl, jaký by lid byl, domácí-li čili cizí. Tázal se ho pán, odkud by ty dva kusy ryzího zlata měl. Nemůžete mi říci, čím jest to obraz? Kdo ví, stane-li tebe do večera. Tázal se lékaře, jak brzy se uzdraví. Pověděl, co nač naložil. I tázal se jich, zda nevědí, co činí.

63. Při převodu řeči přímé v nepřímou pošinoují se osoby ve větě nepřímé tím, že mluvčí užívá osob se svého stanoviska.

Řeč přímá.

Pravím: „Byl jsem v kostele.“

Pravíš: „Byl jsem v kostele.“

Praví: „Byl jsem v kostele.“

Pravíš: „Byl jsi v kostele.“

Praví: „Byl jsi v kostele.“

Řeč nepřímá.

Pravím, že jsem byl v kostele.

Pravíš, že jsi byl v kostele.

Praví, že byl v kostele.

Pravíš, že jsem byl v kostele;
nebo: že byl v kostele.

Praví, že jsem byl v kostele;
nebo: že jsi byl v kostele;
nebo: že byl v kostele.

c) Věty přívlastkové.

64. Věta přívlastková zastupuje přívlastek substantiva a tážeme se po ní otázkou *jakýj?*

Věta přívlastková se uvozuje:

1. vztažnými zájmeny *kterýj, jenž, jakýj, co* a vztažnými příslovci *kde, kam, kudy, odkud* i spojkou *kdy, když*; na př. Všelický strom, který nenese ovoce dobrého, vytat a na oheň uvržen bude. Umřela ta slepička, co nosila zlatá vajíčka. Vidím stopy zvířat, která tudy šla. Dobře je tomu kováři, jenž na obě ruce kuje. Pes, který velmi štěká, nekouše. Nešťastna je matka, jejíž dítky nejsou zdárny. Blaze králi, v jehož zemi láska k vlasti panuje. — I ten čas nastane, kde i nás nestane. Běda tomu dvoru, kde tele rozkazuje volu. Ukažte mi tu cestičku, kudy vedli mou Ančičku. Dojde chvilé poslední, kdy věčnost nám se rozední.

Poznámka 1. Některé věty mají tvar vztažných vět přívlastkových, ale význam vět hlavních (nepravé věty vztažné); na př. Volali jsme k Hospodinu, kterýž (= a on) vyslyšel hlas náš.

Poznámka 2. Zřídka místo *jenž, kterýj* bývá zájmeno *an* (= a on); na př. Potkali dva koněly, ani jdou z města. Posel kvapil k pánu svému, an ještě bojoval.

2. Má-li přívlastková věta význam výsledný, uvozuje se spojkou *že*; je-li kondicionální, a je-li hlavní věta záporná, tož místo *že by* užívá se raději *aby* nebo *jenž by, kterýj by*; na př. Přejde i ta doba, že nám nepřekazí zloba. Ctnost jest taková věc, že služebníka svého neopustí. — Nikdo tak veliké síly neměl, aby (která by, ježto by) neduhem nebyla přemožena. Osud není mračno, aby (které by) se přehnal.

d) Věty příslovečné.

65. Příslovečné věty zastupují příslovečné určení věty řídící. Jako ve větě jednoduché může býti příslovečné určení různého druhu, tak i v souvětí může býti příslovečná věta různého druhu.

66. 1. *Věty místné*; na př. Kde se kdo zrodí, tam se i hodí. Kde Břh hospodaří, tam se dobře daří. Vojáci jsou skryti tam, odkud by mohli nejsnáze na nepřitele udeřiti. Kam se dřevo kloní, tam i padá. Kde není kázně, není bázně. Kudy vojsko chodí, tráva se nerodí.

Poznámka. Od příslovečných vět místných sluší rozeznávati přívlastkové; po těchto se tážeme: *jakýj? kterýj?* po příslovečných: *kde? odkud? kam?*

kudy? Srov. Běda tomu dvoru, kde (= v kterém) tele rozkazuje volu. -- Kde hlavy není, (*tam*) řádu nonajdeš.

67. 2. *Věty časové* pronášejí se na otázky *kdy? jak dlouho? od které doby? dokud?*

Děj věty časové jest:

a) buď *současný* s dějem věty hlavní; na př. Růže trhají, když kvetou. Když ptáčka lapají, pěkně mu zpívají. Štěstí když chřestí, boj se nešťestí. Týmž časem, co bylo válčeno v Thermopylách, nastaly také první potýčky nepřátelských loďstev. Co mudrlec mudroval, hlupák hrad opanoval. Dokud jsi šťasten, dosti přátel najdeš. Když jest nouze nejvyšší, pomoc Boží bývá nejbližší. — Časové věty děje současného uvozují se spojkami *kdy, když, kdykoli, dokud, pokud, jak, co*.

b) buď předchází před dějem věty hlavní (děj *předchodný*); na př. Když slunce zapadlo, vojska se rozjela. Když zemřel král Václav IV., měl dosednouti na trůn český bratr jeho Zigmund. Jakmile zapadlo slunce, utichl boj Řeků s Peršany. Sotva že se jaro otvírá, tu již někteří ptáci k nám se vracejí. Koupím ti pohádky Boženy Němcové, až přijedu do Prahy. Jak upadl v nešťestí, i jeho vlastní nedbali oň. Povím ti všechno, jen co si vzpomenu. Nechtěj lftati, dokud křídla nenarostla. Ledva vyšel, již se vrátil. — Časové věty děje předchodného uvozují se spojkami *když, jak, jak jen, jak mile, až, dokud ne, jen co, ledva*.

c) buď následuje po ději věty hlavní (děj *následný*); na př. Vyjeli jsme, než slunce vyšlo. A než ho dravstvo znamená, v jednoho tygra zarazil kopí. Čekali, až se lid rozešel. Psal, až dopsal. Neklať hrušek, až dozrají. Neprodávej kůže, nežli jsi medvěda zabil. Dříve pojdeš ve svém dle, nežli dojdeš svého cíle. — Časové věty děje následného uvozují se spojkami *až, než* (dříve než, prve než).

Poznámka 1. Někdy věta časová má tvar věty hlavní a pojí se spojkou *a* s hlavní větou; na př. K Jordanu jsme přijeli, a slunce rovně vycházelo z hor arabských. Bylo již po první hodině na noc, a dal jsem mu list do rukou. Jen se ukázal a již utekl.

Poznámka 2. Od vět časových sluší rozeznávatí věty přívlastkové i předmětné, jako: Dojde chvíle poslední, kdy věčnost námi se rozední. Bůh neslyší, když pes na hvězdy laje.

Poznámka 3. Časové věty současné měly v starší řeči i spojky *domiž, domivadž, předčasné i jeliž*. Věty uvedené spojkou *jak* jsou původně srovnávací, proto v staré řeči bývalo v hlavní větě ukazovací *tak* (Jakž se brzo požeňná, tak nad ní žádné moci nemám.) Naše *sotva* vyjadřovalo se v staré

řeči: *netáhnouti* — až, *prve než* — až; na př. Netáhla sv. Agatha té modlitby dokonati, až ihned duši pustila. Prve než tento lid do Prahy přitáhl, až Pražané vypadli na Malú stranu.

68. 3. Věty *spůsobové, přirovnávací a poměrné*; na př. Šel, co noha nohu mine. Pomáhejme bližnímu, jak můžeme. Dělá, jako by byl doma. Bolesť přestala, jak by utal. Jak Bůh ráčí, tak at' kráčí. Pak vzal karabáč a vodního muže jak mele, tak mele. — Co by pět napočítal, byl na místě. Pán Bůh má více, než rozdal. Jak kdo měří, tak se mu odměřuje. Jak nabyl, tak pozbyl. Čím kdo více má, tím více žádá. Čím plnější klas, tím více se kloní. Hrá se, leda se hrálo. Učí se, leda bylo. Knih tu bylo, že by se jich na tři vozy nenabralo. Žádná píseň není tak dlouhá, aby neměla konce. Troubili, až se všechno rozléhalo.

69. 4. Věty *omezovací* uvozují se spojkami *pokud, jelikož, co, jak*; na př. Pokud ho znám, jest člověk poctivý. Co já mohu rozuměti, takového muže nesnadno nalezněš. Nebyl jsem tam, jak jsem poctivý člověk.

Poznámka. Spojky *jelikož, jako, jakožto* omezují i jednotlivé pojmy; na př. Kristus jelikož člověk umřel, jelikož Bůh nesmrtelný jest. Ti skutkové Bohu, jelikož Bohu, se připisují. Ne jako kníže, ale jakožto soudce od obce volený spravoval Krok zemi.

70. 5. Věty *příčinné* uvozují se spojkami *že, proto že, poněvadž, když, jelikož, jež, ježto*; na př. Proto lichotí, že tvých peněz chtí. Lenoch se strhal, že nechtěl dvakrát jíti. Když jinak nemůže býti, učiním to. Proto ho mají za mudrce, že málo mluví. Báł jsem se tebe, ježto jsi člověk přísný. Nepřišel jsem k tobě, protože jsem byl nemocen.

Poznámka. Příčina se někdy vyjadřuje i větou hlavní se spojkou *a*; na př. Věčně vlkem orati nebudeš, an (= a on) rohů nemá. Kterak jsme my těch peněz tobě měli svěřiti, a my tebe neznali.

71. 6. Věty *účelné* uvozují se spojkami *a* s kondicionálem (*abych, abys, aby, atd.*), *at*; na př. Proto vlčka bijí, aby se starý vtřpil. Nejsme živi, abychom jedli, ale jíme, abychom živi byli. Nádooby od sebe metali, aby tím snáze utéci mohli. Cti otce svého i matku svou, at' se prodléjí dnové tvoji na zemi.

Poznámka. *At* = a ti, ve významu původním bylo spojením souřadným právě jako *a — bych*; místo *abych* bývá pouhé *bych*, místo *at* bývalo v starší řeči pouhé *a*; na př. Otče svatý, náhle utec, a neuhoriš.

72. 7. Věty *podmínečné* vyjadřují podmínku, na jejíž platnosti záleží i platnost výroku věty hlavní, podmíněné. V souvětí

slove věta podmiňovací *předvětim*, hlavní čili podmíněná *zdvětim*. Máme tři formy podmínečných souvětí:

- a) *Forma skutečnosti*: podmínka skutečná, výsledek jistý. V předvěti *-li, jestliže, ač* s indikativem, v závěti indikativ nebo imperativ; na př. Nevyprosíš-li, nevylaješ. Milujete-li mne, příkázání má zachovávejte. Je-li možná, přijď k nám. Učiň, ač můžeš. Jestliže budete mne milovati, dojdete odplaty.
- b) *Forma možnosti*. Podmínka možná, výsledek jistý. V předvěti *-li, jestliže* s kondicionálem, v závěti indikativ nebo imperativ; na př. Hřešil-li by proti tobě bratr tvůj, odpust mu. Jestliže byste o něco prosili ve jménu mém, dostanete.
- c) *Forma neskutečnosti*. Podmínka neskutečná, výsledek neskutečný. V předvěti *kdy* s kondicionálem nebo pouhý kondicionál (*kdybych, kdybys*, atd. nebo *bych, bys*, atd.), v závěti kondicionál (*bych, bys*, atd.); na př. Kdybych měl více, dal bych více. By nebyly zlé příhody, byl by svět jako hody. Kdyby nebylo oráče, nebylo by boháče.

Poznámka 1. Podmiňovací věta čelící proti jiné podmínce, již uvedení, uvádí se spojkou *pak-li*; na př. Budeš-li mítí mnoho, dávej mnoho; pak-li málo, i z toho rád udělej.

Poznámka 2. Spojkou *leč* uvádí se věta *vymíňovací*; na př. Nepustím tebe, leč mi požehnáš. Židé nejedí, leč by pilně umyli ruce.

Poznámka 3. Věta podmíněčná často se vyjadřuje větou hlavní — rozkazovací; na př. Čiň čertu dobře, peklem se ti odmění. Pusť psa pod stůl, poleze i na stůl. — Nebo větou s kondicionálem, na př. By se bříza nestyděla, na kořeně by shořela.

73. 8. Věty *připouštěcí* uvozují se

- a) spojkami *ač, ačkoli, jak, jakkoli, třeba, ať, nech, ježto* (s indikativem); na př. Ať se blýská, ať hrom bije, spravedlivý tíše žije. Ačkoli je žebrák syt, ale možna syta není. Třeba teplé slzy z očí lejí, přece plesám v duše hlubinách. Jakkoliv jsem křičel, přece mne nepropustili.
- b) kondicionálem (spojení souřadné); na př. By slavík jak krásně zpíval, přece vrabce nenaučí. Každý skutek zlý přijde na jevo, byť sebe déle se skrýval.
- c) imperativem, zvláště opětovaným (spojení souřadné); na př. Chceš-li mítí, děj se co děj. Chtěj já neb nechtěj, musím činiti tvou vůli. Nepřátelé, vol nevol, pokoj zachovati musejí.

Poznámka. V starší řeči pojily se připouštěcí věty k hlavní i spojkou *a*; na př. Proč jsi mé řeči nepřijal, a já tě příznivě napomenul. — Dosud: Vymlouvá se, an (= a on) ho nikdo neviní.

Dodatek k větám vedlejšími.

74. 1. Přesmykáni. Jméno vztahové se přesmyká do věty vztahné: Který žák se pilně učí, bude pochválen.

2. Podjímání. Slovo tázací nebo vztahné objímá jen část věty vedlejší; na př. Uvažujte, co myslíte, že by činiti bylo. Vidím zde zdi bělostkyoucí, kterých pravili mi, že alabastrové jsou.

3. Vřačování je vyjádření dvojí podružné myšlenky jedinou vedlejší větou, která jest ovšem uvedena dvojitě; na př. Čekati, až jak to dopadne (= až to dopadne a jak to dopadne). Zvěděl, kdo chce s kým býti (= kdo chce a s kým chce).

4. Přecházení vět vztahných u věty samostatné. Je-li druhá vztahná věta spojena s předchozí spojkou *a*, bývá v druhé místo vztahného zájmena ukazovací, čímž nabývá tvaru věty hlavní; na př. Koho smrt zasáhne *a* on (= *a* kdo) nic paměti hodného nečiní, toho památka hned spolu s tělem zahynouti musí.

O složeném souvětí.

75. Složené souvětí skládá se z více než dvou vět. Někdy se skládá z mnoha vět hlavních i vedlejších. Tu bývá dosti neseťadno rázem přehlédnouti, jak takové souvětí jest sestaveno. K snadnějšímu přehledu si jednotlivé věty graficky označujeme.

Hlavní věty označujeme velikými písmeny: *A*, *B*, *C*, atd.

Vedlejší věty malými písmeny: *a*, *b*, *c*, atd.

Vedlejší věta, závislá na větě hlavní, může sama býti větou řídící a míti další věty na sobě závislé — vedlejší věty druhého stupně: a^2 , b^2 , c^2 , atd. Tak mohou býti i věty a^3 , a^4 a pod.

Kdybychom chtěli si též označiti, na které větě je vedlejší věta závislá, můžeme psáti: a_B , a^2_b , $a^3_{a^2}$ a pod.

Příklady. Poručila paní žádati, jestliže jí co dobrého přeješ, abys ihned k ní přišel (*A a b*). A v tu hodinu, jakžkoliv jasno bylo, taková liřmota přišla, že se chrám ve tři části rozsedl (*A*, *a*, *A b*). Kníže Kouřimské, ač byl častokrát, aby se proti nim postavil, napomínán, nechtěl toho učiniti (*A a a^2_a A*).

O periodě čili obvětí.

76. Nauka o periodě náleží do rhetoriky (nauky o řečnictví) a do stylistiky (nauky o slohu).

Každá perioda záleží ze dvou hlavních částí, z předvětí (protasis) a závětí (apodosis). Základní tvar periody je podřadné souvětí, jako: Kdyby nebylo oráče, nebylo by boháče. Obě části jsou však buď věty rozšířené nebo mají po několika větách.

Příklady:

(*Předvěti*) Kdokoli pochopuje a poznává vzdálenou od nás dávnými věky minulost klassickou, kdo pojal dobře tak jarou, mladistvou a bujně rozkvetlou jich osvětu, kdo se seznámil s živobytným Hellénův a Římanů, těchto dvou duchojasných, politicky vzdělaných a protož nade všecko vlasti milovných a silných národův, kdo svého ducha nakrmil záživným tukem vědy hellenské a latinské: (*zdvěti*) tentž zajisté vzdělával a obohatil hlavu a srdce své takovým způsobem, jakého žádná nová literatura a žádný, i sebe lepší převod spisův klassických nikterak poskytnouti nemůže.

(*Předvěti*) Jakož větší lásku máme k pravým rodičům, nežli k jiným, kteříž nás sobě za syny zvolili a vzali: (*zdvěti*) tak i ta země, v níž jsme zrozeni a zchováni, milejší jest nám od přirození nežli jiná, do níž nás potom štěstí obrátilo.

(*Předvěti*) Jako snáze jest oheň hasiti v jiskře, než se rozhoří; a jako snáze jest vyčistiti od koukole obilí, když růsti počíná: (*zdvěti*) tak i snáze jest pobožnost štípiti v srdce lidské dřívě, než se ono marnostmi nějakými zanese a zaplaví.

(*Předvěti*) Ačkoli my toho jistiti nechceme, že by národové vůbec tělesnou a mravní povahu svou brali ze způsobu, polohy a povětrnosti zemí těch, ve kterýchžto přebývají: (*zdvěti*) přece také zapírati nemůžeme, ano na jevě jest, že příležitosti, pohody a nehody, jež země každá z přirození svého naskytuje, mocně působí v rozvíjení se a ve směru života národního.

Dodatek: **O spojování vět ve vyšší jednotky.**

77. Věty (nebo i větné celky) spojují se ve vyšší jednotky (souvěti) týmiž prostředky, kterými se slova spojují ve větu jednoduchou. Někdy pojí je pouhý *smysl* a *přízvuk* (výdechový i tónický), na př. Lékař léčí, Bůh uzdravuje. Též pořádek vět (*větosled*) jest pojítkem. Jindy, jak jsme poznali, bývá k spojení potřebí *pomocných slov* (zájmen, příslovcí, spojek); na př. Vidím stopy zvířat, která tudy šla. Kam se dřevo kloní, tam i padá. Lenoch se strhal, že nechtěl dvakrát jíti. Též *ohýbání slov* slouží spojení vět; dosáhne se jím jednak označení úkonu, jednak mluvnické shody; na př. Pod keřem byl mravenčí kopec, jiskry na něj padaly. *Koho* Bůh miluje, křížkem ho navštěvuje.

G. O vývoji věty.

78. V mluvě dětské a v mluvě obecného lidu i u vzdělaných národů a v mluvě divochů máme jen souřadné spojení vět a vět-ných celků. I soudíme, že souřadnost je starší, prvotnější a že podřadnost se z ní vyvinula. Tento úsudek jest potvrzen tím, že a) v historickém vývoji našich jazyků (i češtiny) lze přechod ze souřadnosti v podřadnost pozorovati; b) a že dosud jsou v podřadných větách stopy původní souřadnosti.

Věty souřadné staly se podřadnými tím, že nabyly časem významu podřadného, že tvar jejich, jejich uvedení nabylo podobné významu podřadného a stalo se časem známkou podřadnosti.

Některé věty smyslem podřadné vyjadřují se větami hlavními; na př. Čiň čertu dobře, peklem se ti odmění. Chtěj nechtěj, musíš tak učiniti.

Abych, abys, atd. skládá se ze slovesa *bych, bys* atd., v němž není nic podřadného (vyskytuje se i v hlavních větách: *koupil bych dům, kdybych měl dosti peněz*) a ze spojky *a*, která je souřadná.

Že vzniklo z **ježe* (významem = *to*) a mělo význam uvozovací (asi jako dvojtečka).

Vývoj řeči nepřímé z přímé souvisí s tímto vývojem. *Že* bylo slůvkem uvozovacím a následovala po něm řeč přímá. Později nabylo významu podřadné spojky a následující po něm řeč přímá pojímala se jako nepřímá. Po té teprv nastalo pošinování osob v nepřímé řeči. V češtině uvádí *že* cizí řeč bez pošinování osoby pravidlem až do XV. století (jsou ovšem i výjimky), ale vyskytují se příklady ještě i v XVI. století (u Bartoše písaře); na př. Práví Kristus, že trpím nepokoj. I mluvil k nim Pašek široce, že jsou někteří z vás. Putifar řekl k dceři své, že přijede Josef a chce tě jemu za ženu dáti.

At = *a ti*; jest tedy *at* původem spojka souřadná a v starší době se jím často překládalo pouhé *lat. et*.

Kde my nyní užíváme spojek podřadných nebo vztažných zájmen, užilo se v starší mluvě často jen pouhého *a*; na př. Již vízi a ty na smrt jdeš. Uzříš a já se k Bohu modli. Posmieváno se jemu a táhl ve mlýně samotiežném. Dosud se zachovalo *an* (= *a on*) ve významu vztažného zájmena nebo podřadné spojky.

Zájmeno *jenž* jest původem ukazovací. V starší řeči užívalo se nejen *jenž, jehož, jemuž*, ale i *jen, jeho, jemu* (jako zájmena

3. osoby); částice *-že* neměla vztažného významu, teprv časem nabyly tvary *jenž, jehož* atd. vztažného významu.

Zájmeno *kteřij* je původem tázací a teprv časem stalo se vztažným. Ještě v starší češtině se ho málo v tomto významu užívalo.

Ze souřadného souvětí vyvinulo se tedy časem podřadné tím, že věty hlavní nabyly časem podřadného významu, že dostalo se jim úkonu vět podmětných, doplňkových a pod., a že časem nabyly podřadné formy.

79. Týmž způsobem, jako ze souřadného souvětí vyvinulo se podřadné, vyvinula se i jednoduchá věta z jednotlivých slov. Původně jen smysl pojil slova v celek, později slovosled a přízvuk pomáhal. Z počátku byly jen větné celky, jako: Sníh! Možná. Nesmysl. Ven s ním! Smeknout! V delších byla všechna slova stejno-právná a všechna byla k sobě v témž poměru, jako dosud jest ke jménu souřadný přívlastek substantivní.

Již ve větných celcích vyvinul se úkon podmětu a výroku, asi jako je ve výpovědi: Mladost radost.

I máme: 1. *stupeň*: Podmět — výrok, obojí bez tvaru; označíme-li podmět *S*, a výrok *P*, máme tvar *SP* (asi jako: mladost radost).

2. *stupeň*: Některé výroky nabyly tvaru určitého slovesa (*p*); jsou vedle věty *Sp* (pták zpívá) větné celky *SP* (mladost radost).

3. *stupeň*: Cítila se logická hodnota věty *Sp* a veškeré myšlení se vyvíjelo v její formě. Některá slovesa vybledla časem ve svém významu. Věta: „mladost je radost“ a větný celek: „mladost radost“ měly týž význam. Nátlakem převahy vět pojímá se větný celek za kusou větu.

4. *stupeň*: Pro úsečnost své formy trvají větné celky mezi větami dále, ale v pojetí jako kusé věty a tvoří se podle nich nové — kusé věty; na př. Dobrá sanice koňská smrt. Dobrý soused veliký poklad. Jazyk tělu kotev. Spěšně k jídlu,spěšně k dflu.

Věta vznikla, když se *P* změnilo na *p*, když výrok nabyl tvaru určitého slovesa. V celkovém smyslu věty nabyla i jednotlivá slova určitých úkonů a tím i tvarů a vznikly jednotlivé druhy slov (části řeči) a jejich tvary (ohýbání, flexe).

80. Věta nabude jistého tvaru, který se dále přenáší na mladší pokolení — *tradiční tvar věty*. Jestliže se význam jednotlivých členů v něm pozměnil, bývá různost pojmání a výkladů. Na příklad: *Bratr jest vojáčkem*. Výrokové sloveso *jest* mělo původně plný význam a *vojáčkem* bylo doplňkem; nyní *jest* má vybledlý význam

a jádrem výroku není výrokové sloveso, ale doplněk *vojákem*. Jedni přihlížejte k původnímu významu praví: *jest* je výrok, *vojákem* doplněk — *stanovisko etymologické*. Druzí přihlížejte k nynějšímu významu praví: *jest* je jen spona, *vojákem* je výrok — *stanovisko psychologické*. Konečně lze říci: *jest* je výrokové sloveso, tvarové jádro výroku a původně i významové, *vojákem* bylo doplněk výrokového slovesa, ale nyní je významové jádro výroku čili přisudek — *stanovisko historické*.

Někdy mezi tradičním tvarem věty a nynějším pojmáním je takový rozpor, že jazyk se ho zbavuje tvořením nového tvaru věty, který by novému pojmání vyhovoval, tvaru příležitostného, *okkasionálního*; na př. Bylo tma a byla tma. Za stčes. „pod pěti hřiven“ říká se „pod pěti hřivnami“ atd.

Část druhá.

O významu slov a tvarů.

81. Máme větu: *hodní žáci si váží svého učitele*. Hledme si ji rozebrati.

1. Na koho neb nač jsme upozorněni touto větou? O kom neb o čem nám tato věta něco vypovídá? — Vypovídá o hodných žácích. *Hodní žáci* jest podmět oné věty.

2. Co si máme o hodných žácích mysliti? Co vypovídá nám o nich ona věta? Vypovídá, že *si váží svého učitele*. Výrok oné věty jest: *si váží svého učitele*.

Věta *hodní žáci si váží svého učitele* se skládá:

a) z podmětu *hodní žáci*;

b) z výroku *si váží svého učitele*.

a) Podmět *hodní žáci* je rozvinutý. Jádrem jeho jest podstatné jméno *žáci*, *hodní* jest jeho přívlastkem.

Žáci, jádro podmětu čili podmět v užším smyslu, jest podstatné jméno mužského rodu, množného čísla v nominativě.

Hodní, přívlastek jeho, jest přídavné jméno určitého zakončení a shoduje se se svým podstatným jménem v rodě, čísle i pádě.

b) Výrok *si váží svého učitele* je rozvinutý. Jádro jeho čili výrok v užším smyslu, jest sloveso *váží*, kteréž má dva doplňky: 1) *si*; 2) *svého učitele*. Doplňk *svého učitele* je zase rozvinutý. Jádro jeho, doplňk v užším smyslu, je *učitele*, *svého* je přívlastkem jeho.

Váží, výrok, jest sloveso IV. třídy, přítomného času, oznamovacího způsobu, činného rodu, a shoduje se s podmětem (*žáci*) v osobě a čísle.

Si, doplňk, jest zvrtné zájmeno v dativě.

Učitele, doplňk, jest podstatné jméno mužského rodu, jednotného čísla v genitivě.

Svého, přívlastek, jest zvrtné zájmeno přisvojovací a shoduje se se svým jménem v rodě, čísle a pádě.

Každé slovo ve větě náleží svým významem do některé části řeči, každé má svůj určitý tvar. Tento tvar řídí se úkonem (funkcí),

kteřou slovo ve větě má. Proto sluší pojednati i o tvarech a jejich platnosti ve větě.

82. Podlé významu dělí se slova na devět tříd, jež slovou části řeči.

Části řeči jsou:

1. jméno podstatné (nomen substantivum),
2. jméno přídavné (nomen adiectivum),
3. číslovka (nomen numerale),
4. zájmeno čili náměstka (pronomen),
5. sloveso (verbum),
6. příslovce (adverbium),
7. předložka (praepositio),
8. spojka (coniunctio),
9. citoslovce či mezislovce (interiectio).

Některé části řeči mají ve větě různý tvar — ohýbají se, jsou ohebné; jiné mají vždy týž tvar, nemění se — jsou neohebné.

Změna tvaru ve větě děje se připínáním různých přípon ohýbacích; na př. *semen-e*, *semen-i*; *nese-me*, *nese-te*.

Tvoření tvarů připínáním ohýbacích přípon slove ohýbání (*flexe*).

83. Slova ohebná buď mají pády — skloňují se; nebo mají časy, spůsoby a osoby — časují se. Části řeči, které se skloňují, slovou jména; které se časují, slovou slovesa. Neohebné části řeči slovou též částice (*particulae*).

I můžeme části řeči též takto dělit:

- A) Ohebné části řeči: I. jména: 1. podstatné jméno,
2. přídavné jméno,
3. číslovka,
4. zájmeno.

II. slovesa.

- B) Neohebné části řeči (částice): 1. příslovce,
2. předložka,
3. spojka,
4. citoslovce.

Ohýbání jmen tedy slove skloňování (*declinatio*), ohýbání sloves časování (*coniugatio*).

Jméno podstatné a přídavné, sloveso a některá příslovce (krásně, zítra a pod.) označují pojmy — mají význam pojmový; číslovka, zájmeno, předložka a spojka i některá příslovce (jak, kdy, kudy, atd.) označují jen vztah pojmu — mají význam vztahový. Citoslovce jsou znakem pocitův.

A. Jména.

I. O druzích jmen.

84. *Jména* jsou: 1. podstatné jméno (nomen substantivum); 2. přídavné jméno (nomen adiectivum); 3. číslovka (numerales); 4. zájmeno (pronomen).

O jméně podstatném.

85. Podstatná jména jsou *názvy* osob nebo věcí (jména srostitá) anebo vlastností, stavů nebo činností (jména odtažitá).

Ve větě může podstatné jméno míti každý úkon, jen výrokem nemůže býti.

I máme tedy podstatná jména *srostitá* (názvy osob neb věcí ať skutečných, ať smyšlených) a *odtažitá* (názvy vlastností, stavů a činností).

86. *Srostitá* (n. concreta) *jména podstatná* jsou:

1. Jména *vlastní* (nomina *propria*), t. j. názvy *jednotlivých* osob neb věcí, které ode všech ostatních rozeznáváme. Taková jsou: jména *osobná*, jako: Jan, Marie, a pod. — jména *rodová*, jako Palacký, Dvořák a jiná — jména *národův*, jako Češi, Rusové, Němci, a pod. — a jména *určitých míst, hor, řek*, jako Praha, Brno, Vídeň; Šumava, Sněžka, Krkonoše, Labe, Vltava; ano i jména *určitých zvířat*, na př. Šemík.

2. Jména *obecná* (*appellativa*), kterými jmenujeme i celý rod (druh) osob neb věcí, i každou jednotlivou osobu nebo věc k témuž rodu příslušející, jako: člověk, lev, pes, rostlina a jiná podobná. Někdy se jmen obecných užívá místo hromadných; na př. To je drobný kámen. Žito má dobrý klas.

3. Jména *hmotná* (*materialia*), kterými se označují hmoty, jichž každá část má totéž jméno jako celek, na př. voda, mléko, víno, písek, zlato, sukno a j.

4. Jména *hromadná* (*collectiva*), kterými označujeme soubor osob nebo věcí téhož rodu, ale rozdílných jménem, jako: lid, vojsko, kamení, listí a pod.

87. *Odtažitá jména podstatná* (n. abstracta) jsou:

1. Jména *vlastností*; na př. krása, mladost, pilnost, síla, láska atd.

2. Jména *stavů*; na př. spaní, život, strach, hlad, nemoc, mír, žebrota a j.

3. Jména *dějů* nebo *činností*; na př. skok, skákání, křik, křičení, chůze, žebrání atd.

Poznámka. Některá jména vlastní byla původně obecná, ale pozbyla své obecnosti a stala se jmény jednotlivých osob nebo věcí, jako: Bělehrad (= bílý hrad), Velehrad (= veliký hrad), Vyšehrad (= vyšší hrad), Lhota (= lhůta, ulehčení; pak = osada na čas osvobozená od platu). Některá vlastní jména míst jsou množné číslo s tvarem jmen neživotných od jména národů, kmene, rodiny a pod. Na příklad: Čech — plur. Češi (život.) a Čechy (neživot.); Prachatic (potomek Prachatáv) — plur. Prachatáci (život.) a Prachatice (neživot.), vinař — plur. vinaři (život.) a Vinary (neživot.), atd.

88. Jinak dělíme podstatná jména dle významu:

1. v *osobní* a *věcná*, jako: Vácslav, muž, žena, duch, anděl; — dům, kůň, husa, voda atd.

2. v *životná* a *neživotná*, jako: voják, člověk, Bůh, čert, lev, mládě; — lípa, křemen, meč, krása, bouře atd.

O jméně přídavném.

89. Přídavné jméno značí vlastnost ve smyslu nejširším.

Původní a dosud hlavní úkon přídavného jména ve větě jest býti přívlastkem. V tomto úkonu se také přídavná jména vyvinula.

Někdy se podstatné jméno adjektivního přívlastku vynechává, jako samozřejmé; na př. Slepi vidí, kulhaví chodí, hlusi slyší, mrtví vstávají z mrtvých.

Tím některá jména přídavná nabyla platnosti jmen podstatných, jako: hajný, vrátný, vrchní; to je podívaná; dostal za vyučenou; šel na dovolenou; odešel s nepořízenou; byl na čekané; mytné, mostné; dobro, parno, temno; zvláště jména míst: Benešov, Miletín, Jaroměř, Boleslav a j. — příjmení ženská: Černá, Straková, Kolářová a pod.

90. Přídavné jméno značí vlastnost ve smyslu nejširším. Z jednotlivých druhů adjektivních významů nejvíce vynikl ten, kde adjektivum značí majitele. Tato *přisvojovací adjektiva* tvořila se různými příponami (srov. boží, páně), ale hlavně příponou *-ův* (stčes. *óv*), která časem dostala úkon tvořiti přisvojovací adjektiva od jmen mužských (sousedova zahrada, vévodův zámek) a příponou *-in*, již časem dostalo se úkonu tvořiti je od jmen ženských (sestřin šat).

Důležité je, že se přisvojovacích adjektiv neužívá, je-li majitel označen výrazem rozvinutým. Srov. *sousedova zahrada* — *zahrada našeho souseda*.

Poznámka 1. V staré češtině se říkalo: zahrada súsédova našeho. I tam, kde majitel je vyjádřen dvěma substantivy, užívalo se adj. poss. Na příklad: dvór králóv Vácslavóv — nebo: dvór králóv Vácslava — nebo: dvór krále Vácslavóv — nebo i: dvór krále Vácslava. Ze všech způsobův udržel se ovšem jen poslední.

Poznámka 2. Protože přídavné jméno vzniklo v úkonu přívlastku, měla by se v jazyce pozorovati snaha každý přívlastek vyjádřiti přídavným jménem. Taková snaha v našem jazyce byla a v starší češtině byl často přívlastek adjektivný, kde my užíváme substantiva v pádě předložkovém; na př. Přátelská válka = válka mezi přátely. Mořská cesta = cesta přes moře. Strach židovský = strach před židy. Správce koňský = správce nad koni.

91. Ráz přídavných jmen mají i některá jiná jména a to: číslovky (řadové: první, druhý, atd. — druhové: jednáký, dvojí, atd. — násobné: jednoduchý, dvojnásobný, atd.), zájmena adjektivná (taký, kolikátý, jiný atd.), přičestí a přechodníky.

Mimo úkon přívlastku dostalo přídavné jméno časem i úkon doplňku slovesa *býti*; na př. Bůh jest věčný. Matka je zdráva. — Někdy místo pouhého adjektiva užívá se v doplňku slovesa *býti* substantiva *věc*; na př. to je věc dobrá.

92. U přídavných jmen důležité jest i sklonění. Mají sklonění dvoje a každé z nich má jiný význam pro skladbu.

Adjektivum se původně od substantiva nelišilo. Vyvinulo se teprv úkonem přívlastkovým. Přívlastek se shodoval se svým jménem v rodě, čísle i pádě. Vznikl tedy v úkonu přívlastkovém adjektivný význam a další důsledek byl, že pro shodu adjektivum nabylo i schopnosti míti trojí rod. Při tom však podrželo sklonění *jmenné*.

Ve slovanských jazycích, a tedy i v češtině vyvinulo se však vedle jmenného i sklonění *složené*. Toto vzniklo zase v úkonu přívlastkovém tím, že se přívlastek sesiloval ukazovacím zájmenem *je, ja, je* — zjev zcela obyčejný. Ze skupiny **dobra-ja žena* vzniklo **dobraja žena* = čes. *dobrá žena*; a pod.

Mělo tedy v přívlastkovém úkonu adjektivum sklonění dvoje, jinde jen sklonění *jmenné*. Sklonění složené se však šířilo: 1) tím že druhá část složeného adjektiva nabyla časem významu *členu*; 2) že význam adjektivný tihnul ke tvarům od substantivních odchylným, tedy ke tvarům složeným, které se šířily na ujmu *jmenných*, až z těchto zůstaly jen zbytky — *archaismy*.

Sklonění *jmenné* udrželo se: 1) u číslovek druhových, na př. desatero přikázání boží; 2) u přechodníků; na př. bratr dopsav odešel; 3) u přičestí v doplňku slovesa *býti*; na př. nesl jsem; jsem milován; 4) u přisvojovacích adjektiv na *-áv, -in*; na př. bratrův dům, sestřina práce; 5) u některých adjektiv a to: a) v nominativě nebo akkusativě doplňkovém (vazba dvou nominativů nebo dvou akkusativů); na př. jsem šťasten; chodím bos; cítím se vesel; řeč tvá známa tebe činí; b) v genitivě, zvláště

místo akkusativu po záporu; na př. od mnoha mluvení bolívá hlava; kdo si mála neváží, po mnohu ať nebaží! neviděli jsme té ženy vesely; c) ve vazbě dativu s infinitivem; na př. duchem chudu býti jest pokornu býti.

V staré češtině bylo těchto adjektiv více než nyní a mimo to se vyskytovalo jmenné sklonění adjektiv i v přívlastku v určitých vazbách. Z těchto se zachovalo: na bíle dni.

Dále se zachovalo jmenné sklonění adjektiv ve příslovcích: bez mála, na dlouze, málem, k stáru a pod.

O číslovkách.

93. Číslovky jsou jména významu jen vztahu číselného. Máme číslovky: 1) *určité*; 2) *neurčité*. Určité dělíme na a) základní (numeralia cardinalia); b) řadové (n. ordinalia); c) druhové (n. distributiva či specialia); d) násobné (n. multiplicativa); e) substantivný; f) zlomečné.

94. Při číslovkách *základních* skladbě se jedná o to: 1) jak se pojmy číselné vyjadřují; 2) jsou-li složeny, jak se jednotlivé části jejich mezi sebou shodují; 3) jak se shodují číslovky a počítané předměty; 4) jak se shoduje číslovka s přísudkem a přívlastkem.

1. Pojmy číselné vyjadřují se jednoduše a složeně: jeden, dva, tři — dva-ná-ct (= *dva na desěte = dva-ná-dste), tři-cet (= *tři desěti = *tři-dset). Číslovky: pět, šest... až deset jsou vlastně substantiva podle vzoru „kost“. Sto i tisíc a million jsou substantiva.

Čísla, jako: 27, 56, 138, 471 a pod. vyjadřují se výrazy rozvinutými (dvacet sedm, sedm a dvacet, třicet bez tří, a pod.).

Přibližně určuje se pády předložkovými: do třiceti, na čtyřicet a pod.

2. Nyní jsou složené výrazy číselné tvary skoro ustrnulými. Nyní skloňují se jako celek (dvanáct — dvanácti, třicet — třiceti), v staré češtině skloňovala se ještě správně prvá část (dva nácte, dvů nácte, dvěma nácte a pod.).

3. Shoda mezi číslovkou a počítaným předmětem je většinou správná. Víme, že po číslovkách od pěti počínaje výše je předmět počítaný v genitivě, neboť ony číslovky jsou původem substantiva. Proto měl by býti v genitivě vždy, ať je číslovka v pádě jakémkoli. Tak původně v češtině vskutku bylo, ale záhy v památkách vyskytují se odchylky. Pravidlo zůstalo jen, když číslovka je v nominativě nebo akkusativě, jinak se shoduje jméno počítané s ní

v pádě. To znamená, že dušeslovně ztratily číslovky moc jmen podstatných a tím i vazbu, stará vazba že se udržela jen z části; srov. §. 29. Pozn.

4. Protože číslovky od *pěti* výše jsou původem substantiva, měly by míti i adjektivné přívlasky — a měly je původně; na př. všechna deset svědkův (= všech deset svědkův). Ztrátou svého významu ztratily i tuto možnost a přívlastek vždy se pojí jen k předmětu počítanému.

Kdysi se shodovaly tyto číslovky v rodě (ženském) a čísle s přísudkem; na př. deset lidí byla nemocna. Nyní bývá přísudkový doplněk v středním rodě jedn. čísla (sedm dní uplynulo).

Poznámka. Zbytečně a chybně se užívá *jeden*; na př. za jeden den práce. Chybně se jí užívá i místo *člověk, někdo*; na př. Nic tam jeden nedostane. Nač jeden myslí, o tom se mu sní.

Někdy má číslovka *jeden* zvláštní význam; na př. Vše bylo jeden plamen! A v podhájí u myslivce nový domek jedna svíce.

95. Číslovky *řadové* jsou číselná přídavná jména (označují místo v řadě). Pro skladbu jsou jen některé věci důležitý:

1. O vývoji složených číslovek řadových — totéž sluší říci, co o základních.

2. O dvojmí sklonění, viz §. 92.

3. Ve výrazech, jako: půl čtvrtá, půl desáta a pod. máme řadové číslovky místo základních.

4. Ve výrazech příslovečných, jako: za druhé, za čtvrté — po druhé, po čtvrté a pod. říkalo se v staré češtině správněji jen: druhé, čtvrté atd.

96. Číslovky *druhé* jsou zase přídavná jména číselná (označují skupiny). Vytknouti sluší:

1. Dvojí jejich sklonění; hojně užívání jmenného, zvláště ve významu substantivním; na př. desatero boží přikázání — a desatero božích přikázání.

2. Užívání jich místo číslovek základních u pomnožných (dvoje dvěře), u jmen odtažitých (dvojí radost, osmero blahoslavenství), nebo není-li udán předmět počítaný (k tomu čtveru).

3. Jiné vyjadřování skupin, jako: dva a dva, po dvou a pod. Stojí dub, na tom dubě dvanáct větví, na každé větví po čtyřech hnízdech, v každém hnízdě po sedmi vejcích. Co je to?

Číslovky *úsobné* jsou adjektiva, *substantivné* a *zlomečné* jsou substantiva.

97. Číslovky *neurčité* jsou původem buď zpodstatnělá adjektiva s jmenným skloněním (mnoho, málo, několik), buď zájmena (všechn). Neurčitá číslovka jmenná měla by se pojiti vždy s genitivem a sama se skloňovati. Ale skloňuje se jen, je-li bez přívlastku (málo, bez mála, po málu, málem), jinak je tvarem ustrnulým. Přívlastek je v genitivě jen, když číslovka je v nominativě nebo akkusativě; jinak shoduje se s ní v pádě. Příčinou je zase změněné pojmání dušeslovné, jako u základních číslovek: pět, šest atd.

Substantivní tvary neurčitých číslovek střídají se s adjektivními; na př. před mnoha lety — před mnohými lety. V staré češtině byly příklady hojnější (po malých dnech = po málo dnech).

O zájmeně.

98. *Zájmeno* jest jméno významu jen vztahového, a to místního vzhledem k mluvčímu. Zastupuje jednak substantiva, jednak adjektiva.

Zájmena většinou mají sklonění své zvláštní (já, ty, on, ten, můj, tvůj, svůj, kdo, co, jenž, a pod.), některá se skloňují jako jména přídavná (týž, který, ký, či, jaký, taký, takový, jiný a pod.).

Zájmena dělíme: 1. *osobná* (pronomina personalia) kladou se za jména osob; jsou to vlastně jen zájmena první a druhé osoby (já, my — ty, vy); zájmeno třetí osoby zastupuje jména osob i věcí. — K osobným pojí se i osobně *zvrtné* (pr. reflexivum) *sebe*; 2. *přisvojovací* (pr. possessiva) zastupují jméno majitele (můj, tvůj, atd.); 3. *ukazovací* (pr. demonstrativa) zastupují adjektiva a označují poměr k osobě mluvčí i k jiným předmětům (ten, onen, týž a pod.); 4. *tázací* (pr. interrogativa), kterými se tážeme po osobách, věcech nebo vlastnostech (kdo? co? který? jaký? či? atd.); 5. *vztažná* (pr. relativa), jimiž se vytyká vztah na osobu nebo věc dříve jmenovanou (jenž, který, kdo, co, jaký); 6. *neurčitá* (pr. indefinita), jimiž se naznačují osoby a věci jen zcela povšechně (někdo, něco, něčí, některý, kdosi, cosi, každý); 7. *přídavná* či *adjektivná*, jimiž označujeme jakost, velikost, kolikost věcí, hledíce k jiným (taký, takový, toliký, tolikátý, jiný a pod.).

99. 1. O *osobních* zájmenech sluší připomenouti:

a) Mluvíce s šetrnou úctou, za zájmeno druhé osoby užíváme výrazů *Vašnost*, *Vaše Milost*, *Vaše Láska* a pod. Na př. Oznamuje se Láskám Vaším. Jak, Vašnosti, nám poroučíte.

b) V dativě i akkusativě vedle delších tvarů jsou kratší. Tvary delší více se hodí k tomu, aby nesly důraz, než tvary kratší. Proto

bývají na počátku vět, jsou-li omezeny přívlaskem, i po předložkách a ovšem všude, kde se pronáší se zvláštním důrazem; na př. Mně přináleží všecko. To poručil tobě, ne mně. K tobě nepřijdu. Na tebe se nehněvám. Běda mně nešťastnému! — Ovšem po předložkách a zvláště v akkusativu mohou býti i tvary kratší; na př. Vstříc ti půjdu. Dám pro tě život. Vzpomínám si na tě.

Poznámka. V staré češtině byly kratší tvary rozšířenější než nyní.

100. 2. a) Zvratné *se* označuje zvratný vztah slovesa k podmětu věty. Sloveso samo může býti a) buď přísudkem věty; na př. Povedu vás k sobě domů. Miluje sám sebe. Směje se sám sobě. Rmoutíme se. Kdo miluje zlato, nenávidí sebe. Hněv za sebou žalost vodí. Každý je sobě nejbližší. — b) buď doplňkem přísudku; na př. Kázal sobě všechno vypravovati. Víry v něm mti nebudu beze zvláštní příčiny sobě dané.

b) Druhdy vztahuje se zvratné *se* k podmětu jen dušeslovnému, kterýž často ani není vyjádřen; na př. Lito jest *mi* přítele, ale ne jako sebe (Lito jest přítele, ale ne jako sebe; t. j. každému je líto . . .). Největší moudrost je poznati sebe.

c) Zvratným *se* opisuje se také trpný rod (nejvíce ve větách bezpodmětých); na př. Praví se. Jelo se vám dobře. Oběd se připravuje. Šat se šije. Jak se do lesa volá, tak se z lesa ozývá.

d) Zvratné *se* označuje taky vespolnost; na př. Milujte se, jako synové jednoho otce! Šeptali si něco.

Poznámka. Vespolnost vyjadřuje se ještě:

a) výrazy *mezi sebou, vespolek*; na př. Rozjímali mezi sebou. Milujte se vespolek.

b) výrazy *druh druhu, jeden druhého* (bez substantiva!); na př. Nevěděli druh o druhu. Pomáhejme si druh druhu! Neviňte jedni druhých a neviňte se vespolek!

c) opětváním téhož jména v různých pádech; na př. Bratr bratru nevěří. Vrána vráně očí nevyklube. Který kterého přemůže?

e) O delších a krátkých tvarech zvratného zájmena *se* platí totéž, co o zájmenech osobných vůbec. Jen tolik sluší vytknouti, že při vlastních slovesech zvratných a při náhradě za passivum (nikoliv medium!) cizích jazykův užívá se tvarů jen kratších; na př. Směji se — sám sobě. Divím se sobě. Miluje se (= jest milován) a miluje sebe (= sám sebe miluje).

f) Zvratné *se* vynechává se někdy:

- Jdou-li po sobě dvě slovesa zvratná, klade se jen jednou; na př. Radujte se a veselte = radujte a veselte se. Neodvážil se smáti. Styděl se přiznati.

2. Při nadslovesných substantivech — nevzniká-li dvojsmysl; na př. Rojení včel. Narození Páně. — Avšak: Zjevení sv. Jana a zjevení se Krista Pána.

101. 3. O *přisvojovacích* zájmenech sluší připomenouti:

a) Přisvojovací *jeho, její, jejich* jsou delší tvary genitivu osobného zájmena třetí osoby. V staré češtině užívalo se i tvarů kratších (ho, jich a pod.).

b) Zvratné *svůj* vztahuje se k podmětu věty. Však může značiti i *vlastní, náležitý*; na př. Každému svá vlast nejmilejší. Mezi své přišel a svoji ho nepřijali. Přijdu svým časem. Čas práci, a zábavám svá doba.

c) K tomuto významu pojí se zvláštní výrazy, jako: za své vzíti, vésti svou, státi na svém; dále spřežky: svévole, svéhlavost, svépomoc.

102. 4. a) Ze zájmen *ukazovacích* označuje se obyčejně zájmenem *ten (tento)* osoba nebo věc později jmenovaná (tedy bližší), zájmenem *onen* osoba nebo věc dříve jmenovaná (tedy vzdálenější): na př. Mezi pracovitými a lenivými jest rozdíl ten: oni povinnosti své konají pečlivě, tito s nechutí; oni pilně, tito nedbale; oni práci užitečnou hledají, tito jí utíkají. Stydlivost a čistota jsou dvě nerozlučné perly; kdo onu ztratil, ztrácí i tuto.

Někdy značí *ten — onen* pouze protivy; na př. Štěstí jest brzy tomu, brzy onomu příznivo; dnes miluje toho, zítra onoho. Mnoho přátel mítí neškodí; jestliže ne ten, onen se hodí.

Poznámka 1. Proti příslovcím *sem — tam — onam* byla i zájmena: *sen — ten — onen*. Ale zájmeno *sen* zaniklo. Z jednoduchého *s* (starobul. *ś* : čes. *sen* = stbul. *t* : čes. *ten* = on : onen) zachovaly se zbytky ve složeninách dne-s, leto-s, po sou dobu.

Poznámka 2. Zájmena *ten, tento* často se zcela zbytečně a chybně užívá vlivem němčiny (členu, osobného zájmena).

b) Zájmenem *to* sesilujeme přísudek, přístavku, a *to* sesiluje přívlastek, doplněk i příslovečné určení; na př. To prší! To jsme se nasmáli! Tomu mne naučila zkušenost, výtečná to učitelka. — Sluhu a to věrného z něho máš. Caesar zavražděn jest a to od těch, které nejvíce miloval. Vylál mu a to na veřejné ulici.

To sesiluje i tázací zájmena a příslovce; na př. Kdo to chodí po mém hrobě? Čí to dům hoří? Kam to jdete? — Srov. i tento!

c) *Sám* má zvláštní svůj význam; na př. Přišel až pod samu horu. Přišel až samé ráno. — Zvláště při zvrtném zájmeně: Miluj svého bližního, jako sebe sama! I řekl sobě samému.

Zvláštní významy má *sám* ještě:

1. = *pouhý* (má sklonění složené); na př. To je samé víno (= nemíšené víno). Stromy jsou samý květ. Srov. samožitný chléb.

2. = *jediný*; na př. Kdybych byla sama, lépe by mi bylo. Byl jsem tam sám a sám. Srov. samovládce, samomluva, samota.

3. = *vlastní* ve složeninách: samouk, samovrah.

4. = vlastní silou, vůlí a pod. Na př. sám přišel; roste sám od sebe. Srov. samotok, samorostlý.

d) *Který?* sluší dobře rozeznávati od *jaký?* Zájmenem *kteřý?* tážeme se po druhu osoby nebo věci, zájmenem *jaký?* po její vlastnosti; na př. Který žák jest první? — První jest A. Jaký žák jest první? — Velmi pilný.

e) *Kdo, co, který*, pozbývají-li přízvuku, nabývají významu zájmen: *někdo, něco, některý*; na př. Zbloudil-li kdo v čem, jiní ho upamatovali. Brali na potkání, když který co vynesl.

Podobně neurčitý význam mají tato a podobná zájmena i příslowce ve výrazech:

1) *jak kdo, jak který, jak kdy, jak kde*; na př. Umějí žáci své úlohy? — Jak který (= některý umí, některý neumí). Pěstuje se u vás ovoce? — Jak kde (= někde pěstuje, někde nepěstuje).

2) *kdo ten, co ten*; na př. Pomůže ti kdo ten (= přece někdo). Vyděláš si co to (= přece něco). Dej co dej.

3) *jaký taký, jak tak*; na př. Jakési takési potěšení (= nějaké). Jakž takž se porovnali.

4) *kde kdo, kde který, kde jaký* (= všechen, každý a pod.); na př. Ví o tom, kde kdo. Kočka vychytá kde jakou myš.

f) Zájmena *vztažná* významu svého nabyla později než ostatní. V češtině jsou původem svým jednak zájmena ukazovací (jenž, an = a on), jednak tázaací (který, kdo, co, jaký).

Zájmeno *vztažné* se shoduje se svým jménem v rodě a čísle; na př. Chléb, jenž tě sytí; voda, jež tě napájí; slunce, jež tě zahřívá . . . vše to pochází od Boha. Láska, jež měšcem se řídí, málo koho ošálí. K čemu chuť, k tomu láska. Dobře číňte těm, kteří vás nenávidí. Těmi koni oř, které máš.

Poznámka 1. Některých tvarů však užívá se i *absolutně*, totiž pro všechny rody a čísla v nominativě. Takovými tvary jsou: *jenž, jež, kdo (kdož), co*; pády označují se jinými zájmeny. Na příklad: Tělo, jenž pro vás trpělo. Ten

jest, ježto sedí. Ty, kdož nepracují, nut; ony, kdož pracují, podněcuj! — Umřela slepička, co snášela zlatá vajíčka. Těch slov se drž, co do měsíce kladou. Zle té kaši, co na cizí mléko čeká. To jsou ti, co jsme s nimi mluvili.

Spisovný jazyk se vyhýbá absolutným vztažným zájmenům.

Poznámka 2. V staré češtině užívalo se *jenž* mnohem hojněji než nyní, a zájmena *který* mnohem řídkěji. V *jenž* jest *ž* příklonkou, která se v staré češtině často vynechávala.

II. O čísle jmen.

103. Tvarem jména není označen pouze jeho pád, ale i jeho číslo (*numerus*); na př. semen-*em* jest instrumentál právě tak, jako semen-*y*. Tých pád téhož jména má různé koncovky podle toho, jaký počet osob nebo věcí (jménem vyjádřených) označujeme.

V nové češtině rozeznáváme u jmen z pravidla dvojí číslo:

1. *jednotné* (*n. singularis*), když mluvíme pouze o *jedné* osobě nebo věci; na př. oko, dům, hoch atd.

2. *množné* (*n. pluralis*), když mluvíme o více osobách nebo věcech; na př. oka, domy, hoši, atd.

V starší češtině užívalo se i *dvojného* čísla (*duálu*), když se mluvilo o dvou osobách nebo věcech. Duál měl zvláštní tvary. Časem nahrazuje se plurálem a doklady toho máme již v památkách velmi starých (z XIV. stol.). V XVI. století užívalo se skoro již jen týchž zbytků, které máme po dnes: číslovky *dva—dvě, oba—obě*, podstatná jména *oči, uši, ruce*, nepřím. pády *nohou, nohama, rtou, rtoma, prsou, prsoma*. Ale povědomí duálu při nich nám již zaniklo a proto se matou s plurálem.

104. Některým podstatným jménům nedostává se toho neb onoho čísla, užívá se jich buď jen v jednotném nebo jen v množném čísle. Taková jména nazýváme *schoďná číslem* (*defectiva numero*). Mají-li pouze jednotné číslo, slovou *pojedinotná* (*singularia tantum*); mají-li pouze množné číslo, slovou *pomnožná* (*pluralia tantum*). Pojednotná jsou na příklad: Praha, mládí, listí, atd. (nemají množného čísla); pomnožná jsou na příklad: vánoce, varhany, Krkonoše, atd. (nemají jednotného čísla).

Podstatná jména *oči — oka, ruce — ruky, uši — ucha* mají jiný význam v dvojném a jiný v množném čísle.

105. Od náležitého užívání čísla jsou odchylky. Místo druhé osoby jednotného čísla užívá se v rozmluvě *vykání*, v obecné mluvě i *onikání*; tomuto se však spisovný jazyk vyhýbá. Za první osobu

jednotného čísla užívá se množného čísla, zvláště u panovnských a ve spisích často řečnický (*pluralis maiestaticus*).

Místo vyhynulého duálu užívá se již skoro všeobecně plurálu.

Místo plurálu užívá se u podstatných často singularu jmen *hromadných* (*collectiva*), jako: lid, listí, vojsko; takovými hromadnými jmény byla dříve i *bratři*, *kněží* (srov. paní), která však nutkáním svého významu přijala časem koncovky plurálu.

U příslovecných výrazů bývá v některých větách plurál singular; na př. v těch dobách, o polednách, v nohou i hlavách, v koncích, v počátcích, ve snách, hlady, strachy (se třese), smíchy (se váří).

Jména *látková* nemají množného čísla. Někdy se ho však přece užívá, aby se naznačily jednotlivé *drůhy* nebo *kusy*; na př. Uherská vína. Rozličná obilí. Prali drobná zlata.

III. O rodě jmen.

106. Jména mohou býti trojího rodu. Rod (*genus*) jmen může býti: *mužský* (*masculinum*), *ženský* (*femininum*) nebo *střední* (*neutrum*).

Některá jmena, zvláště přídavná a zájmena, i jména rázu přídavných (na př. přičestí) připouštějí dvojí nebo trojí rod a mění se dle něho (*přechylují se*): kmotr — kmotra, hospodář — hospodyně, lišák — liška, dobrý — dobrá — dobré, ten — ta — to, nesl — nesla — neslo, nesa — nesouc — nesouc. Taková jména nazýváme *přechylná*.

Některá podstatná jména mají pro každý rod zvláštní slovo: býk — kráva — tele, kohout — slepice — kůže, beran — ovce — jehně.

U některých zájmen místo rodu rozeznává se: *životné* — *neživotné*: kdo? — co? U osobných zájmen *já*, *ty* a zvrátného *se* nerozeznává se rod vůbec — zájmena *bezrodá*.

U podstatných jmen mužského rodu rozeznávají se ve skloňování též jména *životná* a *neživotná*, srov. had — hada, strom — stromu.

107. U podstatných jmen označujících živé bytosti rozeznává se dvojí *pohlaví* (*sexus*) a podle toho dvojí rod *pohlavní* čili *přirozený*. Od rodu přirozeného sluší lišiti rod *mluvnický*, kterýž má název oné bytosti. Na příklad: Kauárek samička jest přirozeně rodu ženského, ale název samičky *kandárek* jest rodu mužského; žába samec je přirozeně rodu mužského, ale název jeho *žába* je

rodu ženského. Tele může být samec nebo samice, ale název *tele* je rodu středního.

Podstatná jména osobná, která pro mužský i ženský rod mají týž tvar (opak přechylných), slovou *obojrodá (communia)*, na př. choť (můj choť i moje choť), nestyda, dříve bylo i hošť, manžel, dívka a j.

Podstatná jména životná, která bytosti obojího pohlaví označují týž tvarem, jehož mluvnický rod se nemění, slovou *pospoldná (epicoena)*; na př. vrabec, žába, straka, velryba, kanárek a j.

Podstatná jména, která v témže významu mají dvojí rod, slovou *různorodá (heterogenea)*, jako: břich — břicho, louka, plur. louky — luka, oblak, plur. oblaky — oblaka, dítě — plur. děti, dítko — plur. dítky.

Některá jména podstatná časem změnila svůj mluvnický rod, jako: hrabě, markrabě, kníže byla středního, nyní i mužského rodu (nutkáním významu), podobně sluha, starosta a pod. byla ženského, nyní jsou mužského rodu a následkem toho změnila částečně i své tvary (dat., lok. sing. a celý plur.); pouť a zvěř byla mužského, nyní jsou ženského rodu; velryb bylo mužského, nyní je velryba ženského rodu.

Poznámka. Vznik mluvnického rodu nyní se takto vykládá. Některá jména měla patrný rod přirozený. Jejich tvar, jejich koncovka stala se znakem rodu jejich, stala se časem i kmenotvornou příponou pro tvoření jmen téhož rodu. Zkrátka význam rodu byl do jistých koncovek *vložen*. Tak vyvinul se mluvnický rod mužský a ženský — kde se nevyvinul žádný z nich, tam zůstala jména vlastně bez rodu (srov. lat. neutrum = žádný z obou) — rod střední.

IV. O stupňování jmen.

108. Jazyk při jménech označuje i míru či kolikost. Označujeme ji:

- a) buď bez úmyslu srovnávati jména ta s jinými — stupňování v užším smyslu (lat. *gradatio*);
- b) buď chtějíce je s jinými srovnávati — srovnávání (lat. *comparatio*).

109. a) *Stupňování* může se diti *rozvinutím*.

1. U substantiv děje se to adjektivním přívlastkem (tuhý boj, veliký boj), zvláště však genitivem plur. téhož jména: píseň písní, král králů a pod.
2. U adjektiv příslovcemi tuze, velmi mnoho a pod.

Jiný způsob je *skládání*:

1. Předponami *pře* (předobry, Bože Přebože! ach škoda přeškoda!), *pra* (pradéd, pramalý), *roz* (rozmilý, Bože Rozbože!).
2. U adjektiv příponami hlavně zárobňovacími; na př. bslý, běloucí, běloučkový, celý, celičkový, chudoučkový, chudičkový, chudounkový, chudinkatý a pod. Srov. zvláště: hanba hanboucí, pravda pravdoucí a pod.
3. Máme i složeninu: štroštrý.

Menší stupeň vlastnosti označuje se předponami *na*, *ob*, *po*, *při*, *za*; na př. nahluchlý, obstarožný, povadlý, přihlouplý, zahnědlý.

110. b) Srovnávací děje se u přídavných jmen, jež svým významem k němu se hodí. Vlastnost, kterou adjektivum označuje, mohou různé osoby nebo věci míti v míře rozličné. Proto mohli bychom míti dlouhou řadu stupňů, ale jazyk má jen *tři*:

1. *Positiv*, jímž se míra neudává, leda když stojí proti komparativu nebo superlativu; na př. dobrý, chudý, slavný atd.
2. *Komparativ*, jímž se označuje větší míra vlastnosti než jinde; na př. lepší, chudší, slavnější atd.
3. *Superlativ*, jímž se vyslovuje největší míra vlastnosti, na př. nejlepší, nejchudší, nejslavnější atd.

Komparativ adjektiva označuje větší míru vlastnosti, kterou má jistá osoba nebo věc, než *jiná* osoba nebo věc; na př. *A* jest lepší než *B* o *c*.

- 111.** Jde o to: 1. čím se vyjadřuje tato *jiná* osoba neb věc (*B*).
2. jak se označuje míra, o kterou nad touto vyniká první osoba nebo věc (*c*).

1. *B* se označuje:

- a) genitivem prostým; na př. Dřevo jedlové jest měkčí dubového.
- b) genitivem s předložkou *od* (seslení vazby genitivní); na př. Jest starší ode mne.
- c) jménem s předložkou *nad*, *přes*; na př. Nad rodiče nemáš věrnějších přátel.
- d) jménem uvedeným spojkou *než* (než = ne + ž); na př. Jsem chudší než ty (= jsem chudší, nikoliv ty). Dobrý pes lepší jest než zlý člověk.

Srovnávají-li se dvě vlastnosti téže věci vespolek, užívá se i po *než* komparativu místo pozitivu; na př. Stavení je širší než delší.

2. *Míra* (*c*) se označuje:

- a) instrumentálem, nyní jen v příslovích mnohem, málem a pod.

b) předložkou *o* se jménem; na př. o pět centů lehčí;

c) příslovcemi: mnoho, velmi, daleko, spíše a pod.

112. Při superlativu opakuje se totéž. Osoba nebo věc *A* vyniká nad celou řadu jiných osob neb věcí.

Jde o to: 1. čím se označuje tato řada jiných osob neb věcí;

2. jak se označuje míra, o kterou nad ně *A* vyniká.

1. Řada méně vynikajících osob neb věcí se vyjadřuje:

a) genitivem prostým; na př. Marie jest všech krás nejkrásnější.

b) genitivem sesíleným předložkou *z, ze*; na př. Mramor kararský je *ze* všech nejbělejší.

c) pádem s předložkou *nad* nebo *mezi*; na př. Člověk je nejvznešenější mezi všemi živočichy. Josef je bystřejší nad všechny bratry své.

d) udává se místo, kde *A* vyniká; na př. Vltava je nejdelší řeka v Čechách.

2. Míra se označuje jako u komparativu.

113. *Záporná adjektiva* se mohou záporně stupňovati jen opísováním, popírají-li míru obsahu; na př. nevysoký — méně vysoký — nejméně vysoký; neveliký — méně veliký — nejméně veliký.

Vyňata jsou *opakokladná*, kteráž popírají samu podstatu kladného adjektiva; na př. zdravý — nezdravý, nezdravější, nejnezdravější; šťastný — nešťastný, nešťastnější, nejnešťastnější.

Někdy se kladných adjektiv ani neužívá a tu je stupňování zvláště snadné; na př. nestydatý, nestydatější, nejnestydatější; neduživý, neduživější, nejneduživější.

V. O pádech.

114. Jednotlivá slova mají ve větě k ostatním členům věty určité vztahy. Tyto vztahy jsou zevně označeny *ohýbáním (flexí)*. Vztahy jmen ve větě znamenáme otázkami: kdo, koho, komu, co, čím, čeho a pod. Ohýbání jmen podle vztahů těchto nazýváme *sklonováním*. Skloněný tvar nazýváme *pádem (casus)*. Tvaroslovní jde o tvar pádu, skladbě o jeho význam a vazby, v kterých se vyskytuje.

115. Čeština má sedm pádů:

1. *nominativ* na otázku *kdo? co?*
2. *genitiv* „ „ *čí? koho? čeho?*
3. *dativ* „ „ *komu? čemu?*
4. *akkusativ* „ „ *koho? co?*

5. *vokativ* při volání; na př. Bratře!

6. *lokál* či *lokativ* na otázku *v kom? v čem? kde? o kom? o čem?*

7. *instrumentál* „ „ *kým? čím? kudy?*

Nominativ a vokativ vyskytují se ve větě vždy bez předložky; slovou pády *přímé* (*casus recti*), protože nezávisí na jiných členech věty. Ostatní pády slovou *kosé* (*c. obliqui*), jsou vždy závislé na jiných členech věty; užívá se jich často (lokálu vždy) s předložkami.

Nominativ.

116. *Nominativ* je pádem podmětu (pták letí; bratr jest nemocen), pádem doplňku slovesa *býti* (pádem jména přísudkového; na př. otec je zdravý; žák je příčinnivý) i pádem příslovečného určení slovesa *býti* ve větách bezpodmětých (je ho škoda; bylo tma) a také při vzvolání (o já bídny hříšník!).

Nominativ bývá doplňkem i jiných sloves ve výroku a bývá tu vazba dvojího nominativu proti vazbě dvojího akkusativu; nyní po slovesech *slouiti*, *nazývati se* a pod. (bratr jmenuje se Josef, sestra Anna). V staré češtině byla vazba ta daleko hojnější a zvláště při přičestích a přechodnicích.

Vokativ.

117. *Vokativ* je pádem volání (bratře!), ve větě je podmětem, je-li výrok v 2. osobě.

V živé mluvě často se užívá nominativu místo vokativu a zvláště v přistavce; na př. Kam jdete, paní kmotra? Pane Vorlíček, přijďte k nám!

Genitiv.

118. *Genitiv* 1. jest *přívlastkem* podstatného jména; na př. Dům našeho souseda. Mistr sedmera umění. 2. *doplňkem* slovesa nebo přídavného jména; na př. Žebrák žebráku mošny závidí. Budu pamětliv slibu svého. 3. *příslovečným určením a) času*; na př. Třetího dne vstal z mrtvých. *b) míry* (zřídka); na př. Zeď vysoká tří mužův. *c) srovnávání*; na př. Srdce jeho jest tvrdší kamene. 4. Mimo větu bývá *genitiv vzvolavací*; na př. Ach mne ubohého!

1. Genitiv jest *přívlastkem*.

119. Má-li substantivum *přívlastek* zase substantivný, jest tento *přívlastek* vyjádřen z pravidla genitivem.

Příklady: Západ slunce. Tvůrce světa. Nepřítel pověry. Muž silných paží. Krajíc chleba. Břeh potoka.

Jiným pádem vyjadřuje se substantivný přívlastek jen tehdy, má-li řídící substantivum k němu zvláštní vztah a má-li jazyk pro tento zvláštní vztah také zvláštní tvar.

Srov. Vzpomínka rodičů — vzpomínka na rodiče. Bázeň ztráty — strach před nepřitelem.

Přívlastkem genitivním jest vztah jeho k řídícímu substantivu méně určitě vyjádřen než pádem předložkovým.

Význam genitivního přívlastku může býti velmi různý. Některé druhy se zvláště vytykají, jako:

120. Genitiv přisvojovací (genitivus possessivus); na př. Služebník svého pána. Dům otce mého.

Poznámka 1. Genitiv přisvojovací může býti i přísudkem; na př. Jsem chudobných rodičů. Kostel slove sv. Václava.

Poznámka 2. Místo genitivu přisvojovacího bývá *přisvojovací adjektivum*, je-li jméno vlastnicko bez přívlastku; na př. Peršané přišli v moc Alexandra, syna Filippova. To je zahrada matčina.

O dřívějším způsobu užívání přisvojovacích adjektiv srov. §. 90. Pozn. 1.

Místo genitivu osobných zájmen jsou zájmena přisvojovací; na př. Spasitel náš. Otče náš!

121. Genitiv vlastnosti (g. qualitatis) žádá k sobě přívlastku; na př. A vás líčka smavá černých, modrých očí vítám nejraději.

Poznámka 1. Tento genitiv může býti i přísudkem; na př. Ty jsi cizího původu. Milý kníže, buď dobré mysli!

Poznámka 2. K označení vlastnosti užívá se též instrumentálu (Sv. Bartoloměj vždy jasně tváří a myslí veselou býval) nebo pádu předložkového (Káň o třech nohách. Hoch s kučeravými vlasy.).

122. Genitiv celkový (g. partitivus), na př. Sklenice vody. Lepší hrst jistoty, nežli pytel naděje. Lepší doma krajíc chleba, než v cizině kráva celá. Mnoho křiku, málo vlny. Pět chlebův.

Poznámka 1. Tento genitiv může býti i přísudkem; na př. U Boha nic není nemožného. Rád svolím ke všemu, což jest slušného.

Poznámka 2. Genitiv celkový klade se: *a)* po substantivech míry a počtu, jako: sklenice vody, pytel naděje, krajíc chleba, cent masa, a pod. *b)* po číslovkách základních od pěti počínajíc, po druhových (pokud mají platnost substantiva) a neurčitých, jako: devět řek, sedmero svátostí, málo peněz, a pod. *c)* po příslovcích měrových, jako: hojně hladu a bídy. Pokud víry, potud člověka. *d)* Slovo řídící často se vynechává; na př. Přátel a boháčů jako plev okolo zrní (roz. je tolik). Tam je pokladů!

Také genitiv po superlativu (zvláště v starší době obyčejný) se sem počítá; na př. Sokrates byl všech lidí nejmoudřejší.

2. Genitiv jest doplňkem.

123. Tohoto genitivu hlavně tři druhy rozeznáváme: a) genitiv záporný vyjadřuje doplněk při záporných slovesech předmětných (v kladné větě jest akkusativ); b) genitiv při slovesech kladných a genitiv při adjektivech, která ho žádají; c) genitiv po supinu.

124. a) *Genitiv záporný*; na př. Ošklivá tvář zrcadla nemiňuje. Chudoba cti netráfí. Hladovitý žaludek uší nemá.

Poznámka 1. K záporným slovesům přísluší též: *nechatí, nenáviděti, zanedbatí*, která tolikéž se pojí s genitivem; na př. Nechejme všech svárův. Zanechal po sobě dvou dcer osířelých. Zanedbali vhodné příležitosti.

Poznámka 2. Smyslem pojí se k záporným větám neskutěčné věty podmětné a řečnické otázky; na př. Kdyby bylo mouky (= není mouky), napekli bychom koláčů. Může-li býti bidnějšího tvora nade mne?

Poznámka 3. Za dvoji akkusativ je v záporných větách dvoji genitiv; na př. Neměl jich proto omluvených. Muž nechal dveří nedovřených.

Poznámka 4. Družili se ku genitivu zápornému protiva uvedená částicemi *než, jenom, toliko, ale*, pak se protiva *tato*, jsouc kladna, vyjadřuje akkusativem; na př. Nežov k sobě neznabohův, ale dobré a šlechetné. Nemám peněz jenom trojnůk.

125. b) Genitivem při kladných slovesech a při adjektivech různé vztahy se vyjadřují a také mnohé druhy tohoto genitivu mají zvláštní názvy, jako: genitiv *dotykový* (na př. Rez chytá se *železa*. Kdo se *dvou břehů* drží, snadno se s ním utrhnou. Byl účasten *toho boje*); genitiv *odluky* (na př. Chybil jsem *cesty*. Straň se *zlého*! Odepřel nám *pomoci*. Jest dalek *všů viny*. Roucho je čisto *všech poskvrn*); genitiv *vztahový* (na př. Važ si *otcových přátel*! Já vida jámu počal jsem *některých pamatovati*. Zbožný čisto chová *svrdce svého*. Zastával *své neviny*. Pamětliv budu *slibu svého*. Byl poslušen *přikázání Božích*).

126. c) Supinum jsouc slovesným jménem podstatným pojilo se s genitivem; na př. Přijde soudit živých i mrtvých. Šel lovit ryb.

Nyní supinum již skoro docela vyhybnulo a s ním i vazba jeho.

127. *Přehled sloves a přídavných jmen pojících se s genitivem.*

Báti se někoho, něčeho; na př. Boj se Boha, styď se lidí, nehřeš více, Bůh tě vidí (gen. odluky; srov. strachovati se, stydět se, krýt se a pod.). V starší řeči též *báti se* od někoho, od něčeho.

Bedliv něčeho; na př. Buď bedliv povinností svých (gen. dotykový; srov. žádostiv, chtivý, lačen, žíznliv, potřeben a pod.).

**Běhati* v staré češtině pojí se s gen. odluky; na př. Tého chvály neběhajmy (Štítaný).

Bezpečn. něčeho (též: něčím, od něčeho); na př. Bezpečni byli svých životův i statkův (gen. dotykový; srov. jist, účasten, přítomen a pod.).

Blízek někoho, něčeho (též: od něčeho); na př. Jest blízek svého skončení (srov. dalek něčeho).

Brániti: 1. někoho, něčeho, od něčeho; na př. Chránil svých dětí od záhuby (gen. vztahový; srov. kryti, stříci, šetřiti, zastávati a pod.).

2. někomu, něčeho; na př. Každý hospodář má brániti všeho zlého své čeledi (gen. odluky; srov. odřici, odepřítí a pod.).

Brániti se někoho, něčeho (též: někomu, něčemu); na př. Bráním se zlého pokušení (gen. odluky; srov. brániti, hájiti, odřici, ujíti, utéci a pod.).

Ciziti se; na př. Cizil se své rodiny (gen. odluky; srov. vzdalovati se, odumřítí).

Čekati někoho, něčeho (též: na něco; až, jak, až-li); na př. Čekáme hezkých dnů (srov. hledati, žebrati, nadřiti se, lačnėti a pod.).

Čist něčeho; na př. Roucho je čisto všech poskvrn (gen. odluky; srov. dalek, prost, prázděn a pod.).

Dalek něčeho (též: od něčeho); na př. Jest dalek vši nepoctivosti (srov. blízek; — prost, prázděn, čist a pod.).

Dati někomu něčeho (neurčitou část; jinak: dáti někomu něco — celek; jiné vazby: někomu něčím; za něco, od něčeho, z něčeho); na př. Dej mi chleba a vody (gen. celkový).

Dbalý něčeho; na př. Jest dbalý svých věcí (gen. vztahový; srov. poslušen, svědom, pamětliv a pod.).

Dbáti něčeho (též: na něco, o něco, o něčem); na př. Ve Spartě dbali jen vycvičení vojenského (gen. vztahový; srov. pomněti, všímáti si, vážiti si a pod.).

Do- Slovesa polybu složená s předložkou *do-* pojí se s genitivem dotykovým, jakož i slovesa zvrtná s ní spojená, označující *dosíci* něčeho; jako: *dobýti*, *dodělati se*, *dohoditi* (někomu výdělku), *dochovati* někoho (akk.), něčeho, *dojeti* něčeho (též: k něčemu), *dojíti* něčeho (též: k něčemu), *domakati se*, *domnívati se*, *dopínati se*, *doplouti*, *doprositi se*, *dorůsti* (veliké výšky), *dosáhnouti*, *dosednouti* (koně; též: na koně), *doslýchati*, *dostoupiti*, *doněsti* někoho (akk.), něčeho (též: k něčemu).

Důstojen něčeho; na př. Jest důstojen úřadu svého (gen. dotykový; srov. hoden, účasten, bedliv, sražen a pod.).

Hájiti 1. někoho (gen.) a něčeho; na př. Hájl své rodné země (gen. vztahový; srov. brániti, chrániti, opatrovati, zastávati a pod.).

2. někomu něčeho; na př. Nic mi toho nehájí (srov. odřící, odepřiti a pod.).

Hájiti se někoho, něčeho (též: od někoho, od něčeho); na př. Haj se pomluvy (srov. chrániti se, brániti se a pod.).

Hanbiti se něčeho (jiné vazby: něčím, za něco); na př. Hanbí se společnosti za svůj přestupek.

Hledati něčeho; na př. Hleďte nejprve království Božího (srov. čekati, lačněti, žádati a pod.).

Hleděti něčeho; na př. V každé věci hled konce (srov. chovati, šetřiti a pod.).

Hleděti se něčeho = stříci se něčeho.

Hněvno mi něčeho; na př. Až mi té nedbalosti huěvno bylo.

Hoden něčeho; na př. Hoden je dělník mzdy své (srov. důstojen, účasten, mocen a pod.).

Chce se mi něčeho; na př. Chce se mi vody (srov. lačněti, žízni, žádati a pod.).

Chopiti se něčeho; na př. Chop se díla (srov. chytati se, zmocniti se, ujmouti se).

Chovati někoho, něčeho; na př. Zbožný čistě chová srdce svého (srov. šetřiti, opatrovati, hleděti a pod.).

Chrániti někoho, něčeho; na př. Každý chrání jmění svého (srov. opatrovati, brániti, hájiti, zastávati a pod.).

Chrániti se něčeho = stříci se.

Chtíti něčeho (část); na př. Chci vody. (Jiné vazby: chtíti něčemu; něco od někoho, po někom.)

Chtivý něčeho; na př. Jest chtivý cizího jmění (srov. žádostiv, lačen, snažen, potřeben a pod.).

Chybiti něčeho; na př. Chybil se cíle. Chybil jsem cesty (srov. vzdalovati se, vzdáti se, straniti se a pod.).

Chytiti se něčeho; na př. Břehu se chytil a i ten se s ním utrl (srov. chopiti se, ujmouti se, zmocniti se a pod.).

Jist něčeho (též: něčím; jiná vazba: od něčeho); na př. Jest jist své nevině (srov. bezpečen, svědom, zkušen a pod.).

Jmu se číniti něčeho; na př. Apoštolové jali se trhati klasův. Sv. Method jal se sloužiti mše svaté.

Káti se něčeho (též: z něčeho); na př. Kál se svých hříchův (srov. litovati, želeti, žalovati a pod.).

Koupiti něčeho (část); na př. Koupil chleba (též: koupiti něco; srov. dáti, půjčiti, poslati a pod.).

Krýti něčeho; na př. Nepřátelé kryli hlav svých (srov. stříci, šetřiti, opatrovati a pod.).

Krýti se něčeho; na př. Kdo zlé činí, ten se kryje světa (srov. báti se, stydět se, vzdalovati se a pod.).

Kvílet něčeho (též: o něco, nad něčím); na př. Kvílel smrti otcovy (srov. želeti, lkáti, plakati a pod.).

Lačen něčeho; na př. Jsem lačen slova vládného (srov. chtivý, žádostiv, žízniv a pod.).

Lačněti něčeho; na př. Chleba jsme lačněli (srov. žízni, žebrati, prositi a pod.).

Lákati něčeho; na př. Zlý duch láká křesťanských duší.

Lekati se něčeho; na př. Lekají se zlých znamení (srov. báti se, strachovati se a pod.).

Lito něčeho; na př. Lito jest mi mého přítele (srov. litovati, žalovati, želeti a pod.).

Litovati něčeho; na př. Lituji své ukvapenosti (srov. žalovati, želeti, plakati a pod.).

Lkáti něčeho (též: o něco, nad něčím); na př. Proč máme lkáti cizího neštěstí? (srov. želeti, plakati, litovati a pod.).

Milovný něčeho; na př. Každý má býti milovný svého jazyka mateřského.

Mocen něčeho; na př. Bůh mocen jest všech věcí.

Mstíti někoho, něčeho; na př. Bůh ne ihned mstí každé viny. (Různé vazby: 1. mstíti bezbožné = trestati; 2. mstíti křivdy, křivdě, nad křivdou, z křivdy; 3. mstíti křivdy nad nepřítelem, na nepříteli; 4. mstíti svých přátel nad nepřátely; 5. mstíti se někomu za něco.)

Na — S genitivem se pojí slovesa s předložkou *na-* složená: 1. znamenají-li částečnost děje; na př. *nabrati* vody, *nakloniti* hlavy, *následovati* příkladu, *nastaviti* uší; 2. znamenají-li hojnost děje (zvláště zvrtná); na př. *najísti*, *nanositi*, *navoziti* (nanositi se, navoziti se), *nazvati*, atd.; 3. znamenají-li působnost děje po částech; na př. *nabýti*, *nadávati* (s gen. plur. jako: slepých, hloupých a pod.), *nakopati*, *naložiti* (též akk.) a pod.

Poznámka. *Naložiti* pojí se s akkus., značí-li předmět celek; na př. naložil seno (všecko, co měl odvésti); naložil sena (neurčitě).

Nadíti se něčeho (též: něčemu), něčeho do někoho; na př. Té nehody jsem se nadál. Nadál jsem se toho do něho (srov. čekati, lákati a pod.).

Napomenouti někoho (též: akkus. někoho); na př. Učitel napomíná neposlušných žákův (srov. pomněti, vzpomněti, pamatovati, zapomenouti atd.).

Očistiti se čeho (též: z čeho); na př. Očistoval se své viny (srov. zbavit se, vzdáti se a pod.).

Od — Slovesa s předložkou *od-* složená pojí se s genitivem věci (gen. odluky), jako: *odběhnouti* něčeho, *odejíti* něčeho, *odepřítí* něčeho někomu, *odhroziti* něčeho někoho (akk.), *odložití* něčeho, *odměnití se* něčeho (též: za něco) někomu, *odpovědítí* něčeho na něco, *odřici* něčeho někomu, *odsloužití se* něčeho (též: za něco) někomu, *odsouditi* něčeho, někoho (akk.), *odstoupiti* něčeho (též: od něčeho), *odučiti* něčeho někoho (akk.), *odumřítí* něčeho, *odvyknouti* něčeho (též: něčemu).

Okusiti něčeho; na př. Okusil vína (srov. zkusiti, požití a pod.).

Omýti něčeho (též: z něčeho) někoho (akk.).

Opatrovati někoho, něčeho; na př. Velbloudův a mezkův opatrují (srov. šetřiti, chrániti, kryti a pod.).

Ostatí něčeho; na př. Ostaňme řeči daremůch (srov. přestati, vzdáti se, zanechati a pod.).

Ostýchati se někoho, něčeho; na př. Proč se ostýcháš učitelů svých? (srov. báti se, stydětí se a pod.).

Oznámiti něčeho někomu; na př. Oznámil mi zprávu nemilých.

Pamatovati někoho, něčeho (též: na někoho, na něco; jiná vazba: někoho někým); na př. Některých jsem si pamatoval (srov. pomněti, vzpomínati, všímati si a pod.).

Pamětliv něčeho.

Pílen něčeho; na př. Pravdomluvnosti napřed pílen buď (srov. bedliv, snažen, žádostiv a pod.).

Píletí něčeho; na př. Máme píletí dobrých skutkův (srov. snažití se, hledati a pod.).

Plakati někoho, něčeho (též: o něco, na něco, po něčem, za něčím); na př. Plakala matička syna svého.

Pln něčeho (též: něčím); na př. Koš byl pln jablek (srov. syt.).

Po — Slovesa s předložkou *po-* složená s významem omezené činnosti pojí se s genitivem; jako: *pocítiti*, *pohřešovati*, *pojísti*, *pomněti*, *pomoci*, *poskytnouti*, *poslati*, *poslouchati*, *postoupiti*, *postrádati*, *potvrditi*, *pozvati*, *požehnati* (též: dat., akk.), *požítí*.

- Potřeben* něčeho; na př. Jsme potřebni cizí pomoci (srov. žádostiv, snažen, bedliv a pod.).
- Potřebovati* něčeho; na př. Bližního svého často potřebuješ.
- Povědom* něčeho; na př. Jsem dobře povědom této cesty (srov. svědom, zkušený, zpraven a pod.),
- Prázden* něčeho; na př. Do třetího dne města byl prázden (srov. prost, svoboden, čist a pod.).
- Prositi* někoho (gen.) za něco, něčeho od někoho, na někom, u někoho; na př. Prosim vaší rady (srov. žádati, hledati a pod.).
- Prost* něčeho; na př. Učin, ať jsem prost hříchův (srov. svoboden, prázden, čist a pod.).
- Přáti* něčeho někomu; na př. Přál jsem mu dobrého zdraví (srov. prositi, žádati, volati a pod.).
- Přestati* něčeho; na př. Přestaňme stálého podezřívání (srov. ostati, zanechati, vzdáti se a pod.).
- Přibíjvati* něčeho.
- Přidati* něčeho; na př. Bůh přidával jim darů svých (srov. příkládati, ubrati).
- Příkládati* něčeho.
- Přítomen* něčeho; na př. Sněmu toho nebyl přítomen (srov. účasten).
- Ptáti se* někoho (gen.) na něco, o něčem, po něčem; něčeho na někom; na př. Dítě ptává se matky na různé věci (srov. tázati se, raditi se).
- Půjčiti* něčeho (část; též: něco — celek) někomu; na př. Půjčil jsem si peněz.
- Pust* něčeho; na př. Pozdě dáno chleba zhusta, když už huba zubův pusta (srov. prost, svoboden, prázden a pod.).
- Pustiti se* něčeho; na př. Pustil se břehu a utonul (srov. vzdáti se, vzdalovati se a pod.).
- Pykati* něčeho; na př. Pykal provinění svého (srov. litovati, želeti, plakati a pod.).
- Raditi se* někoho; na př. Radil se moudrých lidí (srov. ptáti se, tázati se).
- Radosten* něčeho; na př. Toho byli velmi radostni (srov. zarmoucen).
- Ručiti se* něčeho; na př. Ručím se svého přítele.
- Sahati* něčeho; na př. Toho nemáš sahati.
- Slítovati se* něčeho; na př. O Bože, slituj se tobě toho.
- Snažen* něčeho; na př. Toho úřadu snažen byl (srov. pilen, bedliv, žádostiv a pod.).

Snažiti se něčeho; na př. Vždy se dobrého snaž (srov. pšleti, hledati a pod.).

**Sníti* (= sejití) v staré mluvě s genitivem; na př. Vratislav tohoto světa snide (Dal.).

Spílati nějakých někomu; na př. Spílal mu hloupých.

Strachovati se něčeho; na př. Strachoval se přísností otcovy (srov. báti se, stydětí se a pod.).

Straniti se něčeho; na př. Straní se světa (srov. vzdalovati se, chrániti se a pod.).

Strášiti se něčeho; na př. Nikdo ať se nestraší těžké práce (srov. báti se, stydětí se a pod.).

Střežiti něčeho; na př. Anděl Páně střeží (ostříhá) dítek nevinných (srov. brániti, chrániti, opatrovati a pod.).

Stríci se něčeho; na př. Strážte se zlých tovaryšův (Srov. šetřiti, chrániti, brániti, hledětí a pod.).

Stydětí se někoho, něčeho (též: něčím, za něco); na př. Boj se Boha, styď se lidí (srov. báti se, strachovati se a pod.).

Svědóm něčeho; na př. Jest svědom obyčejův starodávných (srov. pamětliv, povědom, zkušen a pod.).

Svěřiti něčeho někomu; na př. Svěřil nám všech svých tajemství (srov. praviti, tajiti a pod.).

Svoboden něčeho; na př. Svoboden jest viny (srov. pust, prázden, čist, prost a pod.).

Syt něčeho; na př. Jsem již syt všech starostí (srov. pln).

Šetřiti něčeho; na př. Šetři svého zdraví (srov. chovati, opatrovati, chrániti a pod.).

Štítiti se něčeho; na př. Zločinec štítí se světla denního (srov. báti se, stydětí se a pod.).

Tajiti, tajno jest; na př. Toho všeho před ním tajili. Toho jest mne tajno. Takový úklad nebyl tajen krále Václava (srov. zapíratí, svěřiti, zpraviti a pod.).

Tázati se někoho o něčem; něčeho na někom; na př. Mistrův se tázal. Na dívce se všeho vytázal (srov. ptáti se, raditi se).

Toužiti něčeho; na př. Toužíme lepších časův (srov. žádati, volati, nadíti se a pod.).

U — Slovesa s předponou *u-* složená a znamenající odluku pojí se s genitivem odluky, jako: *ubíhati* něčeho, *ubratí* něčeho, *ubývati* něčeho, *uchovati* něčeho, někoho (akk.), *ujíti* něčeho (též: něčemu), *ustoupiti* něčeho (též: od něčeho) někomu, *utéci* něčeho (též: něčemu, někomu), *uzdraviti* něčeho (též: od něčeho), někoho (akk.).

Ubezpečiti něčeho, někoho (akk.); na př. Král nás ubezpečil své milosti.

Účasten něčeho; na př. Byl účasten všech porad (srov. přftomen).

Udíletí něčeho; na př. Kněžna udílela dítkám šatů, jablek a ořeclů (gen. celkový, srov. dáti, poslati, poskytnouti a pod.).

Ujmouti se někoho, něčeho; na př. Ujmete se sirotkův (srov. chopiti se, zmocniti se a pod.).

Užasnouti se něčeho; na př. Užasl jsem se tvého příchodu (srov. báti se, stydět se a pod.).

Užítí něčeho; na př. Užil dobrých pramenů.

Varovati se něčeho; na př. Varuji se zlých společníkův (srov. stříci se, varovati se a pod.).

Vážiti někoho, něčeho; na př. Važ si otcových přátel (srov. dbáti, všimati si a pod.).

Poznámka. Prosté *vážiti*, ve významu *vážiti si*, pojí se s akkusativem; na př. Předkové starší užitky cizí vážili více, nežli své vlastní.

Vděčen něčeho (též: z něčeho); na př. Toho Bohu vděčni buďte.

Volati někoho, něčeho; na př. Volali pomoci (srov. prositi, žádati, ptáti a pod.).

Všimati si někoho, něčeho; na př. Nikdo si jich nevšiml (srov. dbáti, vážiti si, vzpomínati a pod.).

Vystříhati něčeho někoho (akk.); na př. Vystřímám tě onoho nebezpečí (srov. chrániti, opatrovati a pod.).

Vystříhati se něčeho; na př. Vystřímáme se zlých společností (srov. vzdalovati se, straniti se a pod.).

Vyznati se něčeho (též: z, od něčeho); na př. Vyznal se provinění svého.

Vzdalovati se něčeho; na př. Hříchem Boha se vzdalujeme (srov. vystříhati se, zbaviti se a pod.).

Vzdáti se něčeho; na př. Vzdal se všech nároků na trůn (srov. zbaviti se, vzdalovati se a pod.).

Vzítí si něčeho (část; též: něco — celek); na př. Vzal si jablek.

Vzpomínati někoho, něčeho (též: na někoho, na něco); na př. Vzpomínejte často přátel svých (srov. pomměti, pamatovati, napomínati a pod.).

Z — Slovesa s předložkou *z-* složená a znamenající odluku pojí se s genitivem odluky; jako: *zbaviti* něčeho někoho (akk.), *zblouditi* něčeho (též: od něčeho), *zbytí* něčeho, *zdráhati se* něčeho, *zdržeti se* něčeho, *zhojiti* něčeho (též: od něčeho), *zpečovati se* ně-

čeho (též: něčemu, proti něčemu), *zpovídati se* něčeho (též: z něčeho), *zprostiti* něčeho (též: od něčeho) někoho (akk.).

Za — Slovesa s předložkou *za-* složená a znamenající omezenou činnost pojí se s genitivem; jako: *zachovati* koho čeho (též: od čeho), *zakusiti* (*zanedbati*, *zanechati*), *zapíráti*, *zapomněti* (též: na něco), *zasluhovati*, *zastávati*, *záviděti* něčeho (též: z něčeho) někomu.

Zarmoucen; na př. Toho jsme nemálo zarmoucení (srov. radosten).

Zběhlý něčeho; na př. Jest zběhlý všech umění (srov. svědom, zpraven, zkušěn a pod.).

Zkusiti něčeho; na př. V neštěstí zkusíš přátel svých.

Zkušěn něčeho; na př. Jest dobře zkušěn všech věcí vojenských (srov. zpraven, svědom, pamětliv a pod.).

Zmocniti se něčeho; na př. Peisistratos zmocnil se vlády (srov. chopiti se, ujmouti se a pod.).

Zpraven něčeho (též: o něčem); na př. Byl zpraven skrze něho všech běhův (srov. povědom, zkušěn, svědom a pod.).

Zpravití něčeho (též: o něčem) někoho (akk.); na př. Zpravíme tě všech věcí (srov. svěřiti, tajiti a pod.).

Zvátí někoho (gen.); na př. Zval přátel svých.

Zželelo se mi někoho, něčeho; na př. Zželelo se mi člověka ubohého (srov. plakati, želeti, litovati a pod.).

Žádati někoho (gen.) za něco, o něco; něčeho od někoho, na někom, u někoho; na př. Žádal jsem práva svého (srov. prositi, žebrati, hledati a pod.).

Žádostiv něčeho; na př. Hektor žádostiv byl boje (srov. lačen, žízniv, chtivý, bedliv a pod.).

Žalovati něčeho někomu (jiná vazba: někoho (akk.) z něčeho, o něco).

Ždátí něčeho; na př. Ždál veliké odměny (srov. čekati, lačněti, žízniti a pod.).

Žebrati něčeho; na př. Slepý almužny žebře (Srov. prositi, hledati, pšleti a pod.).

Želeti, *žel býti* něčeho; na př. Želím smrti matčiny. Jest mi toho žel (srov. litovati, plakati a pod.).

Žízniti něčeho; na př. Dobrý žízní spravedlnosti (srov. lačněti, snažiti se, pšleti a pod.).

Žízniv něčeho; na př. Lačni a žíznivi jsme spravedlnosti (srov. lačen, snažen, potřeben a pod.).

128. 3. Genitiv jest příslovečným určením.

a) *času*; na př. Host a ryba třetího dne surdí. Léta od narození Božího sedmdesátého druhého. Té noci padala studená rosa.

Poznámka 1. Genitivného původu jest i příslovce *včera*.

Poznámka 2. Vedle genitivu vyskytá se i akk. buď pouhý, buď s předložkou *v*.

b) *míry* (zřídka); na př. Tu stojí sloup člověka zvýší. Jeskyně jest čtyř krokův dlouhá a tří široká. Tří pídlí pod vodou dno se našlo.

c) *srovnávací* (po komparativech a superlativech; srov. §. 111. a 112.); na př. Dnes je člověk pevnější kamene a zítra je vody slabší. Buď sebe učenější, bez výry nic nejsi. Nezůstaň tam déle hodiny.

Poznámka. Zdá se, že i příslovce *doma* je tvar genitivný a měli bychom v něm zbytek genitivu jako příslov. určení místa.

4. Genitiv vzwolací.

129. Příklady: Ó té nehody! Ach muže hanebného! Milý Bože, blázna takového!

D a t i v.

130. Základní význam *dativu* jest pojem cíle; buď se k celi dativem vyjádřenému směřuje (blížil se břehu), buď se ho dosahuje činností slovesnou (ustanovili den rozmluvě; poručil sluhovi svému). Dativ je *doplňkem* slovesa nebo adjektiva. Jen zřídka jest *přívláskem* substantiva; na př. služba modlám.

131. Doplněkem jest dativ na otázku *komu? čemu?* Některé druhy zvláště sluší vytknouti:

Dativ prospěchový (*commodi et incommodi*); na př. Žala kravám travičku. Ne škole, ne rodičům, ale sobě prospíváme svou pilností. Bohu živ jsem, Bohu i umru.

Dativ přísvojovací po slovese *býti*; na př. Podle srsti psu jméno. Radosť jest andělům i všem, když se hříšný člověk pokaje.

Poznámka. Téže platnosti jest dativ, když za nominativ podstatného jména nastoupí infinitiv; na př. Jest nám bídě zahynouti.

Dativ sdílnosti (*ethicus*) označuje osobu, jejíž sdílnosti se týká učiněná výpověď; na př. Pracuj mi o to! To vám bylo v kostele lidí. Měl jsem sýkorečku, zlámala mi nožku. Vedl sobě pausky. Vykračuj si, můj Jeničku, vesele. Jel jsem lesem, zpíval jsem si.

Poznámka. Z dativu sdílnosti *ti* vyvinulo se příklonné *-t*, kteréž jest i ve spojení *ať* (= a *ti*). *Za t je bývá tě*; na př. *Tvá tě prosba uslyšána*.

132. Někdy se vyskytují *два dativy* závislé na jednom slovese:

a) buď jest jeden věcný a druhý osobný; na př. *Tomu jí povolil. Co je ti tomu prstu?*

Poznámka. Za dativ *věcný* bývá druhdy genitiv; na př. *Račte mi toho věřiti*.

b) jeden z obou dativů jest ethický; na př. *To mi mým chudým lidem pobrali koně*.

133. Všech sloves a adjektiv, která se pojí s dativem, ani nelze vyčísti. Uvedeme jen některá, která zvláště pamatovati sluší:

Brániti někomu, něčemu (jiná vazba: někoho, něčeho); na př. *Bráníme se přesile nepřátelské*.

Divati se a *diviti se* něčemu (též: *divati se* na něco); na př. *Králová té kratochvíli se dívala*.

Doufati něčemu (též: v někoho, v něco); na př. *Doufejme Bohu a králi svému*.

Chtíti něčemu; na př. *Bůh od vás chce pokoře*.

Modliti se někomu (též: k někomu); na př. *Bohu živému modliti se budeme*.

Nadíti se něčemu (též: něčeho); na př. *Nadál jsem se hojnějšímu jídlu*.

Obcovati něčemu (ale: s někým); na př. *Obcovali jsme službám Božím*.

Odběhnouti někomu (jinak: někoho); na př. *Odběhl nám (= nejde s námi; odběhl nás = jde na před)*.

Panovati někomu, něčemu; na př. *Peníze jedněm panují, druhým slouží*.

Požehnati někomu, něčemu (též s gen. a s akk.); na př. *Pán Bůh nám požehnal*.

Přezdívat někomu s nominativem jména (srov. říkati); na př. *Vladislavovi přezdívali král Dobře*.

Radovati se, rád býti něčemu (též: z něčeho, něčím); na př. *Lidé se radují létu, a včelky květu. Kdo nic nového nevidal, ten i starému je rád*.

Říkati někomu s nominativem jména (srov. přezdívat); na př. *Říkájí mu Jan*.

Souditi někomu; na př. *Jednomu každému souditi chtějí spravedlivě*.

Těšiti se něčemu (těž: z něčeho); na př. Těším se příchodu otce (= že otec přijde; těším se z příchodu otce = že otec přišel).

Učíti, učiti se něčemu; na př. Nouze učí práci. Všemmu se člověk naučí.

Ujíti, utíci někomu (těž: něčeho); na př. Letám ani evalem neutečeš.

Zvykati něčemu; na př. Zvykejme v mládí poctivé práci.

134. Dativem vyjadřuje se dušeslovný podnět ve větách *bezpodmětých*; na př. Bylo mi zima. Jest vám blaze. Stýská se nám.

Poznámka. Sem náležejí i dativy ve zvolání: Běda mně ubohému! Bohu žel!

135. *Infinitiv* pojí se s dativem přísulgovým neurčitěho adjektiva; na př. Jsem vesel — nelze mi býti veselu. Nesluší nám býti smutnu.

Poznámka 1. Původně shodoval se tento dativ v rodě i čísle s naležitou osobou; na př. Dej děci živé býti. Dej nám živým býti. Ale tvar muž. rodu jedn. čísla ustrnul v této vazbě pro všechny rody a čísla. V starší mluvě byla také vazba dativu s infinitivem rozšířenější než nyní.

Poznámka 2. Často nelze rozhodnouti, zda jistá část věty je doplškem či příslovečným určením. Totéž platí o doplšku v dativu. Někdy se zdá, že je příslovečným určením; na př. Potom se Bohu dostali (*komu se dostali?* — doplšek; *kam se dostali?* — příslov. určení). Dativního původu jsou i příslovce *dolů, domů* (stěs. dolov, domov = *dolov, *domov).

Akkusativ.

136. *Akkusativ 1.* je závislý na slovese jakožto

a) pád *předmětu* na otázku *koho? co?* Práce zdobí člověka.

b) pád *výrokového určení* předmětu; na př. Bůh člověka učinil účastna své milosti.

2. je *příslovečným určením* a) času; b) místa; c) míry a kolidnosti; d) vztahu; e) způsobu; na př. Spal jsem celou noc. Šli jsme až konec lesa. Kapku je to lepší. Propadl hradlo své. Draho koupil.

3. je pádem *vzvolání*; na př. Kýho dasa!

1. Akkusativ předmětný.

137. *Akkusativ předmětný* doplňuje význam sloves přechodných kladných; na př. Povolnost přátely činí. Učitel miluje pilné žáky. Vůdce pochválil vojáky. Přepadli člověka bezbranného. Manželka přebyla muže svého.

Ve větách záporných akkusativ se zaměňuje genitivem; na př. Učitel nemiluje žákův nebalých.

Poznámka 1. Srov. Přehodil kámen přes řeku — přehodil řeku kamenem. V první větě závisí předmět více na základním slovese, v druhé na významu celého (složeného) slovesa.

Poznámka 2. U *vazbě trpné* mění se akkusativ v nominativ podmětu a podmět v genitiv s předložkou *od* nebo v instrumentál; na př. Bůh stvořil svět — svět je stvořen od Boha (Bohem).

138. Některá slovesa jsou nám nyní *nepřechodná*, která však pojí se s akkusativem a byla tedy někdy přechodnými. Jsou to slovesa bezpodmětá:

a) *boleti, mrzeti, svěděti, svrběti, zábsti*; na př. Svrbí mě levé oko. Mrzí tě život? Zebe mě.

b) bezpodmětá *býti*; na př. Bylo tam hromadu dříví. Bylo mě hanba mluvíti. — (Srov. zápornou větu: Komu není rady, tomu není pomoci.)

139. *Předmět* rozeznáváme dvoji: a) *vnější*, na nějž přechází činnost slovesa; na př. Slibuji dar. Nepřítel zapálil město. b) *vnitřní* jest výsledkem slovesné činnosti; na př. Mluvil prázdnou řeč. Dobrý boj jsem bojoval, běh jsem dokonal. Nepřátelé dobyli vítězství.

Vnitřní předmět bývá významem příbuzný se slovesem. Místo něho bývá instrumentál; na př. Sudte soud spravedlivý — sudte soudem spravedlivým.

Poznámka 1. Máme vazby: Vidím otce se procházeti. Učím dívky čísti. Vedle podobných vazeb užívali spisvatelé čeští XV.—XVII. století akkusativu s infinitivem nápodoběním latiny; na př. Oznamovali jsme někoho býti (Hájek).

Poznámka 2. V mluvě lidu vstupuje akkusativ na místo nepřímých pádů jiných. Jazyk spisovný této záměny nepřipouští, vyjma u tvarů *co, něco, nic*, kteréž jednak jsou tvary napolo ustrnulé, jednak původní genitivy; na př. Co se lekáš? Co žádáš, obdržíš. Nic se neboj.

Místo akkusativu užívalo se dříve často genitivu a u životných jmen mužských jedn. čísla, nyní tvarem akkusativním jest starý genitiv (hada, hráče). Též u osobných zájmen užívá se v jedn. čísle (v 3. osobě ovšem jen u muž. rodu) genitivního tvaru v úkonu akkusativu.

2. Akkusativ výrokového určení.

140. Některá slovesa přechodná mají nejen předmět, ale tento předmět ještě určují akkusativem neurčitého adjektiva. Poměr akkusativu předmětného k akkusativu výrokového určení jest takový, jako poměr podmětu k přísudku; na př. Škoda činí člověka rozumná — člověk škodou jest rozumný. Vidíš nás živý při sobě. Biskup ji skroušenu a pokornu uzřel.

Dvojí akkusativ bývá při slovesech, jako: *učiniti, postaviti, nalézti, míti, mníti, čísti, říci, slyšeti, viděti* a j. pod.

Poznámka 1. V trpných větách za dvojí akkusativ máme dvojí nominativ; na př. Jsem učiněn chud. Nebudu veden svázán. — Podobně po zvrátných slovesech *činiti se, ukázati se, viděti se* jest obyčejnější nominativ než akkusativ; na př. Činil se něm. Ďábel uzřel se přemožen. Viděl se oblouzen.

Poznámka 2. Přídavná jména *určitá* a jména podstatná vyjadřují výrokové určení předmětu *instrumentálem*; na př. Neštěstí činivá člověka zlým. Učinila jej pánem.

Poznámka 3. Nyní se akkus. výrokového určení shoduje s podmětem v rodě a čísle, ale v starých památkách nalézáme často tvar muž. rodu jedn. čísla jako ustrnulý ve všech příčinách (srov. dativ s infinitivem).

141. Někdy máme dvojí akkusativ tím, že jeden jest akkusativ předmětu a druhý příslovečného určení (kolikosti). Bývá tak po slovesech *státi a ceniti*; na př. To jej stálo dva koně. Cenil nám ten dům tři tisíce.

3. Akkusativ příslovečný.

142. a) *času*, na otázku *kdy?* na př. Stalo se hodinu před tvým příchodem. Přišel večer. Kristus třetí den vstal z mrtvých. — Sem náležejí číslovky: dva-krát, tři-krát, a pod.; příslovce dnes, letos.

Poznámka. Srov. Přišel ten den — toho dne — v ten den.

b) *místa* na otázky *kde? kam? kudy?* na př. Stáli prostřed města. Šli jsme až konec vsi. Šli jsme bok lesa. — Sem náležejí příslovce *ven, stčes, blíz, a j.*

c) *míry a velikosti* na otázky *kolik? jak daleko? jak dlouho?* na př. Kapku je to lepší. To místo leží vlaskou míli od Betlému. Cesta je dva metry široká. Spali jsme celou noc. Soudcův větší počet se sjelo.

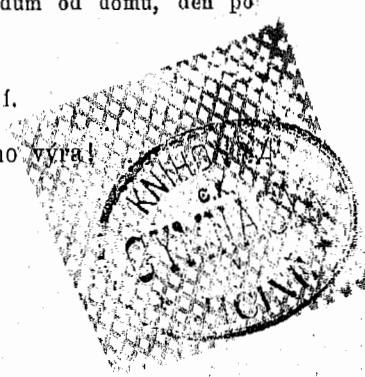
d) *vztahu* při slovesech *propadnouti a mřiti*; na př. Propadl hrdlo i statky své. Stčes. Sám hlad mra jiným jiesti dával (Pass.). — Nyní spíše: hladem, hlady mřiti.

e) *spůsobu* v příslovcích: drahó, snadno a pod. a v komparativech příslovci: lépe, hůře, rychleji, atd.

Poznámka. Pozoruhodná rčení příslovečná: dům od domu, den po dni, slovo od slova, rána na ránu, a pod.

4. Akkusativ vzvolání.

143. Příklady: Věru! Ďasa! Šlaka! Kýho výra!

L o k á l.

144. *Lokál* značí místo, kde něco jest, kde se něco děje. Přeneseně znamená i čas a způsob.

Ještě v památkách staročeských nalezáme jej bez předložky, ale čím dále, tím více se ztrácel. Nyní jest pádem předložkovým.

a) Lokál *místa* vyskytuje se z pravidla v památkách latinských; na př. Na mostě Praze. Krňas. Týnci. — Tohoto původu jsou i příslovce, jako: *vně, dole, zádu, kromě, mezi, skrze*.

b) Lokál *času* vyskytuje se i v stěs. památkách zřídka; na př. Létě oráčové se smějí (Pass.). Tehdá noci zjevil se anděl (Živ. kr.). Zimě i letě rúcho jeho jediné žině (Pass.). — Tohoto původu jsou i příslovce, jako *časně, pozdě, loni, nyní*.

c) Lokál *spůsobu* má málo dokladů, na př. Pilát káza latině napsati (Ruk. Hrad.). — Ale tohoto původu je většina našich příslovcí, jako *dobře, krásně, lehce*, atd. Také *téměř* (= *té měř) sem náleží.

Instrumentál.

145. Základní úkon *instrumentálu* jest příslovečné určení místa na otázku *kudy?* a určení příčiny, prostředku, nástroje na otázku *kým? čím?* Význam se však přenesl a nyní instrumentálem se vyjadřuje: 1. příslovečné určení

a) místa na otázku *kudy? kde?* Šli jsme lesem. Rybník je místy hluboký.

b) času v určitých vazbách; na př. Dnem noci jsem myslil na tebe.

c) příčiny a nástroje; na př. Huňvem zbledl. Bohem jest nám dáno. Řezal nožem.

d) způsobu; na př. Pojď honem!

2. doplněk výrokový, zvláště přísudek; na př. Jest vojákem. Bratr se učí ševcem.

3. přívlastek (zřídka; jest příslovečného původu na otázku *kudy?* a vyskytuje se u substantiv cesta, procházka, a pod.); na př. Cesta životem. Stezka horami. Chodník zahradou.

Poznámka. Značí-li instrumentál nástroj, můžeme jej pokládati za příslovečné určení, ale také za doplněk; na př. Řeže nožem. Kývá hlavou. Hází kamením.

1. Instrumentál příslovečný.

146. 1. *Instrumentál místní* na otázku *kudy?* na př. Šel jsem lesem. Díval se oknem. Voda se hrnula horem dolem.

Význam instrumentálu tohoto se přenesl i na určeni na otázku *kde?* na př. Leželi polem. Stáli stranou. Svým místem bude o tom **povědíno**.

Poznámka. Instrumentály *místem* a *místy* mají význam podřídný (= *zde onde*).

147. 2. *Instrumentál času* je původem instrumentál *prstoroový* (místu) a má doklady jen v určitých výrazích, jako: Časem se vše mění. Tou dobou šel jsem okolo. Každým jitem, večerem, jarem, rokem, každou chvilku; dnem, nocí. — Zvláště bývá instrumentál v obyčeji, má-li substantivum přívlástek *každý*. Jinak se užívá hojněji akkusativu nebo genitivu. Instrumentálem času je též příslovce *jednou*.

148. 3. *Instrumentál příčiny a nástroje* na otázku *kým? čím?* na př. Horkem lidé mřeli. Židé byli Bohem vyvedeni z Egypta. Chce proraziti zeď hlavou. Hřízou oněměl.

Význam nástroje a příčiny je někde plnější, jinde vybledlejší. Jmenovitě pamatujeme jej, kde není jasný, nebo kde se užívá zá-
něž vazeb jiných; jako:

a) při slovesech *trpných* nebo významem *trpných*; na př. **Tebou** jest nám ráj otevřen. Vojnou nezbohatneš.

Poznámka. Za instrumentál může býti genitiv s předložkou *od*.

b) při slovesech *pocitu* (radovati se, styděti se, chlubití se atd.); na př. Král se tím radoval. Kdo se mnou styděti bude, i já se budu styděti jím.

c) při slovese *přísahati* (též: na něco, při něčem); na př. **Ne-
přísaha**jte ani nebem, ani zemí, ani hlavou svou.

d) při slovese *vymlouwati se*; na př. Vymlouval se svou ne-
hodou. — Jiné vazby: z něčeho (= zapíratí), na někoho (= svá-
děti vinu).

e) při slovesech *kupovati*, *platiti*, *tržiti* a pod.; na př. **Spa-
sitel** krví svou nás vykoupil. Vymyšlenými slovy budou na vás **tržiti**. Platil hotovými.

f) při slovese *naplniti* a pod. (též: něčeho, zvláště v starší **mluvě**); na př. Naplnil sklenici vodou.

g) při slovesech *naříkati* někoho něčím (též: z něčeho, **v něčem**); *viniti* někoho něčím (též: z něčeho); na př. Naříkali ho **zlodějstvem**. Adam vinil Evu svým hříchem.

h) při slovesech *hýbati*, *točiti* a pod.; Hýbal rukou, kýval **hlavou**. Klátí nohama. Kroutí očima.

i) při slovese *vládnouti* a pod.; na př. Vládne velikým jménem.

j) při slovesech *pohrdati*, *pýchati* a pod.; na př. Mnohý pohrdal chlebem, a křádkou za vděk vzal.

k) při jménech přídavných, jako *pln* (též: něčeho), *hojný* (též: od něčeho), *bohat* (též: od něčeho, na něco), *nadšen* a pod.; na př. Košík je pln ovocem. Bůh jest bohat milostí. Tento rok jest hojný ovocem.

l) značí *látku* po slovesech značících *hojnost* a pod.; na př. Země zaslíbená oplývala mlékem a strdím. Kristus krvavým potem se potil.

m) značí *pohnutku* činnosti; na př. Hněvem vzhůru vyskočil. Pýchou bil svého sluhu.

Poznámka. Jiné vazby: *od něčeho* při slovesech nepřechodných (Koně od hladu řehotají), *z něčeho* při slovesech přechodných (Z pýchy bil mou čeleď). K instrumentálu pojívá se vhodně přičestí, jako: hrůzou známén, radostí dojat, hněvem se rozpáliv, atd.

n) značí *důvod poznatku*; na př. Přítele tím poznáš pravého, miluje-li tebe více než co tvého.

Poznámka. Jiné vazby: poznati *podle něčeho*, *po něčem*, *z něčeho*.

149. 4. Instrumentál spůsobu jest původem svým instr. nástroje. Nyní označuje:

a) *spůsob* na otázku *jak?* na př. Honem utíkej. Bosýma nohama chodil. Sepatýma rukama prosil. Lev spí otevřenýma očima. Král je přivítal veselou tváří. Páchne tu kadidlem. Dům hoří plamenem. Volal hlasem velikým. Oči mu stály sloupem. Lezeš zpátky rakem. — Tohoto původu jsou i příslovce *hezky*, *pansky*, *česky*, atd.

Poznámka. Páchne tu kadidlem (= cítíme kadidlo); jinak: jako kadidlo (= vůně je podobna kadidlové); jinak: páchne tu kadidlo (= jest tu kadidlo a páchne). — Kde se za instrumentál může říci *jako* s nominativem, mluvíme o *instrumentálu srovnávacím*; na př. Lezeš zpátky rakem.

b) *míru* na otázku *oč? o kolik?* při komparativech, rčeních smyslu komparativného; na př. Pohnaný má list šesti lety starší než původ. Jest jich mnohem více než nás. Kde se vzaly nauky, že by měštění byl dražší pěti nebo desíti kopami než sedlák? Čím pilněji posloucháte, tím více se naučíte. Počet apoštolský se jedním apoštolem zmenšil. — Tohoto původu jsou i příslovce *mnohem*, *málem*, *velmi*.

c) *vztah*; na př. Žák byl tělem ve škole, ale duchem doma. Spasitel náš prospívá věkem a postavou, prospíval také moudrostí a milostí u Boha i u lidí. Svátá Kateřina srdcem vadla. Blahoslavení jsou chudí duchem. Jsem jist od Pána Boha odplatou. Po-

stavou byl maličký. Anežka byla rodem z Mohuče. Sv. Matouš byl rodem žid. Má syna, jménem Jana.

Poznámka 1. *Jíst, bezpečen něčím; též: něčeho, od něčeho.*

Poznámka 2. Dříve byl v jazyce *instrumentál jakosti*, jehož se nyní neuzívá (nyní genit.); na př. Člověk postavá nekrátká. Sv. Prokop byl urozením vysokým.

Poznámka 3. Jako máme akkusativ vnější a vnitřní, tak můžeme také rozeznávat *instrumentál vnější a vnitřní*. Vnitřní je významem příbuzný se slovesem; jako máme „spáti sen“, tak máme i „usnouti snem“. Podobně: Strom kvete takovým květem. Slunce běží svým během. Nebe hořelo ohněm. Nařkal pláčem. Volal hlasem velikým.

150. Někdy se vyskytují dva instrumentály závislé na jednom slově; bývají k sobě v poměru podřadnosti; na př. Osobami svými nebyli tím povinni. Nedejte sebou točiti vlnami tohoto světa.

2. Instrumentál doplňkový.

151. *Instrumentál doplňkový* doplňuje význam sloves z pravidla významu trochu vybledlého a také slovesa *býti*; jest tedy též instrumentálem *přísudkovým*.

Slovesa, která žádají doplňkového instrumentálu, jsou:

1. Sloveso *býti*; na př. Jiří z Poděbrad byl správcem zemským a později českým králem. Chtěl bych býti ptáčetem. Kůň je jednou hříbětem, člověk dvakrát dítětem.

Poznámka. Nominativ přísudkový značívá vlastnost stálou, instrumentál pomíjející; na př. Bratr je člověk — bratr je vojákem. Tento žák je vždy hodný — tento žák bývá někdy hodným. — Leč není v jazyce tento rozdíl proveden důsledně.

2. Slovesa *zdáti se, státi se, stavěti se, jeviti se, učiti se*, a pod.; na př. Kristus zjevil se člověkem i Bohem pravým. Bláznem se ukazuje. Staví se nevědomým. Zdá se nám býti skoupým. Bratr učí se kovářem.

3. Slovesa *zůstatí, naroditi se, umřiti*, a pod.; na př. Alexandr zůstal vždy vítězem. Nikdo se nenarodil mudrcem. Chudým se narodil, chudým i umřel.

Poznámka. Při *umřiti* přičiňuje se k instrumentálu příděstí *jsa*; na př. Umřel *jsa* stařec osmdesátiletý, *jsa* farářem ve svém rodišti.

4. Slovesa *jménovati, slouti, psáti se, křestiti*, a pod.; na př. Vy mě nazýváte mistrem a pánem. Zahálka se jmenuje matkou všech hříchů. Nepřátelé mne píší kacířem. Prokopem *jsi* pokřtěn.

Poznámka. Skutečné, stálé jméno vyjadřuje se nominativem; na př. Jmenuji se Božetěch. Onen brad slove Eláška.

5. Slovesa *učiniti, stvořiti, vychovati, vyvoliti, ustanoviti, potvrditi, posvětit, korunovati*, a pod.; na př. Učinil jej svým důvěrníkem. Mládenec křesťanem jest vychován. Bratří Víta opatem zvolili. Mlada jest abatyší potvrzena. Sv. Prokop opatem posvěcen jest. Císař Vratislava králem korunoval.

6. Slovesa *míti, míniti, pokládati, pamatovati, poznati, zastati, vítati*, a pod.; na př. Mám Boha v srdci hostem. Pamatuji ho malým chlapcem. Králové našli jej dítětem. Tu ho poznali Synem Božím.

7. Slovesa *žádati, dáti, poslati, přijmouti, vzíti*, a pod.; na př. Libuše tebe mužem, česká země knížetem žádá. Bál Syna svého poslal spasitelem. Marii mateřl dali Jezu Kristu. Vzal od něho ctí a darem koně.

Poznámka 1. Všecky tyto druhy doplňkového instrumentálu vyvinuly se z instrumentálu spůsobu a nepřimo tedy z instrumentálu nástroje; srov. větu: Člověk časem se mění; jest dítětem, jinochem, mužem, stárcem.

Poznámka 2. Instrumentál doplňkový se může často nahraditi akkusativem s předložkou *za*; na př. Vyvolil Jiřího za krále. Přijali ho za přítele.

O pádech předložkových.

152. Pádem předložkovým rozumíme předložku s příslušným k ní pádem jmenným; na př. Ve škole. Na střeše. Do města. Od matky.

Předložky dělíme v 1. *prvotné* (vlastní, pravé); 2. *podružné* (nevlastní, nepravé). Prvotné jsou starobylé, původu již neznámého (jako: *do, na, u, atd.*); podružné jsou původu pozdějšího, proto původu ještě patrného. Z pravidla jsou to ustrnulé pády substantiv, jako: *kolo, místo, kromě, prostřed, mimo.*

Význam prvotných předložek zcela vybledl a jest jen úkonový, předložky ty slouží jen označení jistého poměru svého jména ve větě. Význam podružných předložek jest plnější, což zvláště se pozoruje, když vyskytují se ve větě v úkonu příslovci (šel kolem, šel mimo, šel vstříc a pod.).

U podružných předložek lze viděti, jak ztrácejí svůj plný význam a nabývají významu jen úkonového; na př. Stál prostřed města, srov. stál konec města. Jména „*prostřed*“ užilo se k označení jistého poměru. V tomto úkonu slovo utkvělo, označovalo onen poměr dále a označuje podněs; ale my nehledíme již k jeho plnému významu, nýbrž jen k jeho úkonu označovati onen určitý poměr.

Na témž stupni, na kterém je nám *prostřed*, bylo ještě v staré češtině *podlé* (= po délce); na př. *podlé lesa* (= po délce lesa). Nyní má *podlé* význam již mnohem vybledlejší.

Předložky prvotné ztrácely svůj plný význam asi týmž způsobem, jako podružné, ale dalo se to v době pradávnej, tak že u nich nelze již sledovati onoho postupu.

153. Poměr jmen ve větě vyjadřujeme pády. Protože však prosté pády nestačí vyjádřiti všech poměrů, užíváme slov pomocných, která stávají se (blednutím významu plného) předložkami anebo se již úplně jimi stala.

Jako při pádech prostých jest často těžko rozhodnouti, zda vyjadřují doplněk nebo příslovečné určení, tak ovšem i při pádech předložkových vyskytuje se často táž obtíž výkladu; na př. *stkvěl se stříbrem a zlatem* = *stkvěl se od stříbra a od zlata*. *Náhlé a nenadálé smrti osvobod nás, Pane* = *od náhlé a nenadálé smrti osvobod nás, Pane*.

154. Předložky jsou dle užívání svého s pády:

1) s *jedním pádem*:

a) s *genitivem*: bez, do, od, u, z; dle (vedle, podlé), chyba, kolo (kolem, okolo, vůkol), místo, kromě, vně, obapol, s strany — stčes. bliz.

b) s *dativem*: k, proti.

c) s *akkusativem*: mimo, přes, skrze, vz.

d) s *lokálem*: při.

2) se *dvěma pády*:

a) s *akkusativem* a *lokálem*: na, o, v.

b) s *akkusativem* a *instrumentálem*: mezi, nad, pod, před.

3) se *třemi pády*:

a) s *akkusativem*, *dativem* a *lokálem*: po.

b) s *akkusativem*, *genitivem* a *instrumentálem*: s, za.

1. Předložky s jedním pádem.

155.

a) s *genitivem*.

Bez s *genitivem* značí, čeho kdo je zbaven, odloučen; na př. *Je chlívček bez dvířček*. *Člověk leckdy pije bez potřeby*. *Jeden je za osmnáct a druhý bez dvou za dvacet*. *Bylo jich tam bez počtu*. *Bezděky* (= bez své vůle) to učinil. *Byl celý bez sebe*. *Šel tam bez potřeby*.

Do s genitivem značí předmět, ke kterému děj směřuje, nebo mez, až po kterou děj sahá, ať již místně nebo časově; na př. Jedu do Prahy. Šel do lesa. Všeho do času a Pán Bůh na věky. Umře do dne do roka. Napil jsem se do vůle. Hoduj až do nemoty, až do rána.

Přibližný počet; na př. Jest jich do padesáti.

Rčení: do někoho něco věděti, viděti, zříti, svědom býti, ukázati; domnívati se, nadíti se, zdáti se, líbiti se — jest mi něco do toho, co je do toho, je mi do smíchu, dáti se do něčeho — jest jich do sta, a pod. — Jdu do učení, do práce (jinak: na učení, na práci).

Od, stčes. *ot*, značí odloučení, vzdalování, proto genitiv odluky přibírá je k sobě pro větší určitost; na př. Od stolu jsme vstali. Uzdravil se ode všech neduhů. Země pustá ode vsí úrody. Nevinen jsem od krve spravedlivého.

Při komparativu: Jsem větší od tebe (vedle: tebe, než ty).

Někdy značí *počátek děje*; na př. Od paty až k hlavě byl nový. Kdo chce spořít, od úst musí začít. Od rána do večera přšelo.

Příčina děje: Byl obžalován od falešných svědků. Zemřel od rány. Od horkosti vosk se rozplyne. Hora od sněhu se bělá. — Posel od Boha. Křik od nepřátel.

Látka: Nástroje od železa.

Příslušnost: Člověk od stavu, od slova, od řeči.

Rčení: Nejsem od toho (= proti tomu). Vojsko jest od toho, aby bránilo vlasti (= úlohou vojska jest). Dům od domu, den ode dne.

U označuje *blízkost*; na př. Položili se u Prahy táborem. Kříž u potoka. Zůstanu u vás. Byl jsem u souseda. Mám u něho peníze (roz. schovány; jinak: za ním mám peníze = je mi dlužen).

Z označuje *vzdalování* ze středu něčeho; na př. Vyletěla holubička ze skály. Z pole vyběhl zajíc. Jest z Prahy. — Proto sesiluje se jím často *genitiv odluky*; na př. Vyzpovídal se ze svých hříchů.

Z odpovídá předložce *v*, jako *s* předložce *na*; srov. Byl ve vodě — jde z vody. Byl na vodě — jde s vody. Byl na trávě — jde s trávy. Byl v trávě — vyskočil z trávy.

Přeneseně značí i *spůsob*; na př. Jaroměř vyhořela z kořen. Z hrda si vyšlapuje. Vytolili posla ze sebe. — *přiměřenost*; na př. Nařídil tak z moci a z úřadu svého. — *příčinu*; na př. Z malého pána malý strach. Ze mdloby veliké padal. Vlk loupí z přirození,

a člověk ze závisti. Z toho přestupku ho potrestal (též: za něco, pro něco, o něco). Z tváře tvé jsem vše uhádl. Z Jana se smáli (jiná vazba: Janovi se smáli). Dal jsem dva zlaté z koně (= za užívání koně; jiné vazby: za koně = dostal jsem koně za jistou cenu; od koně = za práci vykonanou na koni).

Stčes. **bliz** bylo předložkou podružnou; jako substantivum znamenalo „blížkost“, jako předložka „blízko“ a pojilo se s genitivem; na př. Stáli bliz sebe. Vyskytuje se často jako příslovce (jsem bliz, jdu bliz, a pod.) a pojívá se s jinými předložkami; na př. bliz ot toho chrámu, bliz u rohu, bliz pod jeho dvorem, atd.

Dle jest původem dvojí: 1) stčes. *dle* jest akkusativ substantiva vzoru „pole“; značí „pro“ a obyčejně vyskytuje se za svým genitivem; na př. Boha dle pilni budem. Učinil to mrzkého zisku dle. To učíte mne dle. Z „mne dle“ vzniklo *medle* ve významu „tedy“. — Před genitivem bývá zřídka; na př. Plakala dle bolesti (Kat.). 2) přibuzno s předešlým je stčes. *dle* (podle vzoru „znamenie“), značí „délka“; vyskytuje se s předložkami *vedlé*, *podlé* (= v délku, po délce) a v tomto spojení ustrnulo a stalo se předložkou; na př. Leží vedlé bratra. Jde podlé řeky.

Nyní předložka *vedlé* znamená „v sousedství“ a převráceně společnost; na př. On město vedle jiných řídí; *dle*, *podlé* mimo svůj starší význam znamenají i přiměřenost; na př. Oděv, stravu podlé stavu.

Chyba vyskytuje se málokdy jako předložka nebo příslovce ve významu „vyjma“; na př. Dvanáct dvorů shořelo chyba čtyř vesnic. Nebral jiné potřeby chyba zbroje.

Kolo jest substantivum, jež druhdy má úkon předložky nebo příslovce. V tomto úkonu se i hláskově mění (*kole*, *kol*); užívá se též instr. *kolem*, složení s předložkou *okolo* a *vůkol* (= v okol, vůkol); na př. Okolo hřbitova teče voda. Kolem města jsou zahrady. Kázal všem vůkol sebe státi.

Původní místní význam se přenesl a máme přibližné určení: okolo poledne, okolo vánoc, okolo dvou set koní.

Místo je dosud substantivem, má však i význam předložky; na př. Jan dosáhl úřadu místo Josefa. Šel tam místo mne.

Kromě jest lokál subst. kroma (okraj); hláskovou změnou jest i *krom*. V staré češtině vyskytuje se i jako příslovce (= jen); dosud: nevěřím nikomu kromě tobě. Jako předložka pojí se s genitivem; na př. Všecko mine kromě slov Božích.

Vně jest lokál (akk. ven), který se vyskytuje i jako příslovce

(= venku). V témž významu, jako příslovce, vyskytuje se i jako předložka; na př. Vně města jsou pole a zahrady.

Oba pol (= oba poly = oba boky, obě strany) hláskově kleslo jako předložka; na př. Oběsili dva lotry obapol jeho.

S strany (= se strany) jako předložka označuje vztah; na př. Neměli jsme nedostatku strany vody.

157.

b) s dativem.

K, před souhláskami též *ku*, před retnicemi *ku*. Označuje cíl, k němuž děj slovesa míří a má tedy týž úkou, jako dativ prostý; ale vyjadřuje význam dativu výrazněji; na př. Jdu k tobě. Mám naději k věčnému spasení. Láska k bližnímu. K nebi ruce vzpínali.

S dativem často *se střídá*; na př. Modliti se Bohu — k Bohu. Podoběn někomu — k někomu. Vece děťátku — k děťátku. Hodí se něčemu — k něčemu.

Někdy se dělá *rozdíl* u významu; na př. To mi nesluší (= nesvědčí). To ke mně nesluší (= netýká se mne). Dělán, co na mne sluší (= co je mým úkolem).

Se základním významem souvisí též označení účelu; na př. Jest již čas k pokání. Nemám dosti soli k masu.

Přeneseně značí *přibližnou dobu*; na př. Přišel k večeru. Bylo k ránu. Bude ke dvaceti letům.

Někdy značí *vztah, přiměřenost* nebo *příčinu*; na př. K rozkazu tvému jsem to učinil. Ke zvuku trouby kůň řehce. Jal se jí k hlavě měřiti. K radě muže moudrého tam jdi.

Proti označuje směr děje slovesného; na př. Šel proti otci. Stál proti zahradě.

Také *přeneseně*; na př. Jedná proti přikázání. Voják proti zákazu vzdálil se z tábora. — Šlechtnosti jsou proti hříchům, jako černé proti bílému. Stínem jest všeliká radost světa proti radosti nebeské.

158.

c) s akkusativem.

Mimo jest původem adjektivum (příčestí trpné) od slovesného kořene „mi“ (srov. minouti). Stalo se příslovcem a předložkou a značí předmět, který pomíjíme místně i přeneseně; na př. Šel mimo les. Mimo něho nikoho nezvolí mysl má. Mimo tebe není pána. Učinil to mimo právo.

Mimo s akkusat. značí předmět přirovnávaný; na př. Mouřenínové nejčernější mimo jiné lidi jsou. Alcibiades mimo jiné zběhlý byl ve věcech válečných.

Ob znamenalo okolí něčeho (místně i časově); na př. Ob obě strany řeky sešli se se svými vojsky. Na tom poli ob dva dny veliké hody učinil.

Nyní se ho užívá jen ve významu alternativním: ob dům (= o dům dále), ob den.

Pro značí příčinu nebo účel; na př. Sv. Serapion pro velikou k lidem lásku dal se vésti na provázku. Lidé pro sněh nemohli do města. Boháč dává pro pověst, a chudý pro čest. Sladko je pro vlast umřítí. Šel pro pivo (aby je přinesl; jinak: na pivo šel = do hospody).

Přes značí směr děje s té strany na onu; na př. Šel přes les. Kluci házejí kamením přes plot. Most jest již vystavěn přes celou řeku. Leží dřevo přes dřevo.

Přeneseně o *čase*; na př. Modlila se přes celou mši. Zůstal jsem doma přes vánoce.

Přeneseně o *míře*; na př. Bylo nás přes dvě stě osob. Pije víno přes moc (víc, než může).

Přeneseně o *vztahu*; na př. Přes markrabino přikázání jezdil do lesů.

Skrze znamená prostor, jehož středem pohyb se děje; na př. Šli jsme skrze husté lesy přes veliké hory.

Přeneseně znamená osobu, *prostředníka*; na př. Již se naplnilo, co nebeský Otec skrze své proroky světu slíbil.

Vz znamenalo směr nahoru; nyní se vyskytuje v příslovci *vzhůru* (= vz hůru); je též součástí substantiva *schod* (= *vz-chod).

158.

d) *S lokálem.*

Při označuje blízkost; na př. Při domě je zahrádka.

Ve smyslu přeneseném: Byl při paměti, při penězích, při živobytí.

Někdy značí *podmínku*: Při dobré vůli vše lze provéstí.

Poznámka. Předložky *u* a *při* jsou souznačné. Rozdíl je v některých rčeních; na př. Zůstanu u vás = ve vašem domě. Zůstanu při vás = vám k pomoci, půjdu s vámi.

2. Předložky s dvěma pády.

159.

a) *S akkusativem a lokálem.*

Na s *akkusativem* na otázku *kam?* označuje pohyb na vrchní stranu předmětu; *na* s *lokálem* na otázku *kde?* označuje stav na vrchní straně předmětu; na př. Jdu na horu (nahoru), jsem na hoře (nahore). Jde na pole; jest na poli. Odejel na svůj hrad; sídlí na svém hradě.

Pozměněním významu značí *na* s *akkusativem* i směr a cíl; na př. Hnátí na nepřítele. Podati žalobu na někoho. Sáhati na čest něčí. Dívati se na někoho. Myslití na někoho. Dáti se na vojnu, na řemeslo. Přisahati na víru i na duši svou. Jítí na trávu, na hostinu, na mši. Nádoba na med. To na mne sluší (= je mým úkolem srov. § 157.).

Přenesením významu značí též *čas* (s *akkus.* i *lok.*); na př. Na sv. Řehoře plove led do moře. Na sv. Víta dám ti mru žita, na sv. Vavřince dám ti mru pšenice. Na vánoce, na nový rok, na tři krále atd. Na počátku bylo Slovo. — Odešel, jest tomu již na pátý rok.

Dále značí: *spůsob* (s *akkus.*); na př. Na smrt se rozstonal. Všecko jde na odbyt. Rozbil vše na kusy. Přijal byt na čtvrtletní výpověď.

Přibližná míra; na př. Přišlo jich na padesát. Masopustu již je na krátce.

Vztah; na př. Mladý na léta, starý na rozum. Na zraku i na sluchu velice schází. Žižka byl slepý na obě oči. Brátí na dluh. Ptáti se na něco.

Příčina (s *akkus.*): Na tvůj rozkaz jsem to vykonal. Na všeliké zprávy jinak se rozmyslíl. Chlupy zaječí hodí se dobře na klobouky.

Prostředek (s *akkus.*): Hraje na housle.

Poznámka. V starší češtině bylo často pojetí *kde?* a tedy *lokál* místo našeho *kam?* (místo *akkusativu*); na př. Polož meč na bedře svém. Položili se na svém loži.

O značilo původně tolik, co okolo, kolem; s *akkusativem* po slovesech pohybu na otázku *kam?*, s *lokálem* k označení místa na otázku *kde?* na př. O prst jej ovinul. O své modle dvěře zamýkají.

O s *akkusativem* užívá se při pojmech *dotyku* hmotného i pomyslného; na př. Zavaditi o něco. Uraziti o kámen nohy své. O to

se radili. Máte spolu činiti o nějaký dluh. Běží jim o život. Stojím o pravdu. — Příslovce: *opravdu*.

O s lokálem značí též *čas*; na př. Přišel o vánocích. O sv. Havle.

Vztah; na př. Jest práce o nemocném Mluviti, čísti, slyšeti, věděti atd. o někom. — Pověst o nich.

Spůsob; na př. Pracují o chlebě a vodě. — Jako *přivlastek*; na př. Kozel o jednom rohu. Stál o třech nohách. *Rčení*: učinil to sám o sobě. O svém umě nic nečiní (nyní též: o své ujmě).

V, ve, před retnicemi také **u**, označuje nitro předmětu, kam děj míří (na otázku *kam?* s akkusativem), nebo kde se děje (na otázku *kde?* s lokálem), na př. Čeledín v dům vběhl. Upadl v nemoc. Liška v lesích, myš v doupěti a ryba ve vodě ráda bývá. — Bolesti v hlavě.

O *čase*; na př. Ve dvě hodiny, ve svátek, v poledne. — V zimě, v létě, ve dne, v noci.

Vztah; na př. V almužny byl štědrý. Nemocných v nohách bylo mnoho. Hraje v kostky, v šachy, v kuželky. Věřím v Boha.

160. b) *S akkusativem a instrumentálem.*

Mezi souvisí se substantivem *meze*, ale nelze určití, jakým tvarem jest. *S akkusativem* značí místo, mezi které předměty děj míří, *s instrumentálem* místo mezi předměty, kde se něco děje anebo něco jest; na př. Vstoupil mezi dvěře chrámové. Nestrkej prstů mezi dříví (= dvěře). Jerusálém leží mezi horami.

Přeneseně; na př. Rozdal vše mezi chudé. Byl boj tuhý mezi oběma stranama. Rád jsem mezi vámi. Mezi takým množstvím nebylo hlasu slyšeti. Hádali se mezi sebou. — Mezi lotry počten jest. Mezi třemi jeden je zrádce.

Časově; na př. Mezi tím časem přijel císař do Čech.

Nad s akkusativem značí, že děj se pohybuje vzhůru na povrch předmětu; *nad* s instrumentálem, že se něco děje, něco jest nad povrchem předmětu; na př. Nad horou vychází slunečko. Slunce svítí nad horou. Nad vodou je mlha. — *Nad* užívá se k označení polohy na břehu; na př. Město leží nad jezerem. Ústí nad Labem.

Přeneseně; na př. Povyšují se nade mne. Mám moc nad tebou. Soud nad nimi ustanovený. Mstítí se, vládnouti, zvítěziti nad někým.

Kolíkost; na př. Nad míru se vychlouvali. Miluje ho nade vše jiné. Vzácný nad všecky věci.

Příčina (teprv v pozdější češtině); na př. Radovati se, rmoutiti se, hořekovati a pod. nad něčím.

Pod s akkusativem značí místo, pod něž děj mří, na otázku *kam?* *pod* s instrumentálem značí místo, pod kterým se něco děje, něco jest, na otázku *kde?*; na př. Vstoupil pod střechem. Jest ukryt pod střechem. Dostal se z deště pod okap. Pod svícem bývá tma. Pod skalou teče potok.

Přenesně; na př. Jest pod jeho mocí. Jsme pod zákonem. *Časově*: Tak bylo pod vládou římskou. Stalo se to pod Pontským Pilátem.

Nedosažená míra, čas; na př. Neprodám pod kopu. Prodal pod cenou. Přišel k nám pod večer.

Podmínka; na př. Pod úmluvou propustili je z města. Přiřkávali zachovati pokoj pod hrdlem.

Před značí místo s této strany předmětu; pojí se s akkusativem na otázku *kam?*, když na ono místo děj mří, s instrumentálem na otázku *kde?*, když na onom místě něco se děje, něco jest; na př. Vyšel si před dům. Přitáhl před Prahu. Před domem roste strom. Před městem se seřadíme.

Časově; na př. Přijď k nám před večerem. Odešel před dávnou dobou.

3. Předložky s třemi pády.

161. a) S akkusativem, dativem a lokálem.

Po 1. s akkusativem bývá při pojmech pohybu a vyslovuje, pro který předmět pohyb se děje (v staré češtině a dosud v nářečích moravských, slovenských a v jihozáp. Čechách; na př. Jdu po motyku. Šla po vodu. Poslali po něho).

Čas označuje na otázku *jak dlouho?*; na př. Vedlo se mu dobře po všeka léta.

Distriktivně: Po prvé, po druhé, po třetí. Po dnešní den (stěs. = ode dneška; nyní = až do dneška).

2. s dativem bývá v různých vazbách nejčastěji označující způsob; na př. Vře každému srdce po jazyku svému. Po hříchu tak učinil. — *Příslovce*: po tichu, po česku, po hostinnu, po malu; po předu, po zadu.

3. s lokálem označuje místo, kde se něco děje; proti jiným, souznačným předložkám, znamená veliký prostor onoho místa; na

př. Váleli se po louce. Rozložili se po celém úvale. Běhali po městě. Bludy vymítal po všech knihách.

Jindy *po něčem* má význam = *za něčím*; na př. Hnal se po něm. Sedí po něm. Jest po něm třetí. Ježíš pravil jdoucím po sobě. Králové jeli po hvězdě. Mluvili po tobě (srov. pomluva).

Časově: Po třech dnech vstal z mrtvých. Spatříš mne po letech.

Po s lok. značí i *spůsob* ve významu *podle*; na př. Synové jednají po příkladě otcův. Po ovoci jejich poznáte je.

Vztah; na př. Mladý po letech. Zůstal jí dům po muži. Vdova po učiteli. Udeřil ho po líci (políček), po hlavě (pohlavek).

Podílnost; na př. Dostali po skývě chleba a po kusu masa. Poslal učenníky po dvou. Chodí po domech.

162. b) *S* akkusativem, genitivem a instrumentálem.

S, se 1) s *genitivem* na otázku *odkud?* značí předmět, od jehož povrchu pohyb pryč se děje; na př. Spadl se stromu. Sešel s hory dolů. Smetali je s mostu do řeky. Jde s pole.

Poznámka. *S* je souznačné se *z*; *s* odpovídá předložce *na*, *z* předložce *v*; srov. Je na trávě — jde s trávy; je v trávě — vyskočil z trávy. Viz §. 155, Z.

Přeneseně o *čase*; na př. S neděle některý den vás navštívíme.

2) s *akkusativem* značí míru, kolikost; na př. Nemáme ani s náprstek vody. Chleba bylo s potřebu. Nejsem s to, abych odešel.

3) s *instrumentálem* značí pád společnosti (*sociativ*); na př. Odešel se svým přítelem. Budiž Pán s vámi! Nesejdou se hory s horami, ale lidé s lidmi. — Je se mnou zle.

Přeneseně značí také *spůsob*; na př. Dávej s rozumem a beř s pamětí! I měli Pražané toho s pomyšlenou. Město s vysokými domy.

Za 1) s *genitivem* označuje *čas*, kdy se něco děje; na př. Bouře husitské počaly za krále Václava. Přišel za dne. Za našich mladých let býval svět jako květ.

2) s *akkusativem* značí místo s oné strany předmětu, na něž děj míří; na př. Odešel za vodu, za hranice.

Přeneseně značí *vztah*, *příčinu*, *spůsob*; na př. Kmotrové za dítě odpovídají. Styděl se za svůj čin. Nemá ani za mák rozumu.

Časově značí dobu, kdy se něco stane; na př. Přijde za týden, za hodinu.

3) s *instrumentálem* značí místo s oné strany předmětu, kde se něco děje; na př. Má milá slouží za vodou a já zas sloužím za druhou.

Přeneseně značí *vztah, příčinu*; na př. Dostal za vyučenou. Plakala za svým synem. Přišli za potřebou.

Rčení: Byl jsem u bratra (v bytě), za bratrem (který je vzdálen), za bratra (akk. = místo něho, ani nemohl).

163. Dodatek: Za příčinou důrazu *předložky se opakuji*; na př. Já za horou za vysokou, ty za vodou za hlubokou. Přes to přese všechno.

Poznámka. Na označenou několikonásobného poměru místního užívá se druhy, zvláště v nářečích, složení dvou i tří předložek. Je-li kdo pod stolem a chceme označiti, že odtud vystoupil, pravíme: Vylezl z pod stola. Někdo je za horou — přichází z po za hory. Umí z paměti — učí se nazpaměť.

Je-li první předložkou *z*, jest jiného v genitivě (z po za hory), je-li první předložkou *po*, řídí se pád druhou předložkou; na př. Letěla po pod trní, po pod stromy, po za hory.

164. Nejdůležitější slovesa a přídavná jména pojící se s pádem předložkovým jsou:

Bezpečen od něčeho (jiné vazby: něčeho, něčím); na př. Byli jsme bezpečni od nepřátelského přepadnutí.

Bohat od něčeho, na něco, něčím; na př. Země jest bohatá od kamení. Jest bohat na statky vezdejší.

Brániti někoho od něčeho (jiné vazby: někomu něčeho); na př. Bráním tě od úrazu.

Bráti za něco (cenu), od něčeho (mzdu), z něčeho (náhradu); srov. dáti. Na př. Beru za koně 100 zlatých. Berou od práce 2 zlaté. Z bytu berou dvě stě.

Čekati na něco (též: něčeho); na př. Čekám na tebe.

Činiti s někým; na př. Co ty máš činiti s tímto člověkem?

Dáti za něco (cenu), od něčeho (mzdu), z něčeho (náhradu); — srov. bráti. Jiné vazby: někomu něčeho, něco; někoho (akk.) někým, za něco; na př. Dal za koně sto zlatých, od koně (za kování) zlatý, z koně (za vypůjčení) dva zlaté.

Dáti se do něčeho, v něco; na př. Dal se do práce. Dali se v pláč a kvílení.

Dbáti na něco, o něco, o něčem (též: něčeho); na př. Dbám na pořádek. Dbám o tebe, o tobě.

Dívati se na něco (též: něčemu); na př. Dívám se na hry.

Dojeti, dojtí k něčemu (též: něčeho); na př. Dojel k mlýnu. Došel k úřadu.

Domlouvati někomu o něco; na př. Domlouval mu o zahradu.

Dopomoci někomu k něčemu (též: něčeho); na př. Dopomohl mu k penězům.

Doufati v něco (též: něčemu); na př. Doufáme v pomoc Boží.
Dověsti někoho (akk.) k něčemu (též: něčeho); na př. Dovedu tě k otci.

Hanbiti se za něco (též: něčeho, něčím); na př. Hanbím se za svou nedbalost.

Hněvati se na někoho pro něco, z něčeho; na př. Hněvám se na tebe pro tvůj nepořádek, z tvého nepořádku.

Hojný od něčeho (též: něčím); na př. Krajina hojná od lesův.

Hráti na něco, v něco; na př. Hraje na housle. Hrajeme v šachy.

Chítiti něco od někoho, do někoho, po někom (jiné vazby: něčeho, něčemu); na př. Chci od tebe (do tebe, po tobě) slib.

Chváliti někoho z něčeho, za něco; na př. Chválili ho za odvahu, z odvahy.

Jednati o něco, o něčem; na př. Jednáme o zahradu (chceme ji koupiti). Jednáme o škole (radíme se o ní).

Jist od něčeho (jiná vazba: něčeho, něčím); na př. Jest jist od záhuby.

Jíti k někomu; za někým; na př. Jdu k bratru (= navštíviti ho). Jdu za bratrem (který odešel).

Jíti na něco; pro něco; na př. Jdu na ptáky. Jdu pro pivo (přinesu je domů).

Jíti do něčeho a na něco; na př. Chodí do práce (smluvené). Jde na práci (hledat si práce). Šel na vojnu (stal se vojákem). Šel do vojny (do války).

Korunovati za něco (též: něčím); na př. Císař Vladislava za krále (králem) korunoval.

Kupovati něco po něčem; na př. Kupuje koně po dvou stech.

Ldti někomu z něčeho, o něco; na př. Laje mi z mého zisku (o můj zisk).

Léciti někoho z nemoci.

Lkati o něco (též: něčeho), nad něčím; na př. Lkal o své peníze. Lkal nad matkou.

Míti peníze u někoho (= schovány), za někým (půjčiti mu).

Mstítiti, na př. bezbožné = pokutovati; *mstítiti* křivdy, křivdě, nad křivdou, z křivdy; *mstítiti* křivdy nad nepřitelem, na nepříteli; *mstítiti* svých přátel nad nepřátely.

Nadítiti se něčeho do někoho (též: něčemu); na př. Takového skutku jsem se do něho nenadál.

Nařknouti někoho (akk.) z něčeho, v něčem (též: něčím); na př. Nařknul bratra ze lži. Nařknul mne v nevěře.

Obcovati s někým (též: něčemu).

Obrati někoho z něčeho; na př. Loupežníci obrali poutníka z peněz.

Odměnití se, odsloužití se někomu za něco (též: něčeho); na př. Špatně se mu za dobrodiní odsloužil.

Plakati o někoho, za někým (též: něčeho); na př. Plakal za bratrem svým (o bratra svého).

Platiti srov. dáti, za něco, od něčeho, z něčeho; na př. Platil za dům (který koupil), platil od šatů (které dal spraviti), platil z bytu (nájemné).

Pod několik měřic je pole, *pod* několik měř se zasívá, *po* měřici mouky napeče se koláčů.

Pohnati někoho z něčeho; na př. Pohnal ho před soud z nešetření zákona.

Pomstíti se někomu za něco; jinak viz *mstítí*; na př. Pomstil se mu za urážku.

Pracovati o něco, o něčem; na př. Obec pracuje o školu. Školní rada pracuje o škole.

Prodávati po něčem; na př. Prodává po desíti.

Prositi něčeho od někoho, na někom, u někoho; někoho (gen.) za něco; na př. Pocestný prosil vody od nás (na nás, u nás). Prosil matky za almužnu.

Provolati někoho za krále (též: někým).

Přijmouti někoho za sluhu (též: sluhou).

Přísahati na něco, při něčem, skrze něco (též: něčím), stčes. na něčem; na př. Nepřísahajte na spasení své, ani skrze sebe, ani skrze zemi. Přísahali při Bohu. Stčes. Přísahají lidé při kříži (Hus).

Ptáti se někoho (gen.) na něco, o něčem, po něčem; na př. Dítě se ptá matky na všeliké věci (o všelikých věcech).

Rozhřešiti někoho z hříchů.

Říkati někomu o něco (jiná vazba: někomu a nom. jména); na př. Říkal mi o mzdu.

Slovuten z něčeho; na př. Komenský jest slovuten ze zásad výchovatelských.

Smáti se z někoho (= žerty si z něho tropiti), jiná vazba: někomu.

Souditi někoho z něčeho (jiná vazba: někomu); na př. Bůh nás bude souditi z hříchů.

Starati se nad něčím (též: něčím); na př. Rodiče se nad vámi starají.

Stěžovati si na někoho, do někoho; na př. Učitel si stěžuje na nedbalé žáky (do nedbalých žáků).

Styděti se za něco (též; něčím, něčeho); na př. Kdo se za svůj jazyk stydí, hoden potupy všech lidí.

Trestati někoho za něco, z něčeho, o něco, pro něco; na př. Otec trestal syna za jeho nedbalost (z nedbalosti, o nedbalost, pro nedbalost).

Učiti se (hráti) na něco (jiné vazby: něčemu, něčím); na př. Učí se na housle.

Vděčen z něčeho (též: něčeho); na př. Jsem vám vděčen ze všech dobrodiní.

Věděti něco do někoho (jiná vazba: něčemu, něco); na př. Já do vás vím mnoho věcí.

Věřiti v něco; na př. Věřím v Boha.

Víniti někoho z něčeho (též: něčím); na př. Viní nás ze svárlivosti.

Vymlouvati se z něčeho, na někoho (jiná vazba: něčím = něco na omluvu uváděti); na př. Vymlouval se ze své viny (= sva- loval ji se sebe). Vymlouval se na bratra (= sváděl na něho vinu).

Vzpomínati si na něco (též: něčeho); na př. V stáří vzpo- mínáme na své mládí.

Zapomenouti se nad něčím; na př. Zapomněli jste se nad námi.

Zapomněti na něco (též: něčeho); na př. Na knihy jsem zapomněl.

Zastaviti se o něco, pro něco; na př. Zastavil se o kabát (zda jest hotov), pro kabát (aby jej vzal).

Záviděti někomu z něčeho (též: něčeho); na př. Nezávidíme vám z vašeho blahobytu.

Zpravit někoho o něčem (též: něčeho); na př. Zpravil svého pána o nehodě.

Žádati něčeho od někoho, na někom, u někoho; někoho (o ně- co) za něco, o něco; na př. Žádal u nás (od nás, na nás) přátelského přijetí. Žádal matky za pomoc, o pomoc.

Žalovati někoho z něčeho, o něco (jinak: někomu něčeho); na př. Žaloval souseda z pronevěry (o pronevěru).

Žertovati s někým; z někoho; na př. Nežertuj s ním, ne- rozumí žertu. Z přítele nežertuj.

B. Slovesa.

I. O významě sloves.

165. Slovesem se vyjadřuje, co kdo činí, co se děje vůbec, anebo co se s někým děje; na př. otec píše, bratr se myje, přší, pes jest bit, syn jest vojákem.

Slovesa jsou:

1. *Podmětná* (verba subiectiva), jež označují činnost, která žádného předmětu nezasahuje. Řeknu-li: dítě pláče, označil jsem činnost dítěte, ale tato činnost netýká se žádného předmětu, žádný předmět touto činností netrpí. Jiná známka podmětných sloves jest, že jest již jimi vyjádřena činnost nebo děj úplně, že pojem jimi označený nepotřebuje doplnění.

Podmětná slovesa nemají tedy doplňku.

2. *Předmětná* nebo *doplňková* (verba obiectiva), jež označují činnost, která nějaký předmět zasahuje. Těmito slovesy není děj anebo činnost tak vyjádřena, aby pojem jich nepotřeboval doplnění, omezení. Řeknu-li: otec miluje, nevyjádřil jsem slovesem „miluje“ úplně činnosti otcovy; k úplné jasnosti pojmu musím dodatí předmět jeho milování; na př. otec miluje syna. — Podobně řeknu-li: lakomec baží, hned cítím, že jsem slovesem „baží“ nevyjádřil úplně celého pojmu lakomcovy činnosti, že jest nutno k němu ještě něco dodatí, aby pojem byl vyjádřen úplně; na př. lakomec baží po penězích.

Slovesa doplňková potřebují doplňku.

Slovesa předmětná nebo doplňková se dělí:

a) Na *přechodná* (verba transitiva), jež mají doplněk v *akku-sativě bez předložky*, jsou-li kladná; pak-li jsou záporná, mívají doplněk v *genitivě* (bez předložky). Na př.: učitel miluje pilné žáky; učitel nemiluje nedbalých žákův.

Zvláštní druh sloves přechodných jsou slovesa *příčinná* (verba causativa) či *působivá* (v. factiva). Na př.: mám sloveso „bdíti“ (dítě bdí); věta „budím dítě“ = „spůsobuji, že dítě bdí“. Voda vře; věta „vařím vodu“ = „spůsobuji, že voda vře“. Zvíře trpí; věta „trápíš zvíře“ = „spůsobuješ, že zvíře trpí“.

Slovesa: buditi, vařiti, trápiti a pod. jsou *odvozena* (od bdíti, vřítí, trpěti atd.), jejich samohláska v kořeni je *stupňovaná* proti samohlásce slovesa prvotného. Jsou to z pravidla slovesa IV. třídy.

Slovesa přičinná či působivá označují činnost, kterou se předmět nutí, aby učinil to, co vyjadřuje jejich sloveso základní.

b) *Nepřechodná* (verba intransitiva), jež mají doplněk v některém nepřímém pádě prostém mimo akkusativ, nebo v některém pádě s předložkou (také v akkus.); na př. pykám hřichu, rozumím tvé řeči, pší perem, dojdou k tobě, spoléhám na Boha, bažím po slávě atd.

Poznámka 1. Některá slovesa mají význam přechodný i nepřechodný, jako: táhnouti a) vůz, b) do boje, za někým.

Poznámka 2. Některá slovesa podmětá byvše složena s předložkami stávají se přechodnými; na př. spím — ale „uspím někoho“. Jiných vůbec v obojím významu se užívá; na př. otec píše — otec píše list. Jím — jím polévku.

3. *Zvratná* (verba reflexiva), která označují činnost od podmětu vycházející a zase k němu se vracějící, která tedy svůj vlastní podmět mají za předmět nebo doplněk. Srovnej: učím někoho a učím se; chválím někoho a chválím se, myji někoho a myji se; půjčím někomu a půjčím si, mrštím někým a mrštím sebou a pod.

Některá slovesa mají vždy zvratné zájmeno *se*, ač význam jejich jest týž, jako sloves podmětých; na př. postím se, stydím se, potím se a pod. — neb i nepřechodných, na př. bojím se něčeho, směji se něčemu, hněvám se na někoho atd.

Skutečně zvratný význam jest jen u sloves předmětých, jichž podmět jest zároveň doplňkem, vyjádřeným zájmenem zvratným (*se*): učím se, půjčím si, vrhnu sebou a pod. Někdy však se předmětá slovesa pojí se zvratným zájmenem, ale význam jejich je zvláštní:

a) značí trpný rod, t. j. podmět neprovádí toho, co jest vyjádřeno slovesem, ale jest jen předmětem činnosti; na př. obnovuji něco — dům se obnovuje; stavím silnici — staví se silnice;

b) značí vzájemnost (verba reciproca); na př. soudíme se, sedeme se, milujeme se (vespolek).

c) značí účinek; na př. běhám — uběhám se, jím — najím se, volám — dovolám se; tato slovesa jsou vždy spojena s předložkou;

d) zvratný význam se časem pozměnil a necítil se příliš; slovesa zvratná mají spíše nyní význam sloves podmětých nebo nepřechodných; na př. mám něco — mám se; ženu někoho — ženu se. Snad i slovesa, jako: postím se, směji se a pod. jsou tohoto původu (jejich slovesa přechodná zanikla).

4. *Neosobná* (verba impersonalia) označují pouze děj; ale tento nemá podmětu; doplněk však míti může a mívá. Věty, v nichž neosobné sloveso jest výrokem, jsou *bezpodměté*; na př. *prší, svítá, tmí se, je trochu vody* (trochu = doplněk v akk. sing. od nom. trocha), je tam hromadu lidí atd.

5. *Pomocná* (verba auxiliaria) vyskytují se ve spojení s infinitivem jiných sloves: míti (sollen), smíti, moci, dopustiti, chtíti (ale: chci peníze), kázati a pod. Srov. § 14.

6. Sloveso *býti* jest někdy slovesem podmětným, značí jsoucnost (verbum existentiae): *Bůh jest. Jindy jest slovesem předmětným, neosobným a má doplněk v akkusativu* (je-li záporné, v genitivu): *jest trochu vody — není trochy vody*. Někdy je slovesem nepřechodným a má doplněk v instrumentálu nebo v nepřímém pádě s předložkou; *přisuzuje se jím podmětu vlastnost, stav nebo činnost*; na př. *bratr je vojákem, bratr je na vojně* (= vojančí); *otec je úředníkem, v úřadě* (úřaduje).

Tento starší význam slovesa *býti* namnoze již dávno vyblednul a sloveso to poji často jen přísudek (v nominativě) k podmětu; na př. *Bůh je dobrý*. Však i ve větách, jako „*bratr je vojákem*“, necítí se sloveso *býti* jako nepřechodné, ale jen jako mluvnické spojení. Jádrem výroku je doplněk, jenž tím se stává přísudkem.

Toto *sponové* „býti“ stalo se též slovesem pomocným, slouží k vyjádření trpného rodu; srov. *jsem nemocen — jsem bit* (trp. rod od bít); dále k opisování časů, na př. *zvítězil jsem*. Je-li pomocným slovesem času, nemá samostatného přívzuku, jest pouze příklonkou a neuzáveď státi na počátku věty.

Slovesa *pomocná* a sloveso „*býti*“ jsou slovesa *odtažitá* proti jiným *srostitým*. Srov. § 12.

II. O kolikosti děje.

166. Činnost nebo děj vyjádřený slovesem vyvíjí se v čase. V češtině není slovesem vyjádřen pouze děj nebo činnost, nýbrž i rozvoj časový. Slovesem „*nesu*“ označují činnost (nesení); tutéž činnost mohou však vyjádřiti též slovesy „*nosím*“ a „*nosívám*“. Všecka tato tři slovesa označují tutéž činnost, ale každé z nich označuje jiný průběh té činnosti. *Nosím* značí, že *nesu* a za chvíli *opět nesu*, a toto nesení že se několikrát opakuje. *Nosívám* značí, že někdy *nosím* a po čase *opět nosím* a tak několikráte. Vyjadřují

tedy slovesem nejen činnost nebo děj, ale i kolikráte se děj ten opakuje čili *kolikost děje*.

1. Slovesem se může vyjádřiti počátek děje; na př. stárnu (= počínám býti stár), blednu (= počínám býti bled). O průběhu děje a jeho konci se těmito slovesy nic nevyovídá. Slovesa, kterýmiž se označuje vznik a nenáhly počátek nového stavu, slovou *počínavá* (v. inchoativa).

Poznámka 1. Slovesa počínavá jsou ve třídě II. (blednouti, chřádnouti, vlnnouti atd.), v III. (šedivěti, rezavěti, hrbatěti atd.) a V. (modrati, pelichati, červenati atd.).

Poznámka 2. Některá slovesa, spojili se se zvratným zájmenem *se*, označují *trvání* v nějakém stavu; na př. modrám — modrám se; černám — černám se.

2. Slovesem může se vyjádřiti trvání děje bez označení počátku i konce; na př. nesu, nosím, nosívám. Slovesa tohoto významu nazýváme *trvací* (v. durativa).

Slovesa trvací zase dělíme:

a) Slovesa *trvací* (v. durativa) v užším smyslu označují činnost v jedné a téže době nepřerušeně trvajících a se vyvíjejících bez ohledu na její počátek nebo konec; na př. nesu, píší atd.

Poznámka. Slovesa trvací vyskytují se skoro v každé třídě, na př. v I. třídě: čísti, kvésti, lézti, moci, nésti, růsti, tlouci, vésti, vléci; bítí, hnítí, koutí, mýti, sítí, slouti; ve II. třídě: hrnouti, kanouti, mnouti, plynouti, táhnouti, tíhnouti; ve III. třídě: bežeti, běžeti, držeti, hořeti, letěti, mlčeti, trpěti, uměti; ve IV. třídě: blouditi, čistiti, děliti, mlátiti, mluviti, řídití, vaditi; v V. třídě: čekati, česati, dělati, hlodati, chovati, kázati, klamati, orati, pykati, reptati, trestati, žádati; v VI. třídě: bojovati, bědovati, děkovati, jmenovati, kralovati, strachovati se, žalovati atd.

b) Slovesa *opětovací* čili *pokračovací* (v. iterativa) označují, že děj se opětuje a vyvíjí v několika od sebe oddělených dobách, na př. honím (ženu a jindy opět ženu atd.), jezdím, mařím (mořím a opět mořím), nosím (nesu a zase jindy nesu), chodím (jdu na př. do školy a opět jdu; jdu jedním směrem po poli a opět jdu jiným směrem), atd.

Opětovací slovesa mohou se odvozovati: 1) z okamžitých (seknu — sekám); 2) z trvacích (nesu — nosím); 3) z jiných opětovacích (nosím — snáším).

Někdy slovesy opětovacími vyjadřujeme úsilí něco provéstí; na př. chytám (= chci chytiti).

Poznámka. Slovesa opětovací vyskytují se ve třídě páté a šesté, obyčejně ve spojení s předložkami. Ve třídě čtvrté jest jich málo: honiti, choditi, jezditi, mařiti, nositi, vláčiti, voditi, voziti (dial. mor. též: loziti).

Při tvoření sloves opětovacích V. třídy dloužívá se samohláska kořenová (dloužení tvaru): mohnu — přemáhám, teknu — protékám, utíkám, těkám, puň — napínám, dnu — nadýmám, klnu — zaklínám, hraji — prohrávám, kryji — skrývám, bijí — zabíjím, hodím — házím, sedím — sázím, atd. — Příklady ze VI. třídy: odtrhovati, příkyvovati, chybovati, stopovati, odprošovati, skloňovati a j. v.

c) Slovesa *vicedobá* čili *opakovací* (v. frequentativa) vyjadřují činnost, jež se opakuje v nestejných, od sebe více méně oddělených dobách. Poznati je lze po slabice *-va*, před kterouž předchází dlouhá samohláska; na př. čítávati, jezdivati, sázívati a pod.

Poznámka 1. Chceme-li označiti, že mezery mezi jednotlivými dohami jsou delší, opakujeme slabiku *-va*; na př. chodívá — chodívává.

Poznámka 2. Slovesa vicedobá čili opakovací náležejí vesměs do třídy páté.

Poznámka 3. Sloves opětovacích a hlavně opakovacích jest v nové češtině více než v staročeštině, protože se jimi nahrazuje ztráta staročes. imperfekta.

3. Slovesa mohou označovati průběh děje a jeho zakončení, vyjadřovati děj omezený. Slovesem „oslepnu“ pravím, že budu tak dlouho slepnouti, až budu slepý (děj není bez konce). Slovesem „otočím“ vyslovuji, že něčím budu tak dlouho točiti, až to bude zcela otočeno (potom přestanu točiti).

Taková slovesa, jimiž se i konec děje označuje, nazýváme *končící* (v. finitiva). Slovesa končící tvoříme z trvacích, spojíme-li je s předložkou, ale jinak je ponecháme v téže třídě, na př. volati — přivolati, zavolati; nésti — donésti, odnésti, zanésti; hnáti — sehnati, přihnati, odehnati a pod. Předložkou označuje se *směr* skonání.

Slovesa počínává neb opětovací, odvozená od trvacích, spojí-li se s předložkami, stávají se končícími, ale podržují též svou trvací kolikost; na př. stárnu — sestárnu (= počnu býti stár, a tento stav bude pokračovati, až budu vskutku stár); houkám — zahoukám, (budu houkati, ale toto houkání ukončím).

I máme tedy končící slovesa: z trvacích (přinesu), nebo z opětovacích (nanosím). — Slovesa opětovací, již z opětovaných odvozená, nestanou se předložkou končícími; zůstanou opětovacími, ale značí, že opětuje se děj po každé jest ukončen; na př. nesu — nosím — snáším, vynáším; vezu — vozím — svážím, vyvážím; jezdiv — odjíždím, přijíždím. — Vicedobá slovesa nemohou se již předložkou státi končícími, ale mohou vyjádřiti směr děje; na př. předčítávám. Srov. nesu — vynesu, nosím — nanosím, snáším, vynáším; čítávám — předčítávám.

Poznámka 1. Předložkou po sloveso trvací někdy nemění se v končící, ale zůstává trvací — v budoucnosti; na př. nesu — ponesu, kvetu — pokvetu.

Poznámka 2. Dlouží-li předložky spojené s trvacími slovesy svou samohláskou, zůstávají i slovesa trvacími, mění však svůj význam; na př. věřit — důvěřovat, vidět — závidět, slušet — příslušet a j. v.

4. Činnost slovesa může, sotva že vznikne, hned zase zaniknouti. Vznik, trvání a konec děje trvá jen okamžik. Slovesa, která vyjadřují takovouto jednodobou či okamžitou činnost, slovou *okamžitá* čili *jednodobá* (v. singularia); na př. bodnu, vezmu, chytnu, hodím, chytím, dám, nechám.

Poznámka 1. Většina okamžitých sloves náleží do třídy II., méně do třídy IV.; z jiných tříd jsou: nechám (V. tř.), jmu, tnu (I. tř.); dám (bez příz.).

Poznámka 2. Předložka spojená s okamžitým slovesem označuje směr, ale sloveso zůstává okamžité; na př. bodnu — přobodnu, hodím — odhodím, dám — prodám.

U sloves okamžitých a končících jest vytčena meze, jak dlouho se může děj vyvíjeti; jest jimi označeno dokonání děje, proto slovou *dokonavá*, *skonalá* (v. perfectiva). U počínavých a trvacích (opětovacích i vícedobých) není dokonání děje označeno, proto slovou *nedokonavá*, *neskonalá* (v. imperfectiva).

I máme podle kolikosti rozdělení sloves:

	1. počínavá	
A) Nedokonavá	2. trvací	trvací v užším smyslu,
opětovací čili pokračovací (odvoz.
z okamžitých, trvacích nebo
jiných opětovacích),
vícedobá čili opakovací.
B) Dokonavá	3. končící (z trvacích nebo opětovacích odvoz.)	
	4. okamžitá.	

Poznámka 1. Slovesům dokonavým ve větách kladných odpovídají ve větách záporných slovesa trvací. V staroč. bylo toto pravidlo rozšířeno, nyní se jeví hlavně jen v imperativu; na př. Jdi — nechoď! Sedni — nesedej!

Poznámka 2. Některá slovesa znamenající pohyb, lesk a hlahol mají zvláštní druhotvary v *otati*, jimiž se označuje jednak děj sesílený, jednak urychlenost jednotlivých kmitů. Slovesa taková slují *sesiřovací* (verba intensiva); na př. drkati — drkotati, míhati — míhotati, šeptati — šepotati. — Intensiva jsou též: žadoniti (žádati), žebzoniti (žebrať).

Jiné zase druhotvary znamenají děj zdrobnělý; slovesa taková slovou *zdrobnělá* (v. diminutiva); na př. cupati — cupkati, hopati — hopkati, dřímati — dřímkatí.

Většina sloves nesložených (vyjmouc počínavá) má tři, čtyři i více tvarů jakost děje znamenajících; na př. býti, bývati, bývávati; vrknouti, vrkati, vrkávati, vrčeti, vrkotati.

III. Kolikost slovesných tříd.

167. a) Kolikost sloves nesložených.

Slovesa *I. třídy* jsou *trvací*; na př. nesu, vedu, pletu, atd. — Jen několik málo je sloves *končících*: budu, dám, stanu, stčes. lahu, sadu.

Slovesa *II. třídy* jsou většinou *končící*; na př. lehnu, sednu, padnu. — Některá jsou *počínavá*; na př. slábnu, stanu, chladnu. — Některá jsou *trvací*; na př. vládnou, tisknu, tonu.

Slovesa *III. třídy* vzoru *uměti* jsou denominativa a *trvací*; na př. uměti, želeťi, míti. — Některá jsou *počínavá*; na př. šedivěti, kameněti. — Slovesa vzoru *trpěti* jsou vesměs *trvací*; na př. trpěti, letěti, hořeti.

Sloveso *IV. třídy* jsou *trvací* (činím, chválím) nebo *okamžitá* (hodím, střelím); zakládají-li se na slovesech trvacích, jsou *opětovací*; na př. nosím (nesu), točím (teku), vozím (vezu).

Někdy je různost významu; srov. hodím a hodím se.

Slovesa *V. třídy* vzoru *volati*, *házeti* jsou buď denominativa a pak jsou *trvací* (dělati, konati), nebo jsou deverbativa a pak jsou *opětovací* a *opakovací* (házeti, vídati, vozívati, řskati).

Slovesa ostatních vzorů jsou vesměs *trvací*; na př. mazati, psáti, bráti, láti.

Slovesa *VI. třídy* jsou buď denominativa a pak jsou *trvací* (královati), nebo jsou deverbativa a pak jsou *opětovací* (shrnovati).

O slovesech předponových.

168. Slovesa skládají se s předložkami, kteréž v této příčině slovou předponami, pročež slovesa složená i předponovými nazýváme. Předpon, s nimiž slovesa se skládají, jest devatenáct: *do, od, u, z, pro, pře, vz, při, na, o, v, nad, pod, před, po, s, za, vy, roz.*

Předpony dodávají slovesům, s nimiž se skládají, významu rozmanitého: 1. Mění se jimi *jakost děje*, ze sloves nedokonavých stávají se často slovesa dokonavá: jdu — dojdu. 2. Vytýká se jimi *směr děje*: střelím — dostřelím. 3. Vyjadřuje se jimi *začátek, konec, větší nebo menší míra děje*; na př. Pivo zakyslo, dokyslo, překyslo, nakyslo. 4. Dodává se jimi slovesům zvláštního významu *vzhledem k podmětu konajícímu a předmětu dějem zasaženému*: Sám to unesu (možnost podmětu děj vykonati). Vypsal všecko černidlo (spotřebování předmětu).

O významě předpon vzhledem ke kolikosti děje.

169. I. Předponová slovesa I. a II. třídy jsou *dokonavá*: donesu, upeku, vypiji, zahynu, zbohatnu. Jen slovesa složená s předložkou *po* zůstávají trvacími; na př. ponesu, pokvetu.

Předponová slovesa III. třídy jsou *dokonavá*: posedím, sešedivím; *trvací* jen ta, jimž se předložkou význam mění (předložka se dluží); na př. závidím, nenávidím, závisím, záležím, náležím, přísluším.

Avšak: Hrušky se zaleží. Málo se tu naležíme. — Vyjmouti ovšem sluší slovesa odvozená od složeného kmene jmenného; na př. rozuměti.

Předponová slovesa IV. třídy jsou *dokonavá*: pochválím, zadusím. *Trvací* jsou: nápodobím a zápasím. *Opětavě končící*: odnosím, vyjezdím atd. (sedm).

Předponová slovesa V. třídy jsou:

a) z trvacích *dokonavá*: zavolám, udělám, vyberu;

b) z opětovacích:

1. *trvací*: rozdávám, poznávám, umírám, zajídám, překážím, odrážím. — Vyhledám (perf. = vypátrám, exquiram), vyhlédám (imperf. = očekávám, expecto).

2. *končící*, je-li jednoduché sloveso okamžité; na př. hodím — házím — vyházím; seknu — sekám — rozsekám.

3. rovněž *opětovací*, je-li sloveso odvozeno již od opětovacího; na př. nosím — snáším, vynáším. (srov. §. 166. 3.)

Předponová slovesa VI. třídy jsou a) *dokonavá*, vznikla-li z trvacích (= denominativních): slituji se, vypracuji, vzraduji se, b) *trvací*, vznikla-li z opětovacích (= deverbativních): vykupuji, vytrubuji, odstrašuji.

II. Přibude-li ke slovesu předponovému druhá předpona, stává se: 1. *trvací* sloveso *končícím* (převracím — spřevracím); 2. *opakovací trvacím* (vyskakují — povyskakují); 3. *končící zůstává končícím* (vyskočím — povyskočím).

III. Slovesa složená s třemi předložkami mají různý význam; na př. narozpomínám se (nedokon.), pozapomenu (dokon.).

IV. O vztazích sloves.

170. Vztahy sloves jsou: *osoba, číslo, rod, čas, způsob.*

a) O osobách a čísle.

Osoby rozeznáváme jako u zájmena osobného tři: *první* mluví (já — my), *ke druhé* mluvíme (ty — vy), *o třetí* se mluví (on, ona, ono — oni, ony, ona). Ve větách bezpodmětých se užívá tvaru

3. osoby jedn. čís. jímž nahrazuje se tvar neosobný a bezčísly, jehož sloveso nemá; na př. Prší. Bylo zima. Blýská se. Někdy se podmět domyslí; na př. Řskají (roz. lidé).

Číslo jest nyní dvojí (v staré češtině trojí): *jednotné* a *množné* (v staré češtině též *dvójné*). Číslo slovesa řídí se číslem podmětu. Jinak platí o odchylkách, co řečeno právě o osobách. Jiné odchylky jsou neshoda podmětu s výrokem v čísle: při kolektivech (nyní řídká), při zdvořilém vykání, dial. mor. při otec, matka a pod. (Co tatíček dělali?).

b) O rodě.

171. Rod sloves jest trojí:

1. *činný* (genus activum), když tvar slovesa naznačuje, že *podmět jest původcem činnosti*, jím vyjádřený; na př. píši, učitel chváí (žáka), nesete atd.

2. *trpný* (genus passivum), když tvar slova naznačuje, že *podmět jest cílem činnosti*, jež má svůj zvláštní původ; na př. jsem milován (od rodičů), žák jest chválen (od učitele) a pod.

3. *střední* (genus medium), když se označuje, že *podmět, původce činnosti, jest zároveň předmětem*, cílem této činnosti; na př. myji se, měním se, pohybuji se, a pod. — Podobně pokládati třeba za rod střední, je-li slovesem vyjádřen *stav* podmětu (tedy žádná činnost), na př. spím, bojím se, hořím, pitomím, chřadnu a pod.

Rod trpný mají slovesa přechodná, rod střední bývá vyjádřen buď slovesem zvratným nebo podmětým. Rod trpný má vždy tvary opsané (sloveso *jsem*, *bývám* a trpné přčestí).

Jiné vyjádření trpného rodu jest: 1. *Slovesem zvratným*; na př. dům se staví, mluví se; 2. *slovesy přijíti, přicházeti* s jménem slovesným a předložkami *na, v, k*; na př. přijíti v zapomenutí, přijíti na jevo; 3. *slovesy přijímati, vzíti, bráti, míti, trpěti* s jménem podstatným; na př. odplatu vzíti, slyšení míti, škodu trpěti a pod.; 4. *slovesem býti* s podstatným jménem; na př. býti ve vážnosti; 5. *slovesem dáti se, lze jest* s infinitivem; na př. dáti se udeřiti.

c) O časích.

172. Sloveso svým tvarem označuje i *dobu*, do které připadá děj jím vyslovený. I označuje trojí čas:

1. *přítomný* (tempus praesens) — činnost slovesa trvá v té době, kdy se o ní mluví, na př. nesu, jím, házím a pod.

Poznámka. Tvaru přítomného času užívá se v živém líčení o událostech minulých (*praesens historické*); na př. A když přišla noc, Žižka vytepe se a jede na Kolín.

V *příslovích* užívá se praesentu v platnosti všeobecné po všechny časy; na př. Slunce teče, déšť poteče. Kdo se Boha bojí, nikdy nezboudí. Žádný prorok není vzácen ve vlasti své.

2. minulý a to buď

a) *neskonalý* (tempus imperfectum) — činnost slovesa trvala v době přešlé; na př. nesl jsem, jedl jsem, házel jsem a pod. nebo

b) *skonalý* (tempus perfectum) — činnost jest ukončena; na př. přinesl jsem, snědl jsem, hodil jsem a pod.

Poznámka 1. Rozdíl obou časů je zvláště patrný, kde neskonalé perfektnum značí snahu, skonale provedení; na př. Dobýval hradu, až ho dobyl.

Poznámka 2. Perfektnum je za imperativ.; na př. Šel sem! Vzal ho das! Zdrávi byli!

3. budoucí (tempus futurum) a to buď

a) *neskonalý* — činnost slovesa bude trvati v době příští; na př. ponesu, budu jísti, budu házeti a pod.

b) *skonalý* — činnost slovesa se až v příští době ukončí; na př. donesu, sním, hodím a pod.

Poznámka 1. Futurum v otázkách se někdy označuje rozvažování (lat. coniunct. deliberativus); na př. Místě dobrý, co učiním, abych obdržel života věčného?

Jindy zase se jím nahrazuje imperativ; na př. Nepokradeš! Nepromluvíš křivého svědectví! Tam nepřijdete!

Poznámka 2. Slovesa dokonavá (okamžitá a končící) mají v tvaru přítomn. času význam času budoucího skonaleho, protože svou povahou trvání v přítomnosti nemohou značiti (seknu, přivezu); jejich minulý čas má význam skonaleho. Čas přítomný mají tedy jen slovesa nedokonavá, kteráž v čase minulém a budoucím mají význam neskonaleho.

Poznámka 3. Čas minulý je vždy opsán (příčestí minulé a sloveso *jsem*); čas budoucí neskonale bývá z pravidla opsán (*budu* a neurč. způsob), nebo složen s předložkou *po*; čas budoucí skonale má tvar přítomn. času (srov. pozn. 1.)

173. *Dodatek: O časech zaniklých.*

Imperfektum měla i stará čeština jako vůbec jazyky slovanské. Tvořilo se od sloves dokonavých i nedokonavých.

I. Imperfektum sloves nedokonavých značilo: 1. děj v minulosti trvající a tedy též děj současný s dějem jiným; na př. Dcera mříše. Když sv. Václav klečeše, bratr jeho přiskočil. 2. Děj v minulosti opakovaný; na př. Kněží pohanští chodiechu i zjiedáchu ty věci.

II. Imperfektum sloves dokonavých značilo děj skonaleý, v minulosti opakovaný. Toto opakování může se dít dvojako: a) Táž osoba vykonává touž činnost několikráte po sobě; na př. Když Mojžíš zdvihneše ruce, tehdy ostáváše lid israelský. b) Jest více podmětů a každý provádí činnost; na př. Když králi přijediechu, všickni za jedno klekniechu. Komu se nedostanieše, u druha jako své vezmieše.

Někdy jsou oba druhy sloučeny; na př. Když co učiniechu nedbalí bratříe, tu bratra Evalia tiem vinna učiniechu.

III. Imperfektum bývá při záporu (podobně jako sloveso opětovací) místo perfekta; na př. Ježíš srdce Jidášovo dobře vědieše, však naň toho nezjevieše.

IV. Imperfakta se užívalo ve výrazích uvozujících; na př. Petr sv. Pavlu dieše. Ona jim odpovédieše a řkúc.

V. Imperfektum mívá význam kondicionální; na př. V ten čas budieše bez něho, by nebylo otcě jeho.

Imperfektum mělo mnoho podoby s významem sloves opětovacích a časem zaniklo i nahradilo se rozšířením sloves opětovacích.

Aorist vyjadřoval prostě minulost; na př. Když sv. Chrystopor to djetě přes vodu ponese (aor.), počne vody přibývati.

Poznámka. Užívání *aoristu* a *imperfakta* jest již v nejstarších památkách omezeno. Časem se omezovalo víc a více na určitá slovesa a na tvar 3. os. jedn. čís. V XV. století byly již archaismem, který se držel hlavně v textech biblických; v těchto udržely se až do počátku XVI. století. Jako zbytek zůstalo *vece* = pravil.

Plusquamperfektum, čas dávno minulý nebo minule předchodný, mělo čtverý tvar; na př. 1. bych nesl; 2. běch nesl; 3. biech nesl; 4. byl jsem nesl. Tvar čtvrtý se udržel až po naše časy, ač příliš oblíben není; na př. Hvězda, kterouž byli viděli na východě, předcházela je. Paměť zhladila bolest těch slov, jež Maria od mistra slyšela byla.

Futurum exactum značilo děj budoucí dříve, než jiný budoucí; na př. Bude-li miloval světské dobré, největší túhu bude jmiati.

d) O způsobech.

174. Spůsob slovesa jest trojí:

1. *oznamovací* (modus indicativus); sloveso tvarem svým označuje, že se činnost vskutku provádí; na př. otec pracuje, píšeš a pod.

2. *spojovací* anebo *podmiňovací* (m. conjunctivus nebo m. conditionalis) — tvarem slovesa jest označeno, že činnost slovesa

jest možna (za jistých podmínek), nebo že se možnost její připouští, nebo že jest závislá na jiné činnosti; na př. pracovali bychom, kdybychom dostali práci; sotva bys tam došel; ačkoli bys byl brzy hotov, nechceš se dáti do práce; chci, abyste se učili.

3. *rozkazovací* (m. imperativus) označuje pobídku k činnosti nebo zákaz činnosti; na př. jdi! nechoď!

Imperativ slovanský je původem optativ a proto se ho užívá i v první osobě na př. Dělej já, co dělej, všem se nezachovám. Pravdu sobě huďme, dobří spolu buďme.

Imperativem kladným se vyjadřuje pobídka, v což zahrnujeme přání, prosbu, radu, povzbuzení, dovolení, rozkaz. Záporný vyjadřuje zákaz, kterýmž slovem zahrnujeme též výstrahu a odmítnutí.

Poznámka 1. Sloves dokonavých užíváme v záporném imperativu jen, když vyjadřujeme výstrahu; na př. Nesečni se! Neseďni si tam!

Jinak užíváme v záporném imperativu jen sloves trvacích, když zakazujeme další trvání děje (jedeš rychle — nejeď! Běžíš — neběž!) a sloves opětovacích, když zakazujeme nastoupení děje vůbec (nejezdi! neběhej!)

Poznámka 2. Imperativ se sesiluje částicemi *nu, nuže*.

Nahrazuje se: a) *indikativem* se slovcí *ať, nech, nechat*; na př. Ať neupadneš! Nech si mluví! b) *kondicionalem*; na př. Abychom šli! Ne abys myslil, že můžeš dělati, co chceš! c) *zdvořilý* se opisuje slovesy *ráčiti, chtíti*; na př. Račte přijít! Nechtěj toho učiniti. — Štěs. Neroď toho vzpomínati! d) *indikativem futuri* nebo i minulého času; na př. Nepokradeš! Ďas ho vzal! Šel sem!

Poznámka 3. Imperativ mívá význam podmiňovací; na př. Dělejte co dělejte, já nepovolím. — Někdy také značí indikativ minulý (v minulém kontextu); na př. Čert se okázal, chytil hospodského a pojd' s ním do pekla.

Tyto tři spůsoby nazýváme *určitými*, protože vyjadřují určitě osobu, čas, číslo. Má-li sloveso tvar některého z těchto tří spůsobů, jmenuje se *slovesem určitým* (verbum finitum).

175. Mimo tři určité spůsoby slovesa máme *sloveso neurčité* (v. infinitum), jež označuje pouze činnost (a rod) bez označení osoby, čísla, času; sloveso neurčité má ráz jména podstatného. Tvar neurčitého slovesa slove:

1. *spůsob neurčitý* (m. infinitivus); na př. chytati, nésti, házeti, bodnouti, milovánu býti, báti se a pod.

2. *spůsob dostižný* (supinum) na př. lovit, spat.

Infinitiv může býti a) *podmětem*; na př. Je vám tam jíti. Jest teskno na ně pohleděti; b) *přísudkem*; na př. Tlachati není cepem máchati; c) *doplňkem* na př. Král slsobil tak učiniti. Vítěz dal hrad zapáliti. Není hoden k nám přijíti; d) *přísllovečným určícím*; na př. Ta cesta je tvrda orati. Zůstal doma ležeti.

Poznámka 1. Infinitiv podmíněný mívá význam nutnosti, povinnosti, možnosti; na př. Jest mi odejti. Bylo všecko viděti. Horu nebylo viděti.

Poznámka 2. *Dáti* s infinitivem = rozkázati; *nedati* = zabraňovati; na př. Dal náspý udělati. Dal si ušti šat. Nedal jim do kostela vstoupiti. — *Nechati* = připustiti, dovoliti; na př.; Nechal ho u stolu seděti.

Infinitiv zastupuje určité spůsoby: a) *indikativ*; na př. Já tam přijíti a již všichni utichli. b) *kondicionál*; na př. Ještě jest vám kdo pomoci. Nemám čím tě živiti. Nemám kdy tam jíti. Nemám zač koupiti. Nevím, kde začíti. c) *imperativ*; na př. Smeknouť! V pravo hleděť! — Infinitivu se užívá též *absolutně*; na př. Já tam býti, bylo by se to nestalo. Proč truchletí? Ale pravdu řeci, nic horšího posel do sebe neměl.

Infinitiv *býti* mívá doplněk: a) Podstatného a určitého přídavného jména v instrumentále; na př. Nedej jiskře ohněm býti. Není vždy snadno býti spravedlivým. b) Neurčitého adjektiva (a participia) v dativu; dříve řídil se tvar dativu v rodě a čísle jménem, k němuž náležel, nyní užívá všeobecně jen dativu mužs. rodu a jedn. čísla; na př. Jest vám pilnu býti. Hektor kázal všem k boji býti hotovu. Není vždy chválou chváleno býti. c) Je-li infinitiv doplnkem, nemá-li řídící sloveso osobního dativu a doplnkem infinitivu jest neurčité adjektivum, bývá toto v nominativu; na př. Nehledej býti mnohým známi. Čeleď má věrna býti. Varuj se býti dlužen.

Doplněk jiných infinitivů (mimo „býti“) neřídil se infinitivem, ale slovesem řídícím; na př. Neučila se písmu v mladosti čísti. Jal se toho spolku trhati. Slova Božského kázati nepřestal.

Po slovesech *viděti*, *slyšeti* bývá osobný předmět s infinitivem příslovočného určení (značí vztah); na př. Vidím jej choditi. Viděl jsem tuto kratochvíli již od kejklířův provozovati. Slyším jej mluviti. Slyšel jsem ho chváliti.

Tato stará vazba zdá se býti podobna latinské a řecké vazbě akkusativu s infinitivem. Avšak podlé cizích vzorů psali někteří skutečnou vazbu akkusativu s infinitivem; na př. Císařovna křestankou se býti vyznala. Kým mne praví býti lidé?

Supinum zachovalo si více jmenného rázu než infinitiv. Proto pojí se s genitivem; na př. Jdu lovit ryb. Přijde soudit živých i mrtvých. — V staré češtině užívalo se supina jako doplnku při slovesech nedokonavých; na př. Bratr přišel navštěvovat jeho.

Vazba supinová ustupovala infinitivně ve XIV. století a ještě hojněji v XV. Později jest již archaismem. Nyní se udrželo jen *spat* (proti inf. spáti) a genitiv po „lovit“, „soudit“.

e) Dodatek: Příčestí a přechodník.

176. Od sloves tvoří se zvláštní druh přídavných jmen, která se liší jen tím od vlastních jmen přídavných, že jest jejich původ patrný a živě se cítí jejich souvislost se slovesem. Tato slovesná přídavná jména jsou trojího zakončení. Pro svou zvláštní povahu zachovala staré tvary nesložené (jmenné).

Slovesná jména přídavná jsou:

1. *Přechodník* (transgressivus), kterým omezujeme výrok dle času, způsobu, příčiny, podmínky nebo přípustky. Významem podobá se příslovci; na př. padna, budeš se mi klaněti; nachytav hojně ryb, odešel domů.

Přechodník jest a) přítomného času: nesa (nesouc — nesouce), sekna (seknouc — seknouce), házeje (házejíc — házejíce), chvále (chválíc — chválíce) a pod.

b) minulého času: nes (nesši — nesše), seknuv (seknuvši — seknuvše), házev (házevši — házevše), chváliv (chválivši — chválivše) a j. v.

2. *Příčestí* (participium) označuje vlastnost, které podmět činností slovesnou nabyt.

Příčestí jest: a) činné (minulého času); na př. nesl (nesla, neslo), házel (-a, -o), hodil (-a, -o), a pod.

b) trpné (minulého času); na př. milován (milována, milováno), nesen (-a, -o), bit (-a, -o), a pod.

c) přič. trpné přítom. času se zachovalo ve zbytcích, jako pitom, vědom, znám a pod.

Poznámka. Dá-li se přechodníku a příčestí tvar složený, určitý, neliší se ničím od ostatních přídavných jmen; na př. vidoucí, sebravší, ušlý, zmámený; tohoto původu jsou přídavná, jako: bicí, spací a pod.

Vazby přechodníkové.

177. Přechodníky a příčestí jsou sice slovesná adjektiva, ale pro zvláštní význam svůj a úkon ve větě málo kdy mají sklonění složené. Bývá to v úkonu přívlastku a tehdy, když zastupují jméno podstatné; na př. Radujte se s radujícími, plačte s plačícími. Snáze jest nemíti neměvšímu, než pozbyvšímu. Povědme ho na hrad u prostřed stojící. Poraněného odnesli do domu. Otuzilý snadno snese horko i zimu.

I. Z pravidla má přechodník úkon příslovečného určení, a příčestí úkon výrokového doplňku (přísudku).

Přechodníkem příslovečným se nahrazuje věta časová, podmíněčná, připouštěcí, příčinná a pod. Na př. Jiní naučivše se cizím jazykům, vlastní svůj jako nehodný potupují. Koupiv statek, kup také správce. Umínil jsem hlubokost písem opustě knihy tyto sepsati. Ďábel svázán jsa nebude svazovati národů. Vida neviz, slyše neslyš. Nebývej soudcem, neuměje rozeznati pravdy a křivdy. Jsouce synové jedné matky milujte se vespolek.

Přechodník lze rozvésti: a) *indikativem*; na př. Vstana půjdu k otci svému (= vstanu a půjdu); Ďábel svázán jsa nebude svazovati národů (= svázán jest i nebude svazovati). b) *kondiciondem*; na př. Zval jsem tě, abys pořídě svých věcí mě navštívil (= abys pořídil a navštívil). c) *imperativem*; na př. Přistoupě před úředníky předlož, proč půhonu žádáš (= přístup a předlož). d) *infinitivem*; na př. Umínil jsem hlubokost písem opustě knihy tyto sepsati (= opustiti a sepsati).

Ovšem možno přechodníky rozvésti i celou větou; na př. Zval jsem tě, abys pořídě svých věcí mne navštívil (= abys, až pořídíš svých věcí, mne navštívil). Vida neviz, slyše neslyš (= ačkoliv vidíš, neviz, ačkoliv slyšíš, neslyš). Jsouce synové jedné matky milujte se vespolek (= protože jste synové jedné matky, milujte se vespolek).

Poznámka. Užívání přechodníku nyní jest omezeno proti době starší. Dříve mohl míti přechodník i jiné úkony a to:

1. Jsem nesa. Tandariáš byl čekaje. Budeš ryby lapaje. — Úkon přísudkový.

2. Lepí jsem život dađa než bych nevěren byl. — Úkon doplňku přísudkového adjektiva.

3. Nepřestanu cestuje. Marie plačíc nepřestává. Ani kdy ustanieše háďaje sě. — Úkon doplňku sloves přestati, ustati (zvl. záporných).

4. Neusiluj pláčě a modle sě a prosě. Nero nelitoval chtě věděti. — Doplněk při slovesech snažení, zamýšlení a pod.

5. Činíš se nevěda. Mníš se nesa. Mníš se kúpě ve Vltavě. — Úkon doplňku při slovesech domůvati se, stavěti se, a pod.

6. Nenie kto pomoha. Nevieľm co učině. Nenie kto dobuda duše mé. Dáváš komu ráčě. — Přechodník zastupuje po vztažných zájmenech kondicionál.

7. Chvátaje, kak moha. Utielal, kam kto věda. Nemohu utěci, kudy chtic. — Přechodník za určitý způsob slovesa po spojkách místných, časových a způsobových.

8. Také užívá se přechodníku v akkusativě, an vztahuje se k předmětu po slovesech viděti, slyšeti a pod.; na př. Viděli jste Ježíše sediec na hořě olivetské a učiec učenníky a vstupující do nebes. Zaslyšal hlas řkúc.

Přechodník vztahuje se vždy k podmětu, s nímž se shoduje v rodě i čísle (a ovšem i v pádě, protože oba jsou v nominativě)

Přechodník nespojitý (absolutní) se připouští jen:

a) Ve větách bezpodmětých, vztahuje-li se k dušeslovnému podmětu pronesenému dativem; na př. Až mi srdce trnulo na tohledě. Třeba nám prositi vstávajíc léhajíc.

b) Když neurčit jest podmět přechodníku; na př. Nesnadno jest smoly se dotýkajíc neposkvrniti se. To město leží na pravé straně jeda od Jerusaléma do Betléma. Lidsky mluvíc, nemáme se ho ještě proč báti. — Vyjma, vůči hledě, takořka a pod.

V jiných příčinách užívati absolutného přechodníku jest chyba.

Spojení přechodníku s větou buď jest a) jen *vnitřní*; přechodník souvisí již svým významem s větou a svou shodou v rodě a čísle s podmětem. Tak bývá nyní. b) Stará čeština libovala si ve spojení *vnějším* spojkami *a, i*. Byl-li přechodník za výrokem, užívalo se spojky *a*, byl-li před výrokem, spojky *i*; na př. Plete se a neumějí. Ten pójde do pekla a nesa své hříechy. Jelen přeběhna i staví se nad tú skalú.

178. Význam jednotlivých přechodníků jest:

1. *Přechodník přítomný sloves nedokonaných* znamená *současnost* k ději přítomnému, minulému i budoucímu; na př. Člověk kárán bývá, zatvrzuje šiji. Ludvík utkáje z bitvy, utonul v bahně. Půjdeme nemeškajíce.

2. *Přechodník přítomný sloves dokonavých* znamená *předchodnost* před jiným dějem budoucím; na př. Toto všecko tobě dám, jestliže padna budeš se mi klaněti. Vsedna na kůň, jeď na na onu louku. Boleslav kázal služebníkům, aby tělo bratra jeho vykopajíce a na vůz vložíce do Prahy nočně dovezli. Vběhnouce do domů jako vztekli vraždí. Uminil jsem, hlubokost písem opustě knihy tyto sepsati.

Poznámka. Pozorujeme-li uvedené příklady, poznáváme, že se výrok (děj budoucí) pronáší: 1) opsaným časem budoucím nebo praesentem slovesa dokonavého; 2) imperativem; 3) kondicionálem; 4) infinitivem. — Někdy se užívá tohoto přechodníku k označení předchodnosti před dějem přítomným; na př. Patriarcha vstana jde do jeskyně.

3. *Přechodník minulý* značí *předchodnost* vůbec, hlavně ovšem před jiným dějem minulým; na př. Král poradiv se se svými věrnými a sebrav vojsko veliké vtrhl do Polsky. Jiní naučivše se cizím jazykům, vlastní svůj jako nehodný potupují. Záhodno jest, aby řečníci naši, sešedše se za potřebami tak pilnými, nehádali se o věci malicherné.

179. II. Příčestí často se užívá jako pravých adjektiv, v kterých příčině mají tvar složený (určitý); na př. Jsem osiřelý. To je starobylý obyčej. Z daleka příšlým snadno lháti. Nahradili promeškaný čas. Struna příliš natažená praskne.

Z tvarů jmenných se užívá akkusativu ve vazbě dvojího akkusativu; na př. Měl hlavu odkrytu a ústa zastřena.

Obyčejně užívá se příčestí k opisování tvarů, a tu má tvary nesložené, jmenné:

1. Příčestí činného k opisování minulého času a kondicionálu; na př. nesl jsem, jedl bych.

2. Příčestí trpného k opisování tvarů trpného; na př. Jsem chválen. Jsa tážán. Budu milován. Byl bych opuštěn.

Při infinitivu se užívá dativu; na př. Chválenou býti.

O podstatném jméně slovesném.

180. Podstatné jméno slovesné (substantivum verbale) tvoří se od trpného příčestí příponou *í* (= pův. *i, je, ije) a označuje děj odtažitý vzatý za substantivum. Označuje i kolikost děje; na př. Nesení — nošení — snášení. Hození — házení. Krytí — pokrytí.

Skloňuje se všemi pády prostými i předložkovými, ale jako jméno odtažitě nemá množného čísla, leda posunul-li se význam odtažitý ve srostitý; na př. Mnoho stavení.

Slovesné substantivum mívá někdy i slovesný rod; na př. Sloužení modlám (čin. r.). Vzkříšení mrtvého (trp. r.). — Jindy nemá určitého rodu slovesného, ale připisujeme mu podle smyslu některý rod; na př. Zvěstování andělovo (anděl zvěštoval). Zvěstování Kristovo (Kristus byl zvěstován).

Substantiva tvořená od sloves zvratných málokdy mívají *se*; na př. narození, dívání; ale: chválení se.

Přívlastek doplňkový bývá v tom pádě, jakého žádá sloveso; na př. Služba modlám. Zapomenutí se nad sebou. Zpravení někoho o něčem. — V starší době podobně se pojilo i s akkusativem; na př. pro věčný pokrm požitie. Dosud se udržel akkusativ v zájmenu *se* (chválení se). Raději však se užívalo adjektiva: Rozprášení israhelské. Zkažení zákonné. Nyní užívá se genitivu (zkažení zákona).

Slovesné substantivum jest oblíbeno zvláště v některých vazbách, jako: Jest na ztracení. Oheň jest na zhasnutí. Dům je na spadnutí.

C. Slova neohebná — částice.

181. Neohebné části řeči jsou: příslovce, předložky, spojky a citoslovce.

Príslovce (adverbia) jsou slůvka označující čas, místo, způsob, míru nebo příčinu. Jsou-li odvozena od přídavných jmen, stupňují se; mají komparativ i superlativ.

Předložky (praepositiones) jsou částice, jež se pojí ke jménům, jichž poměr k ostatním částem věty určitěji označují, než by se mohlo státi prostým pádem. Více viz §. 152—164.

Spojky (coniunctiones) sečlánkují a spojují jednotlivá slova i věty v celek, označujíce i poměr jejich k sobě.

Spojky, které spojují souřadné členy (členy téže platnosti), slovou *souřadné*.

Spojky, které spojují člen nadřazený s podřazeným (hlavní se závislým), slovou *podřadné*.

Poznámka 1. Spojka *ano* (= a ono) nabyla zvláštního významu (= tak jest), v němž se jí užívá i samostatně jako větného celku.

Poznámka 2. K částicím možná jest počítati i zápornky *ne, ni*. 1) Zápornkou *ne* popírá se obsah; na př. Dobrý — nedobrý. Přišel — nepřišel. *Úsloví*: pán nepán, rád nerád, volky nevolky, atd. — Druhým *ne* prvé se ruší; na př. Není mi to neznámo. Nemohu nezmíniti se. Slov. i *než* (= ne+ž); na př. Pes neumí než kousati. Jsem větší než ty (= nikoliv ty). 2) Zápornkou *ni* (stčes. nie) popírá se míra, rozsah; na př. Kdo — nikdo. Kdy — nikdy. Nic. Na př. Přišel na nic. Bůh z ničeho stvořil svět. — Má-li se popříti obsah i rozsah nějaké kladné myšlenky, užívá se obou částic; na př. Nic se nestalo. Nikdy nic nikomu nepověděl. — Částice *ni* užívá se i jako spojky (častěji *ani*).

Citoslovce (interiectiones) označují pocity, hnutí mysli (radost, bolest, strach, posměch, povzbuzení, posměch a pod.); na př. hej, hejsa, ach, ouvé, hu, aj, oho, hop, pst, hahaha, pif — paf — puf, bác, frrr.

Přídavek.

O dělidlech.

Na označenou poměrů mluvnických a myšlenkových písmo má zvláštní znaménka, dělidla, kteráž označují: a) přestávky mezi větami a jejich částmi; b) *smysl vět* a tím i *přízvuk*. Těmito znaménky pomáháme si při řeči psané, usnadňujíce čtenáři správné čtení napsaných vět.

Části vět označují: čárka čili komma (,) středník čili semikolon (;), dvojtečka čili kólon (:), tečka (.), pomlčka (—). Smysl vět označuje otazník (?) a vykřičník (!). *Otazník* zároveň označuje přízvuk *tónický*, *vykřičník* přízvuk *výdechový*.

Mimo tato znaménka užíváme ve mluvě písemné ještě znamének pomocných, kteráž jsou:

znaménka uvozovací („ “)	paragraf (§),
závorka či parenthesis () [],	hvězdička (*) nebo křížek (†),
výpustka čili apostrof (’),	též číslice (¹) nebo písmě (α),
znaménko porušení (..) (—),	znamení délky dobové, k vyslo-
znaménko rovnosti (=),	vení slabiky potřebné (— ∪).
znaménko mezery (***)	

1. Tečka.

1. Tečkou označujeme konec každé věty jednoduché i složené, každého větného celku, jímž vyjadřuje se úplná myšlenka; na př. Strom kvete. Ne jako kníže, ale jakožto soudce od obce zvolený, spravoval Krok zemi. Jaký pán, taký sluha. Kdo je venku? — Žebrák.

Poznámka. Po jiném dělidle se tečka již neklade.

2. Tečku klademe po číslici, kterouž označujeme číslovku řadovou; na př. Jiří Poděbradský narodil se dne 23. měsíce dubna r. 1420. v Poděbradech. Karel IV., otec vlasti, založil v Praze universitu.

3. Tečku klademe v nadpisech a pod.; na př. Úvod. Předmluva. Oddíl I.

4. Při skráceninách čili abreviaturách:

atd. = a tak dále,	na př. = na příklad,
a j. = a jiné,	odd. = oddíl,
a p. = a podobné,	odděl. = oddělení,
a j. v. = a jiné více,	Pozn. = Poznámka,
a n. = a následující,	vyd. = vydání,
t. j. = to jest,	p. = pan,
t. = totiž,	t. r. = tohoto roku,
v. = viz, verš,	t. m. = tohoto měsíce, atd.

2. Čárka.

1. Čárkou oddělujeme ve větách jednoduchých i složených vokativ od ostatních členů větných; na př. Lenochu, jdi k mravenci a uč se pracovati! Slyš mne, pane můj! Jene, Jene nevinný, ukrutností svého pána zničený! Co anděle, posle s nebe, co nám zvěstuješ?

2. Čárkou oddělujeme ve větách jednoduchých i složených přístavek od ostatních členů větných: Václav III., poslední král český z rodu Přemyslova, byl úkladně zavražděn.

3. Čárkou oddělujeme stejnorodé členy větné, nejsou-li spojeny spojkou *a* neb *i*; na př. Láska vše sladí, všemu učí, ke všemu ponukne, vše přemáhá. Vzduch jest plynný, průhledný, bez vůně a zápachu.

4. V souvětích souřadných dělíme čárkou přiřazené věty; na př. Nouze učí práci, z práce umění vykvétá.

Poznámka. Před spojkou *a* klademe čárku:

a) spojuje-li delší věty samostatné různých podmětů: Povolnost přátely rodí, a pravda nenávisť plodí. Bohatství hnuje, a chudoba žije.

b) ve větách rozkazovacích se společným podmětem: Drž se rozumu, a projdeš celý svět. Čti zvolna, a o přečteném dlouho a pilně přemýšlej. Jez do syta, a dále do potu.

c) je-li *a* spojkou odporovací (= *ale*): Mohl panovati, a chtěl sloužiti. Celý den jsme lovili, a nic nepolapili.

5. Ve větách přechodnkových oddělujeme přechodník několika členy určený od členův ostatních, ač nelze přesného pravidla podati; na př. Král, uslyšev to, počal se rozpakovati. Petr, zapřev Krista, vyšel ven a plakal hořce. — Jdouce po všem světě, kažte evangelium všemu stvoření!

Není-li přechodník několika členy určen, neklademe mezi něj a členy ostatní čárky: Křivdu chudým činili neprávě soudíce. Jsa vládařem nic sobě nezanechal. Třeba jest nám prositi vstávajíc léhajíc. Vida neviz, slyše neslyš!

6. V souvětích souřadných dělíme čárkou jednotlivé věty, jsou-li spojeny spojkami slučovacími a příčinnými: Medvěd lehl, lehla i hra. Napřed se koušeme, potom se lížeme. Syp koni obroku, půjde s tebou do skoku. Jdi rychlým krokem, dohoníš bídu; jdi zvolna, dohoníš bídu tebe. Keř hořel ohněm, avšak neshořel.

7. V souvětích podřadných oddělujeme čárkou jednotlivé věty: Kdo pravdu zastává, vítězem ostává. Nebas, co tě nepálí. Kam strom nahybáš, tam roste. Cti otce svého i matku svou, at se prodlejí dnové tvoji na zemi. Kdyby nebylo oráče, nebylo by boháče.

Poznámka. Ve dvojitých větách tázacích neklademe před *či, či-li* čárky: Udělal-lis to či-li nic? Jest-li to tvá kniha či není?

8. Čárku klademe po citoslovcích a po takových slovech, která klademe na počátku věty, buď že chceme řeči dodati důrazu neb i z jiných příčin: na př. Ach, tomu nelze pomoci! Ano, je tomu tak! Ne, toho déle nesnesu! Zajisté, tomu není tak! Slovem, ty mi křivdíš!

3. Středník (semikólon).

Středníkem označujeme delší přestávky řeči, než čárkou. Klademe jej:

1. mezi samostatnými větami souvětí souřadného; na př. Proste, a bude vám dáno; hleďte, a naleznete; tlucte, a bude vám otevřeno. Nebo každý, kdož prosí, bere; a kdož hledá, nalezá; a tomu, kdož tluce, bude otevřeno.

2. Středníkem oddělujeme předvětí a závětí krátkých period; na př. Dokud štěstí tobé kvete, tu máš dosti přátel v světě; jak se psota na tě dere, hned se druh od tebe bere.

3. Středníkem oddělujeme jednotlivé členy předvětí i závětí vícečlenné periody; předvětí dělí od závětí dvojtečka; na př. Když člověk povází všemohoucností všehomíra; když pozná největší moudrost, podle níž všecko spořádáno; když pocítí dobročinnost, ježto každým dnem na něm se prokazuje: tu svatá bázeň proniká veškerou útrubu jeho ducha, a vroucí láska k Neviditelnému naplňuje celé jeho srdce.

4. Dvojtečka čili kólon.

1. Dvojtečku klademe po větě uvozovací před výkladem nebo výčtem, hlavně po slovech: *jako, totiž, a to, takto, na př.* a pod.; na př. Trojí věc nad člověkem vítězí: zlato, železo a řeč. Jazyky slovanské na tři větve se dělí: jižní, východní a západní. Ve větvi jižní trojí jest řeč, a to: bulharská, srbsko-chorvatská a slovinská; větev východní tvoří ruština (maloruština, velkoruština a běloruština); větev západní dělí se ve čtveru mluvu, totiž: polskou, českou, lužicko-srbskou a vymřelou polabskou.

2. Dvojtečky užíváme po větě uvozovací, opakujeme-li přímo řeč cizí; na př. Tobiáš pravil synu svému: „Po všecky dny života svého měj Boha na paměti a varuj se všeho hříchu.“

Poznámka. Uvádíme-li však nejprve slova cizí a pak teprve svá vlastní, neklademe dvojtečky; na př. „Kdo se Boha nebojí, ten se lidí nestydí,“ čteme v písmě svatém. „Lépe jest,“ pravil Sokrates, „někdy něčemu se ~~u~~žítí, než nikdy ničemu.“

3. Dvojtečku klademe, chceme-li oddělit v několikačlenném obvětí předvětí od závětí.

5. Pomlčka.

1. Pomlčky užíváme k sesílení tečky, ukončena-li delší řada myšlének, tak že by nový odstavec řeči mohl počítí.

2. Pomlčkou připravujeme čtenáře na něco neobyčejného neb obzvláště důležitého; na př. Šestkrátstotisíc vojinů vytáhlo do Ruska a — sotva deset tisíc se jich vrátilo. Z drobných ptáčků nejlepši — hus.

3. Pomlčku klademe, neukončili-li jsme řeči, ponechávajíce čtenáři, aby ji doplnil; na př. Mnoho ještě mohl bych pověděti, avšak — —. Přítel náš včera se roznemohl, a bojím se — —.

4. Pomlčku klademe před delší větou složenou, i za ní; na př. On by sice rád ustoupil — jest velmi ústupný — ale není kudy.

Je-li věta složená kratší a bez obzvláštního důrazu pronešená, užíváme za pomlčku závorek neb i čárek; na př. To bylo, mírně řečeno, nejapno. Petr připovídal, že mistra svého neopustí; ale brzy potom (ó té křehkosti lidské) třikrát ho zapřel.

5. Pomlčky klademe na označenou řeči náruživé; na př. Kdo mne vyvede! — Vše temno — zmatené bludiště — nikde východu — nikde hvězdy spasné — hynu!

6. Pomlčkou oddělujeme v rozmluvě (dialogu) přímou řeč dvou osob; na př. Odkud přicházíš, kdo jsi? — Co se tážeš? Pověz ty, kdo jsi.

6. Otazník.

1. Otazníku užíváme po každé úplné otázce přímé; na př. Co jest pravda? Stará vrbo, proč jsi tak smutna? „Kde jest tvůj bratr Abel?“ tázal se Bůh Kaina.

2. Otazník klademe po tázacích slovech v průběhu řeči; na př. Ztratil jsem knihu, ale nevím kde? Slovem proč? dotazujeme se příčiny.

3. Po otázkách nepřímých neklademe otazníku; na př. Nevěděli, kam by se obrátiti měli. Nevědí, co činí. Vypravujte, co jste zkusili.

Je-li však ve větě hlavní sloveso *tázati se*, může se klásti otazník i po nepřímé otázce; na př. Zákonník tázal se, co by měl činiti, aby život věčný obdržel?

Poznámka. Následuje-li po sobě několik tázacích vět samostatných, klademe za každou větou otazník; na př. Je-li blížek? Je-li vzdálen? Zná-li cesty naše?

Tážeme-li se souvětím, klademe otazník jen jednou, a to na konci souvětí; na př. Co může národu více býti ke slávě, nežli místa, na kterých se věci slavné udály, než osoby, ježto jsou slavné činy pro vlast podnikly?

Poznámka. Někdy klademe otazník za větou, o jejíž platnosti pochybujeme. Otazník bývá pak jakožto znamení pochybnosti v závorce.

7. Vykřičník.

Vykřičník klademe po všech větách i slovech, kterými cít mocně dojatý vyjadřujeme, a to:

1. když voláme, prosíme, žádáme, poroučíme; na př. Pane, pomoz nám! Zůstaň s námi, neb se připozdívá! Nelži! Nebuď nevděčný!

Poznámka. Není-li ve větách rozkazovacích důrazu, klademe za vykřičník tečku; na př. Čiň dobře a právě, a neboj se císaře ni krále.

2. Po citoslovcích, jimiž hnutí myslí na jevo dáváme; na př. Ach! Haha! Neříkej hop! dokud jsi nepřeskočil. Běda! běda! po mně veta!

3. Po oslovení, jež vyšším hlasem pronášíme (též v listech); na př. Otče! — Bratře! — Příteli! — Otec volal: „Děti! děti!“ — Milovaní rodiče!

Poznámka 1. Složené věty zvolací, žádací, rozkazovací mají vykřičník jen jednou, a to na konci celého souvětí; na př. *Kéž bychom poznali, co jsme!* Mnozí lidé, ba celí národové nevědí ani o lidské své důstojnosti!

Poznámka 1. Následuje-li za citoslovcem ještě věta, klademe vykřičník za větou, od níž mezislovce oddělujeme čárkou: na př. *Ó, kéž jsem tebe nikdy nepoznall!*

8. Znaménka pomocná.

1. Znaménka uvozovací klademe:

a) před řečí a za řečí doslovně uvedenou nebo před citátem a za citátem z nějakého spisu; na př. *Hříšník bil se v prsa řka: „Pane, odpust mi!“*

Poznámka. Přerušíme-li doslovnou řeč větou vloženou, klademe znaménka uvozovací dvakráté; na př. *„Pokora,“* praví sv. Vincenc; *„jest cesta do ráje.“*

b) Před slovy a za slovy, jež dohromady tvoří jediný substantivní pojem; na př. *Pozbyl zdraví od častého „na zdraví“.* *„Darmo-dej“* umřel, *„Kup sobě“* nastal.

2. *Závorkami* opatřujeme vložená slova i věty; na př. *Přítel* (uvádím slova Aristotelova) *jest jedna duše ve dvou tělech.*

3. *Apostrofem* označujeme, že v zaslóví odsuta souhláska, hlavně při činném přístěstí; na př. *klad' (= kladl), vlek' (= vlekł) atd.*

4. Znaménko *přerušení* klademe, když myšlenku neúplnou zaznamenáváme: *Počkej, já ti — — —.*

5. Znaménko *rovnosti* čte se: *rovná se (s' dat.)* nebo *tolik co (s nom.).* *Kalligrafie = krasopis. Ethnografie = národopis.*

6. Znaménka *mezery* užíváme na označenou vynechaných písmen: na př. *V městečku H**** žil atd.*

7. *Paragrafem*, k němuž číslice připojujeme, oddělujeme spisy vědecké pro snadnější přehled látky v oddíly, k nimž poukázati lze. Na př. *Viz §. 19.*

8. Hvězdičkami, křížky, číslicemi a písmeny, v text vloženými, odkazujeme k poznámkám a přídávčům, pod čarou nebo na konci knihy (oddílu, hlav a p.) položeným.

9. Znamení délky nebo krátkosti slabiky užíváme v prosodii, v slovnících a j. na označenou časomíry:

Stoj nóho! Posvátná místa jsou, kamkoli kráčíš.

Vzduj mí, větěrku libý, bílá vzduj loďky mí plátná.

O b s a h.

§§	Strany	§§	Strany
Předmluva.			
1.—5. Uvedení	1—3	77. Dodatek: O spojování vět ve vyšší jednotky	36
Část prvá.		78.—80. G. O vývoji věty	37—39
6.—80. Větosloví	4—39	Část druhá.	
6.—15. A. Základní úkony věty	4—7	81.—181. O významu slov a tvarů	40—107
7.—10. I. O podmětu	4—6	84.—162. A. Jména	42—89
11.—15. II. O výroku	6—7	84.—102. I. O druzích jmen	42—51
16.—18. B. Rozvíjení věty	8—9	85.—88. O jmeně podstatném	42—43
19.—35. C. Rozvinutá věta jednoduchá	10—17	89.—92. O jmeně přídavném	43—45
25.—28. I. O doplňku	11—12	93.—97. O číslovkách	45—47
29.—31. II. O přívlastku	12—14	98.—102. O zájmeně	47—51
32.—35. III. O příslovecném určení	14—17	103.—105. II. O čísle jmen	51—52
36.—47. D. Spojování slov ve větné celky	17—21	106.—107. III. O rodě jmen	52—53
42.—44. Shoda výroku s pod- mětem	20—21	108.—113. IV. O stupňování jmen	53—55
45.—47. Shoda přívlastku s jménem řídicím	21	114.—162. V. O pádech jmen	55—86
48.—54. E. O druzích jedno- duchých vět	22—24	116. Nominativ	56
54. O větách bezpodmětých	23—24	117. Vokativ	56
55.—77. F. Věta složená	24—36	118.—129. Genitiv	56—67
56.—57. I. O souvětí sou- řadném	25—28	130.—135. Dativ	67—69
58.—74. II. O souvětí pod- řadném	26—35	136.—143. Akkusativ	69—71
59. a) věty podmětčné	27—28	144. Lokál	72
60.—61. b) věty doplňkové	28—29	145.—151. Instrumentál	72—76
62.—63. c) věty nepřímé řeči	30	152.—164. O pádech předlož- kových	76—89
64.—73. c) věty příslovecčné	31—34	155.—158. I. Předložky s jed- ním pádem	77—81
74. Dodatek k větám vedlejším	35	159.—160. 2. Předložky s dvě- ma pády	82—84
75. O složeném souvětí	35	161.—162. 3. Předložky s třemi pády	84—86
76. O periodě čili obvětí	33—36	165.—180. B. Slovesa	90—106
		165. I. O významě sloves	90—92
		166. II. O kolikosti děje	92—95

§§.	Strany	§§.	Strany
167. III. Kolikost sloves- ných tříd	96	180. O podstatném jméně slovesném	106
168. O slovesech předpo- nových	96	181. C. Slova neohebná — částice	107
169. O významě předpon vzhledem ke koli- kosti děje	97	Přídavek.	
170. IV. O vztazích sloves	97	O dělidlech	108—113
a) O čísle	97—98	1. Tečka	108—109
b) O rodě	98	2. Čárka	109—110
c) O časích	97—98	3. Středník	110
173. Dod. O časích zaniklých	99—100	4. Dvojtečka	111
174.—175. d) O způsobech	100—102	5. Pomlčka	111—112
176.—179. e) Příčestí a pře- chodník	103—106	6. Otazník	112
		7. Vykřičník	112—113
		8. Znaménka pomocná	113

~~~~~

Oprava:

Na stránce 21. v řádku 17. dodej: § 29. Pozn. a § 94., 3).

100000201916

Schválené učebnice

vydané nákladem knihkupectví

I. L. KOBRA V PRAZE.

Lepař, Jan, Všeobecný dějepis k potřebě žáků na vyšších gymnasiích československých.

Díl I. Starý věk. Třetí opravené vydání. (310 str.) 1 zl. 40 kr.

Schváleno v. n. minist. ze dne 14. ledna 1887 č. 23839 z r. 1886.

Díl II. Středověk. Druhé, opravené vydání. (X a 255 str.) 1 zl. 64 kr.

Díl III. Nový věk. Druhé, místy opravené vydání. (V a 222 str.) 1 zl. 50 kr.

Díl I. (Druhé vyd.) a díl II. schváleny v. n. min. ze dne 9. srpna 1870 č. 7342; díl III. ze dne 7. srpna č. 6991.

Sobek, Všeobecný zeměpis. Díl I. pro prvou třídu škol středních. Druhé, podle instrukcí přepracované vydání. Cena 52 kr., váz. v plátně 72 kr.

Schválen výnosem vys. c. k. ministerstva vyučování ze dne 1. prosince 1883 č. 22262.

— Díl II. pro druhou třídu škol středních. (Druhé vydání.) Cena 68 kr., váz. 88 kr.

Schválen výnosem vys. c. k. ministerstva vyučování ze dne 3. dubna 1889. č. 6072.

— Díl III. pro třetí třídu škol gymnasijských. Cena 68 kr., váz. 88 kr.

Schválen výnosem vys. c. k. ministerstva vyučování ze dne 30. prosince 1885 č. 23692.

Ningerovy Děje všeobecné pro nižší třídy středních škol. K třetímu vydání upravil Jan B. Novák.

Obsah: Díl I. **Starý věk.** 3. vyd. 1884; v 8. (141 str.) 60 kr., váz. v pl. 80 kr.

Schváleno v. n. minist. ze dne 4. ledna 1884 č. 33.

Díl II. **Střední věk.** Druhé vyd. 1874; v 8. (142 str.) 60 kr., váz. 80 kr.

Podmínečně schválen v. n. minist.

Díl III. **Nový věk.** Třetí vyd. 1880; v 8. (128 str.) 70 kr.

Schválen v. n. minist. ze dne 7. pros. 1879 č. 18179 a z. š. r. ze dne 15. pros. 1879 č. 29279.